

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**DÜNYA EKONOMİSİNDE KORUMACILIK VE
SERBESTLİK POLİTİKALARININ
TÜRKİYE ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Şükrü İNAN

HAZIRLAYAN
Melike SARICI

MALATYA 2022

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT BİLİM DALI YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**DÜNYA EKONOMİSİNDE KORUMACILIK VE SERBESTLİK POLİTİKALARININ
TÜRKİYE ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ**

Melike SARICI

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Şükrü İNAN

Malatya, 2022

ONUR SÖZÜ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Dünya Ekonomisinde Korumacılık ve Serbestlik Politikalarının Türkiye Üzerinden Değerlendirilmesi**” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek herhangi bir yardıma başvurulmaksızın tarafımda yazıldığını ve yararlanmış olduğum bütün yapıtların hem metin içerisinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Melike SARICI

ÖNSÖZ

“Dünya Ekonomisinde Korumacılık ve Serbestlik Politikalarının Türkiye Üzerinden Değerlendirilmesi” isimli çalışma İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat A.B.D. Yüksek Lisans Programında Dr. Öğr. Üyesi Şükrü İNAN danışmanlığında hazırlanmış yüksek lisans tezidir. Bu çalışma, dünyada uygulanan *Korumacılık ve Serbestlik Politikaları* ile Türkiye’de uygulanan *Korumacılık ve Serbestlik Politikalarının* dönemsel olarak değerlendirilmesine ve dünyadaki ve Türkiye’deki uygulamaların karşılaştırılmasına dayanmaktadır.

Bu tezin hazırlanmasında değerli fikir, görüş ve önerileriyle benden yardımını esirgemeyen değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Şükrü İNAN’a sonsuz saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

Varlıklarıyla beni daha güçlü kılan, hayatımın tüm evrelerinde her türlü desteği, fedakârlığı sağlayan ve her zaman yanımda olan sevgili aileme sonsuz teşekkür ederim.

Bu süreçte değerli fikirleri ile yol gösteren kıymetli dostum Şeyma Kozluklu’ya ayrıca teşekkür ederim.

Melike SARICI

MALATYA, 2022

ÖZET

Eski çağlardan beri insan hayatında var olan en temel olgulardan biri olan ticarete başlangıçta takas ekonomisi hâkimken küreselleşen ve değişen dünyada ticarete gelişerek ve değişerek günümüzdeki şeklini almıştır. Dış ticaretin ülke ekonomilerine sağlamış olduğu büyük faydalar yanında olumsuz etkileri de söz konudur. Bu çerçevede ülkeler tarihsel koşullar çerçevesinde benimsemiş olduğu ekonomik sistemle ve dünya konjonktürüne uygun biçimlerde dış ticaret politikaları uygulamaktadırlar. Ülkeler uluslararası ticari ilişkilerinde serbest ticaret politikası ve korumacı politikalar olmak üzere iki temel yöntem uygularlar.

Uluslararası ticaretin varoluşu kadar eskiye dayanan korumacılık ve serbestleşme politikaları dünyadaki var olan konjonktüre göre dönem dönem korumacı politikaların ağırlık kazanarak uygulandığı, dönem dönem ise liberal politikaların ağırlık kazanarak uygulandığı bir seyir izlemiştir. Dünyada yaşanan değişim ve gelişimler ile birlikte bu politikalar da değişerek ve gelişerek günümüze kadar gelmiştir. Genellikle ekonomik buhran dönemlerinde korumacı politikalar hâkimken ekonominin genişleme dönemlerinde daha çok liberal politikaların tercih edildiği gözlenmektedir.

Çalışmamız geçmişten günümüze kadar geçen süreçte dünya ticaretine ve Türk dış ticaretine hâkim olan liberal ve korumacı politikaların dönemsel olarak incelenmesine ve bunların karşılaştırmasına dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Liberalizm, Korumacılık, Dış Ticaret, Türkiye

ABSTRACT

At the beginning, while trade was dominated by the barter economy which has existed since ancient times and is one of the most basic phenomena, it took its present form by developing and changing in trade in the globalising and changing world. In addition to the great benefits that external trade provides to the economy of the countries, there are also negative effects. In this context, countries implement external trade policies in accordance with the economic system they have adopted within the framework of historical conditions and in accordance with the world conjecture. Countries apply two basic methods in their international trade relations as free trade policy and protectionist trade policy.

According to current conjecture in the world, protectionist and liberalist policies, which date back to as old as the existence of international trade have followed a course in which protectionist policies have applied as priority time to time; on the other hand, liberal policies have applied as priority time to time. Along with the changes and development in the world, these policies have come to the present day by changing and developing. It is observed that while protectionist politics are dominant in economic expansion period.

Our study is based on periodically specify and comparing the liberal and protectionist policies that dominate world trade and Turkish foreign trade form in the past and present.

Key Words: Liberalism, Protectionism, Foreign Trade, Turkey.

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ	iv
ÖNSÖZ.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR LİSTESİ	xiv
GİRİŞ.....	1
1. DIŞ TİCARET VE DIŞ TİCARET POLİTİKALARI.....	4
1.1. Dış Ticaret Kavramı.....	7
1.2. Dış Ticaret Politikalarının Amaç ve Araçları.....	8
1.2.1. Dış Ticaret Politikasının Amaçları	9
1.2.1.1. Dış Ödeme Açıklarının Giderilmesi	9
1.2.1.2. Ulusal Endüstrileri Dış Rekabetten Koruma	10
1.2.1.3. Ekonomik Kalkınmanın Sağlanması	10
1.2.1.4. Piyasa Aksaklıklarının Giderilmesi	11
1.2.1.5. Dış Piyasalarda Tekel Gücünden Yararlanma.....	11
1.2.1.6. Hazineye Gelir Sağlamak	11
1.2.2. Dış Ticaret Politikasının Araçları	12
1.2.2.1. Gümrük Tarifeleri.....	12
1.2.2.2. Tarife Dışı Araçlar.....	13
1.2.2.2.1. Miktar Kısıtlamaları	13
1.2.2.2.1.1. İthalat Kotaları.....	13
1.2.2.2.1.2. İthalat Yasakları.....	14

1.2.2.2.2.	Gönüllü İhracat Kısıtlamaları	14
1.2.2.2.3.	Tarife Benzeri Faktörler	15
1.2.2.2.3.1.	Sübvansiyonlar	15
1.2.2.2.3.2.	Döviz Kuru Politikaları	16
1.2.2.2.4.	İthalat ve İhracat Vergileri.....	17
1.2.2.2.5.	Damping	18
1.2.2.2.6.	Sağlık, Güvenlik vb. Önlemler	19
1.2.2.3.	İhracatın Özendirilmesi	20
1.2.2.4.	Bağlı Ticaret	21
1.3.	Dış Ticarete Korumacılık ve Serbestleşme Politikaları	22
1.3.1.	Dış Ticarete Korumacılık	24
1.3.1.1.	Dış Ticarete Korumacılığın Nedenleri	25
1.3.2.	Dış Ticarete Serbestleşme	31
1.3.2.1.	Dış Ticarete Serbestleşme Nedenleri.....	34
2.	DÜNYA TİCARETİNDE KORUMACILIK VE SERBESTLİK UYGULAMALARI	36
2.1.	1860-1914 Dönemi Dış Ticaret Politikaları	39
2.2.	1918-1944 Dönemi Dış Ticaret Politikaları	42
2.3.	1944-1970 Dönemi Dış Ticaret Politikaları	44
2.4.	1970-1980 Dönemi Dış Ticaret Politikaları	46
2.5.	1980-2008 Dönemi Dış Ticaret Politikaları	49
2.6.	2008 Küresel Finans Krizi Sonrası Dış Ticarete Oluşan Korumacı Eğilimler	51
3.	TÜRK DIŞ TİCARETİNDE KORUMACILIK VE SERBESTLİK POLİTİKALARI.....	57
3.1.	Osmanlı'dan Cumhuriyete Dış Ticaretin Gelişimi	57
3.2.	1923-1929 Dışa Açık Ekonomi Dönemi	61
3.3.	1930-1950 Devletçi Ekonomi Politikaları Dönemi.....	65
3.4.	1950-1960 Kısmi Liberal Dönem.....	69
3.5.	1960-1980 Planlı Kalkınma Dönemi	73
3.6.	1980-2008 Liberal Ekonomi Politikaları Dönemi	79

3.7. 2008 Sonrası Ekonomi Politikaları	91
SONUÇ.....	96
KAYNAKÇA	101

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1: Serbest Ticaret ve Korumacı Politikaların Dönemsel Uygulamaları	23
Tablo 2: İhracat ve İthalat Verileri (1830-1902) (cari/milyon Sterlin).....	59
Tablo 3: İhracat ve İthalat Verileri (1923-1929)	63
Tablo 4: Dış Ticaretin GSMH'ye Oranı (1923-1929).....	64
Tablo 5: İhracat ve İthalat Verileri (1930-1950)	67
Tablo 6: Dış Ticaretin GSMH'ye Oranı (1930-1950).....	68
Tablo 7: İhracat ve İthalat Verileri (1950-1960)	71
Tablo 8: Dış Ticaretin GSMH'ye Oranı (1950-1960).....	72
Tablo 9: İhracat ve İthalat Verileri (1960-1980)	77
Tablo 10: Dış Ticaretin GSMH'ye Oranı (1960-1980).....	78
Tablo 11: İhracat ve İthalat Verileri (1980-2008)	87
Tablo 12: Dış Ticaretin GSMH'ye Oranı (1980-2008).....	89
Tablo 13: İhracat ve İthalat Verileri (2001-2021)	92
Tablo 14: Dış Ticaretin GSYH'ye Oranı (2009-2021).....	94

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Seçili Ülkelerin Kişi Başına Uluslararası Ticaret Oranı (1500-1800).....	5
Şekil 2: 1830-1914 Yılları Arasında Avrupa’da İthalat ve İhracatın GSYH’deki Payı	5
Şekil 3: Avrupa’da 1815-1949 Yılları Arasındaki Ticari Açıklık	6
Şekil 4: Avrupa’da 1950-2017 Yılları Arası Ticari Açıklık.....	7
Şekil 5: Genç Endüstriler Tezi.....	27
Şekil 6: Ticaret Hadleri ve Optimum Gümrük Tarifesi.....	28
Şekil 7: Küresel Ortalama Ticari Açıklık (1830-1914).....	41
Şekil 8: Dünya Mal Ticareti GSYH’nin Yüzdesi (1970-1980) (cari ABD doları).....	48
Şekil 9: Dünya Mal Ticareti GSYH’nin Yüzdesi (1980-2008) (cari ABD doları).....	50
Şekil 10: 2006-2021 Yılları Arası Mal Ticaretinde Büyüme (%).....	53
Şekil 11: 2008 Sonrası Küresel Ticarete Yönelik Uygulanan Yıllık Yeni Müdahale Sayısı.....	54
Şekil 12: Küresel Ticareti Engellemeye Yönelik Müdahalelere En Fazla Katkıda Bulunan Ülkeler.....	54
Şekil 13: Küresel Ticareti Engellemeye Yönelik Müdahalelere En Fazla Maruz Kalan Ülkeler.....	55
Şekil 14: Dış Ticareti Engelleme Amacıyla Alınan Politika Türlerinin Oransal Dağılımı (2009-2021).....	55
Şekil 15: Dünya Mal Ticareti GSYH’nin Yüzdesi (2008-2020) (cari ABD doları).....	56
Şekil 16: Seçilmiş Ülkeler İhracat/GSYH Oranları (1830-1911).....	60
Şekil 17: Seçilmiş Ülkeler İhracat/GSYH Oranları (1914-1938).....	64

Şekil 18: Seçili Ülkelerin Ticari Açıklık Oranı (1950-1960).....	73
Şekil 19: Seçili Ülkelerin Ticari Açıklık Oranı (1960-1980).....	79
Şekil 20: Seçili Ülkelerin Ticari Açıklık Oranı (1980-2008).....	90
Şekil 21: Seçili Ülkelerin Ticari Açıklık Oranı (2008-2017).....	94

KISALTMALAR LİSTESİ

- ABD** : Amerika Birleşik Devletleri
- AB** : Avrupa Birliği
- DTÖ** : Dünya Ticaret Örgütü
- IMF** : Uluslararası Para Fonu
- GATT** : Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
- GEGP** : Güçlü Ekonomiye Geçiş Planı
- GSYH** : Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
- GTA** : Global Trade Alert
- KFK** : Küresel Finans Krizi
- OAPEC** : Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Birliği
- OECD** : Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
- OEEC** : Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü
- OPEC** : Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
- TSE** : Türk Standartları Enstitüsü
- WTO** : World Trade Organization

GİRİŞ

Uluslararası ticaret politikaları liberalizm ve korumacılık yaklaşımları çerçevesinde şekillenmektedir. Uluslararası ticaretin varoluşu kadar eskiye dayanan korumacılık ve serbestleşme politikaları dünyadaki var olan konjoktüre göre dönem dönem korumacı politikaların ağırlık kazanarak uygulandığı, dönem dönem ise liberal politikaların ağırlık kazanarak uygulandığı bir seyir izlemiştir. Dünyada yaşanan değişim ve gelişimler ile birlikte bu politikalarda değişerek ve gelişerek günümüze kadar gelmiştir.

Ticaret politikalarındaki bu değişimin nedeni politik-askeri ve ekonomik alanlarda meydana gelen kırılmaların devletlerarası sistemdeki etkileşiminden kaynaklanmaktadır. Dünya savaşlarının ve ekonomik krizlerin etkili olduğu 1918-44 arası dönemde, 1973 yılında yaşanan Petrol Krizi döneminde ve 2008 Küresel Finans Krizi sonrası dönemde korumacı politikalar hakimken; küresel barış ve ekonomik genişlemenin söz konusu olduğu dönemlerde ise; genel olarak 1860-1914 yılları arası dönemde, 1944-70 yılları arası ise İkinci Dünya Savaşı'nın ve Büyük Buhran'ın getirdiği korumacı politikardan ABD öncülüğünde "Yeni Düzen" ile yeniden serbestleşmenin kurumsallaştığı dönemde ve küreselleşmenin hızlandığı 1980 sonrası ile 2008 yılı arasında ise liberalizm dünya ticaretine büyük oranda hakim olmuştur. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası dönemde ABD, liberalizmi yaymak ve küresel bir dünya düzeni sağlamak amacıyla IMF, Dünya Bankası ve GATT (DTÖ) gibi ulus ötesi kurumlara öncülük ederek ve dünya ekonomisindeki ağırlığı ile bu dönemlerin şekillenmesinde önemli bir rol üstlenmiştir.

Türkiye de diğer pek çok ülke gibi dış ticarete izlediği politikalarda zamanla değişiklikler yaşamıştır. Osmanlı Devleti'nden günümüze dek Türkiye'de dış ticaret politikası önemli değişiklikler geçirmiştir. Bu değişimde, ülkenin içinde bulunduğu koşullar ve dünya ekonomik konjoktürü önemli bir rol oynamıştır. Liberalizm ilk olarak Batılı ülkelerde ortaya çıkarak düşünce sistemini etkilemiştir. Her ülkeye göre farklılık gösteren liberalizm Türkiye'de Batılı ülkelerdeki gibi kabul görüp, etkili olduğu söylenemese de Osmanlı'dan günümüze kadar geçen süreçte liberal düşüncenin etkilerine sık sık rastlanılmıştır. Osmanlı kapitülasyonlarının (Ahidname) başlangıcı kabul edilen 1535 yılındaki "İmtiyaz Mukavelesi"nin imzalanması ile Kanuni Sultan Süleyman Döneminde Fransızlara Osmanlılara karşı bir ittifaka girmesine engel olmak amacıyla

kapitülasyon verilmiştir. Fransa'nın amacı ise, İstanbul'un hem siyasi hem de ekonomik konumundan yararlanmaktır. Başlangıçta Osmanlı'nın faydasına olduğu düşünülse de zaman ilerledikçe Osmanlı ekonomisine zarar veren ağır bir yük haline almıştır. Ayrıcalıklardan faydalanmak isteyen diğer devletlerde bu imtiyazı örnek almışlar ve verilen imtiyazlar da imtiyaz sahibi olmak isteyen ülkeler de zamanla artmıştır. İmtiyaz tanınan ülkenin tüccarları her türlü vergiden muaf tutularak herhangi bir gümrük resmi ödemediği güvenli bir şekilde ticaret yapabiliyordu. Bu durum gümrük gelirlerinin dikkate değer bir miktarda olmasına engel oluyor ve imtiyaz sahibi ülkelerin açık pazarı haline getirmiştir. 17 ve 18. yy. ise Osmanlı Devleti, Avrupa'daki dönemin merkantilist politikalarından farklı bir ticaret politikası izlemiştir. Avrupalı devletler merkantilist politikalar çerçevesinde, bir taraftan ihracatlarını artırmaya çalışırken diğer yandan ithalatı sınırlı tutarak ülkelerindeki yerli üretim dallarını dış rekabetten korumayı amaç edinmişlerdir. Osmanlı Devletinde dış ticaret politikalarına hâkim olan iki temel düşünce saray, ordu ve donanmanın, kentlerin ve loncaların iâşe sorunlarının çözülmesi ve mali gelir sağlamaktır. Dış ticaret, Osmanlı yönetimince darlık ve kıtlıkları önleyen, sarayın, ordunun ve kentli tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılayan bir araç olarak görülmüştür. Bu sebeple de merkantilistlerdeki gibi ithalat sınırlanıp ihracat desteklenmemiş, aksine ithalat her zaman desteklenmiş ihracat ise gerekli oldukça, ortaya darlıklar çıktığında sınırlama yoluna gidilmiştir.

1923-29 yılları arasında kamu işletmeciliği ve müdahalelerin minimum düzeyde uygulandığı ve piyasa ekonomisinin gerektirdiği şartlar doğrultusunda sanayileşmenin gerçekleştirildiği liberal bir yapı benimsenmiştir. 1930-50 yılları arasında dünya konjonktürü devletin dış ticaret üzerindeki kontrolünü artırmasını gerektirmiştir. Türkiye de bu anlamda Planlı Devletçilik olarak nitelendirilen iç pazarı korumaya yönelik ve ithal ikamesine dayanan bir model benimsemiştir. 1950-60 yılları arasında uygulanan ekonomi politikalarının özünü; devletçi ekonomi politikalarından liberal ekonomi politikalarına geçiş, özel sektör öncülüğünde sanayileşmeyi gerçekleştirme, sektörel bazda tarıma öncelik verme ve dış ekonomik ilişkilerde liberalleşme oluşturmaktadır. 1960-80 yılları arası dönem ise bir önceki dönemden farklı olarak devletin ekonomik hayata müdahalelerde bulunduğu, ekonomik işleyişi düzenlediği ve belli bir ölçüde ekonomide faaliyette bulunduğu dönemdir. 1980-90 yılları arası dış ticaret politikası açısından belirgin olan özellik dışa açılma yönünde olmuştur. Bu dönemde Türkiye, ihracata dönük

sanayileşme modeline geçmiştir. İhracata dönük sanayileşme modeli, ticareti serbestleştirmiş ve yerli sanayiye uluslararası rekabete açık duruma getirmiştir. 1990-2000 yılları arası Türkiye'deki dış ticaret politikalarının şekillenmesinde 1995 yılında üye olunan DTÖ ve 1996 yılında üye olunan Gümrük Birliği etkili olmuştur. DTÖ'ye üye olmanın bir gereği olarak Türkiye'de, belirlenen bir zaman dilimi doğrultusunda sanayi ürünlerinde tarife indirimleri gerçekleştirilmiş, kademeli bir biçimde tarım ve tekstil sektörlerine belirlenen kurallara uygun bir şekilde faaliyet gösterebilmeleri amacıyla düzenlemeler yapılmış, fikri mülkiyet hakları, hizmet ticareti ve ticaretle ilişkili yatırım tedbirleri gibi konularda düzenlemeler yapılmıştır. 2001 yılında yaşanan kriz birçok alanda olduğu gibi dış ticareti de etkilemiştir. Türkiye, sabit kur politikasından dalgalı kur politikasına geçiş yapmıştır. 2002'li yıllar liberal ekonomi politikalarının sürdürüldüğü bir dönem olmuştur. 2002 ile 2007 dönemleri arasında Türkiye'nin uyguladığı ekonomik tedbirler ve reformlar sonucunda yakaladığı yüksek büyüme ivmesi 2008 Küresel Finans Krizi Türkiye'yi etkileyene kadar devam etmiştir. 2008 yılında yaşanan küresel finans krizi sonrasında Türkiye de diğer ülkeler gibi korumacı politikalar uygulamıştır.

Bu çalışmanın amacı, dünyada uygulanan Korumacılık ve Serbestlik Politikaları ile Türkiye'de uygulanan Korumacılık ve Serbestlik Politikalarının dönemsel olarak değerlendirilmesine ve dünyadaki ve Türkiye'deki uygulamaların karşılaştırmasına dayanmaktadır. Üç temel bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde, dış ticaret kavramına ve dış ticaret politikalarının amaç ve araçlarına değinilmiş olup ayrıca dış ticarete korumacı yaklaşımlar ve liberal yaklaşımlar hakkında tarihsel olarak bilgi verilerek dış ticarete korumacılık ve liberal politikaların uygulama nedenlerine değinilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde, dünyada uygulanan korumacı ve liberal politikalar dönemlere ayrılarak incelenmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Osmanlı'dan günümüze kadar geçen süreçte uygulanan dış ticaret politikaları dönemlere ayrılarak belirtilmiş olup dünyada ve Türkiye'deki seyri arasında karşılaştırma yapılmıştır.

1. DIŞ TİCARET VE DIŞ TİCARET POLİTİKALARI

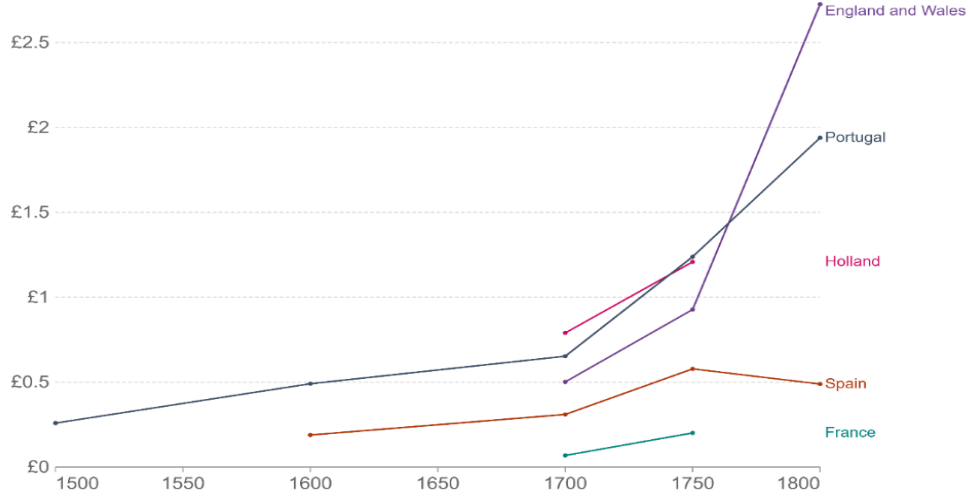
Yeryüzünde var olan tüm ülkeler bireylerinin ihtiyaçlarını karşılayarak onların yaşamsal koşullarını ve standartlarını daha iyiye yükseltmek zorundadır. Bu ihtiyaçların karşılanabilmesi için de mal ve hizmete gereksinim duyarlar. Bazı ülkeler gereksinim duydukları bu mal ve hizmetleri üretebilmek için gerekli kaynağa sahip değillerdir. Bu yüzden üretim gereksinimlerini tek başına karşılayamazlar. Oluşan bu eksiklik ise dış ticaret ile farklı coğrafyalardan karşılanır. Bu şekilde ülkeler diğer mallara oranla ucuza üretebilecekleri malları ihraç eder, buna karşılık üretimi pahalıya mal olacak malları üretmeyerek bu malları nispi olarak daha ucuza üretebilen ülkelere temin ederek önemli kazançlar sağlar böylece refah seviyelerini artırır. Aksi durumda ülkeler, uluslararası ticaret olmadan ülke sınırları içerisinde üretilen mal ve hizmetlere bağlı kalacaktır.

Dünya üzerindeki ticaretin başlangıç noktasını Taş Devri'ne kadar indirgeyebiliriz. Değişen iklim ve çevresel şartlar ile birlikte ilk insanlar mağaralarından çıkarak çevreyi keşfetme eğiliminde bulunmuşlardır. Bu keşif sonucunda bazı alanların diğerlerine oranla daha elverişli ve yaşamayı daha mümkün kıldığı saptanmıştır. Tüm bunların sonucunda yerleşik hayata geçiş sağlanmıştır. Yerleşik hayata geçilmesi ile birlikte insan nüfusu artmaya başlamıştır. Artan nüfus insan gücüne dayalı yapıları artırmış ve ilkel şehirler oluşmaya başlamıştır. Şehirleşme beraberinde devlet niteliği kazanmaya çalışan şehir devletlerinin oluşumunu sağlamıştır. Şehir devletleri coğrafi ve özel konumları itibarıyla uzmanlaşmış oldukları ürünleri birbirleri ile takas ederek uluslararası ticaretin ilk örneklerini vermeye başlamışlardır (Ak, 2018: 8). Trampa adı verilen bu usul ticareti geniş bir alana yayarak uluslararası ticaret kavramını şekillendirmeye başlamıştır. Çağdaş dünya ticaretinin gelişimi ise Avrupa'da yaşanan ekonomik, teknolojik ve toplumsal dönüşümün küresel etkilerine dayanmaktadır.

Max Roser, uluslararası ticaret geçmişini dört bölümde incelemektedir: (<https://www.weforum.org/>).

İlki, 1500-1800 Yılları Arası Koloni Güçlerinin hâkim olduğu dönemdir. 1500 ve 1800 yılları arası uluslararası ticaret sınırlı olarak gerçekleşmiştir. İhracat ve ithalatın toplamı %10'u geçmemektedir.

Şekil 1: Seçili Ülkelerin Kişi Başına Uluslararası Ticaret Oranı (1500-1800)

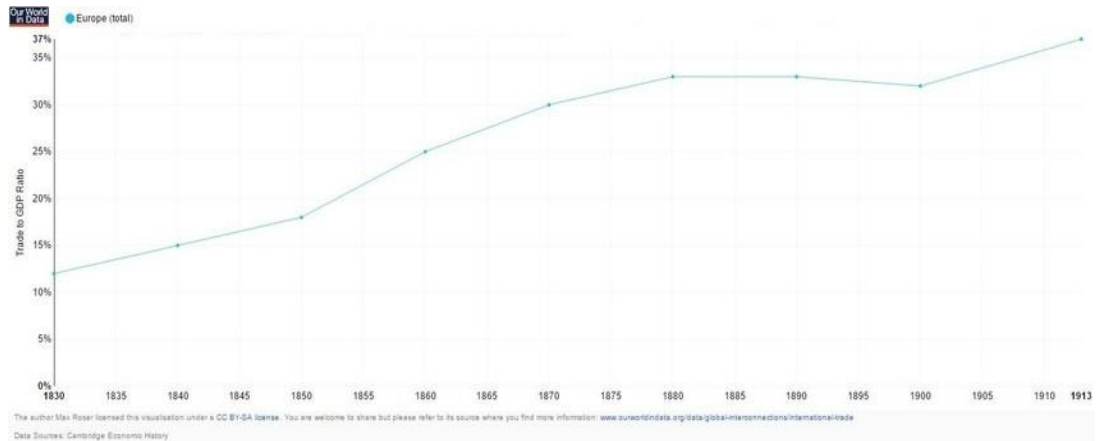

Kaynak: Costa, Palma ve Reis, (2015) (<http://ereh.oxfordjournals.org/>) (25.11.2021).

Şekil 1’de görüleceği üzere ticaretteki büyüme yavaş bir seyir izleyerek bu dönemde büyüme oranı %1’den az olmuştur. Ayrıca, bu dönemde Avrupalı sömürgeci güçler uluslararası ticarete egemen konumda bulunmaktadır.

İkincisi, 1800-1914 yılları arası küreselleşmenin başlaması ile uluslararası ticaretin gelişerek büyüdüğü dönemdir.

Şekil 2: 1830-1914 Avrupa’da İthalat ve İhracatın GSYH’deki Payı

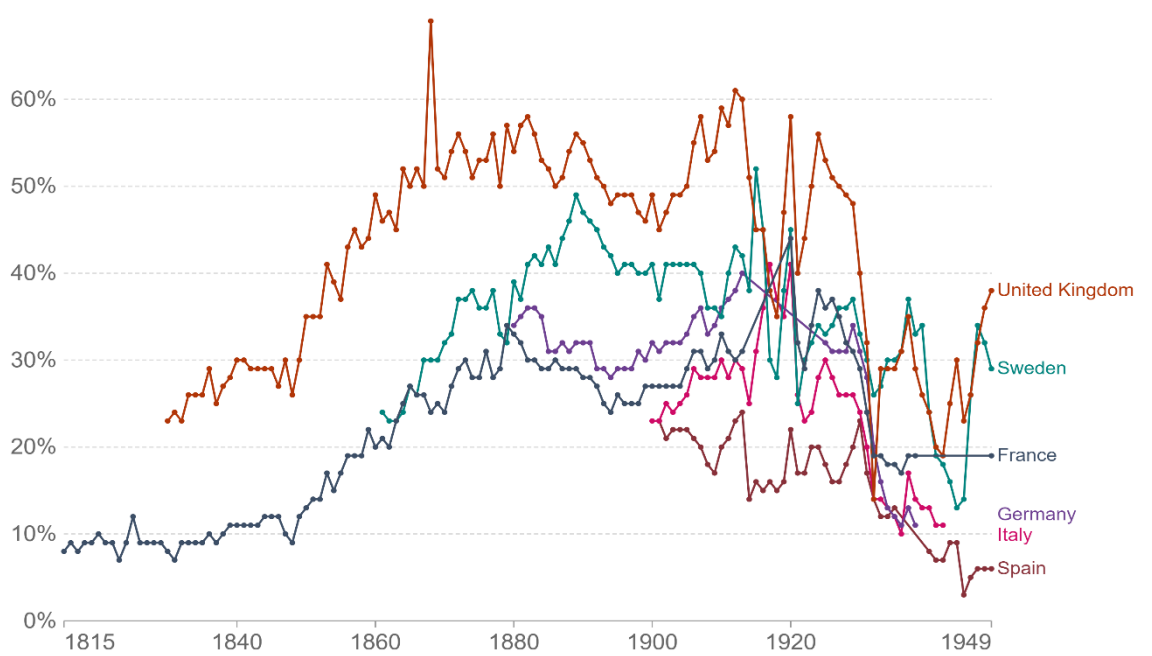

Kaynak: Cambridge Economic History. (<http://www.ourworldindata.org/data/global-interconnections/international-trade>) (25.11.2021).

19. yüzyılda uluslararası ticaret yaşanan küreselleşme sonucu artmaya başlamıştır. Birinci ve İkinci Sanayi Devrimleri ile siyasi ve ekonomik liberalleşme görülmeye başlamaktadır. Bu gelişmeler sonucu 1830-1914 Avrupa’da ithalat ve ihracatın GSYH’deki payı artış göstermiştir.

Üçüncüsü, 1914-1945 Dünya Savaşları dönemlendirmesidir. Uluslararası ticaretteki büyüme, 1914’te Birinci Dünya Savaşının başlaması ile ülkelerin korumacı politikalar izlemesi sebebiyle duraklamaya başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı’nın sonuna kadar uluslararası ticaretteki bu gerileme devam etmiştir.

Şekil 3: Seçili Avrupa Ülkelerinde Ticari Açıklık Oranları (1815-1949)

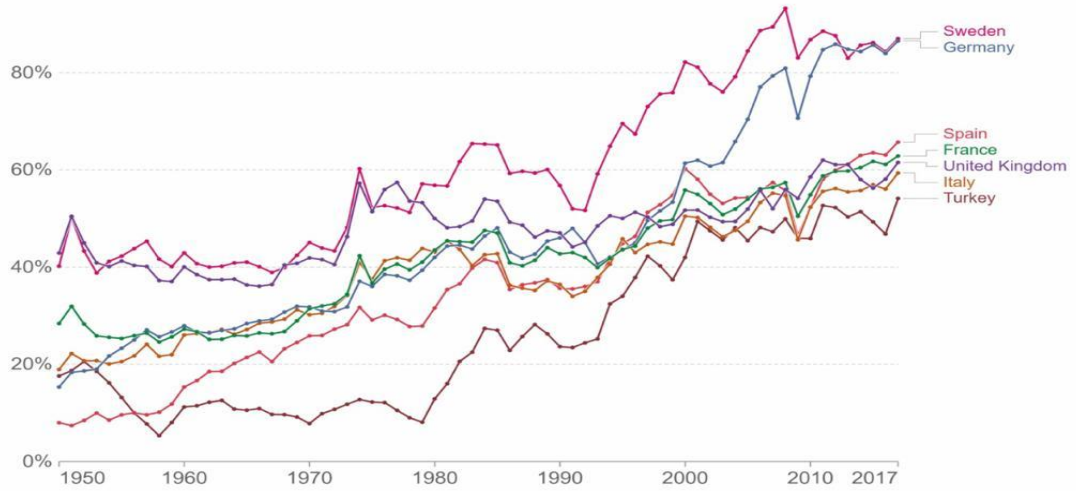

Kaynak: Mitchell, 2015.

Şekil 3’te görüleceği üzere seçili Avrupa Ülkelerindeki ticari açıklık oranları Birinci Dünya Savaşı (1914) ile İkinci Dünya Savaşı (1945) arasındaki dönemde azalış göstermiştir.

Dördüncüsü, savaş sonrası büyüme (1945’ten günümüze) dönemidir. İkinci Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle birlikte, korumacı politikalar yerini hala devam eden küreselleşmeye bırakmıştır. Uluslararası ticaret hızla büyümeye başlamış ve önemi gitgide artmıştır.

Şekil 4: Avrupa’da 1950-2017 Yılları Arası Ticari Açıklık (%)

Kaynak: Feenstra, Inklaar ve Timmer, 2015 (www.ggd.net/pwt)

1950-2017 Yılları arası seçili ülkelerin ticari açıklık grafiği incelendiğinde bu oranın yıllar içerisinde dalgalanmalar yaşadığı ancak sürekli olarak ticari açıklık oranının arttığı görülmektedir.

1.1.Dış Ticaret Kavramı

Dış ticaret, dar ve geniş olmak üzere iki anlamı barındırmaktadır. Dış ticaret dar anlamda, bir ülkenin diğer ülkelerden mal satın almasını (ithalat) ve diğer ülkelere mal satmasını (ihracat) yani yalnızca uluslararası mal ticaretini kapsamaktadır. Dış ticaret geniş anlamda ise uluslararası mal ticaretinin dışında uluslararası hizmet ticareti ile yatırım gelir ve giderlerini de kapsamaktadır (Takım, 2015: 7).

Yeryüzündeki hiçbir ülke yalnız başına tüm ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeyde kaynağa sahip değildir. Aynı zamanda ülkede bol miktarda bulunan kaynakların israf ve imhası mümkün değildir ve böyle bir uygulama mantıkla bağdaşmaz. Bu nedenle ülkeler farklı sebeplerle ellerinde bol miktarda bulunan kaynakları vererek, kendilerinde bulunmayan veya az miktarda bulunan kaynakları temin ederek, uluslararası ticarete bulunmak zorundadır.

Uluslararası ticaret, sağladığı birçok fayda açısından, iç politikadaki kararları etkilerken, dış politikada ise karar alma sürecinde önemli bir rol üstlenmekte ve ülkelerin ekonomi politişini şekillendiren önemli bir unsurdur (Balcı ve Göcen, 2017:1). Dış ticaret

döviz kazandırıcı etkisinden dolayı yerli paranın değerindeki dalgalanmaları engelleyerek parasal istikrarı sağlamak açısından önemlidir (Gedik ve Karaer, 2017: 434).

Dış ticaretin en temel nedenlerinden biri ülkelerin fiyat ve maliyet farklılıklarıdır. Bir ülke pahalıya üretebileceği bir malı yurt içinde üretmeyerek, başka bir ülkeden o ürünü ithalat yoluyla temin etmeyi tercih edebilmektedir. Böylece kıt kaynaklar fiyat avantajına sahip olmayan bu malı üretebilmek için kullanılmayarak etkinlik sağlanmış olur. Dış ticaretin bir başka nedeni ise farklılaştırılmış ürünlerdir. Bu ürünler aynı ihtiyacı karşılamaya yönelik olup farklı ülkeler tarafından çeşitli farklılıklar içererek üretilen ürünlerdir. Örneğin; Almanya'daki tüketicilerin Ford ve Chevrolet gibi ABD otomobil markalarının ürünlerini tercih etmesi. Tüketici zevklerinde oluşan farklılıklarda günümüzde dış ticaretin nedenlerinden birisidir. İnsanların zevk ve tercihlerindeki farklılık üretiminin de farklılaşmasına yol açmaktadır. Ülkeler, kullanım açısından herhangi bir fark içermeyen malları, çeşitli şekillerde üretmek suretiyle, tüketicilerin ihtiyaçlarını dış ticaret yoluyla karşılayabilirler. Dış ticaretin bir diğer nedeni ise üretim farklılıklarıdır. Kimi ülkelerde bazı mallar ya hiç üretilmemekte ya da ihtiyaç miktarını karşılayabilecek kadar üretilmemektedir. Öteki ülkelerde ise söz konusu bu mallar ihtiyaç miktarından fazla üretilmektedir. İhtiyaç miktarını karşılayamayan veya az miktarda karşılayabilen ülkeler bu eksikliği giderebilmek için diğer ülkelerden mal ithal ederler. Diğer taraftan ihtiyaç miktarından daha fazla üretilen mallar ise ihtiyaç miktarını karşılayamayan ülkelere ihraç edilerek bu farklılık giderilmeye çalışılır. Üretim farklılığına neden olan etmenler ülkelerin farklı iklim koşullarının bulunması, teknolojik gelişmişlik düzeylerinin farklı oluşu, nitelikli insan gücü ve coğrafi farklılıklar gibi nedenler sebep olmaktadır.

1.2. Dış Ticaret Politikalarının Amaç ve Araçları

Dış ticaret politikası, ülkelerin uluslararası ticaretini belirledikleri amaçlar doğrultusunda düzenlemek suretiyle almış oldukları ekonomik önlemlerin tümünü ifade eder. Diğer bir ifade ile hükümetlerin ithalat ve ihracatın sınırlandırılması, özendirilmesi veya bu doğrultuda yapılacak olan işlemlerin yapılış biçimlerinin düzenlenebilmesi için alınan tedbirlerin oluşturduğu sistematik bir bütündür. O halde dış ticaret (veya uluslararası ticaret) politikası, dış ticaret işlemlerini kısıtlayabilmek, teşvik edebilmek ve

dış ticaret işlemlerinin uygulama usullerini düzenleyebilmek gibi çeşitli amaçlarla hükümetlerin uyguladıkları sistemli önlemleri ifade eder (Seyidoğlu, 2013: 142).

1.2.1. Dış Ticaret Politikasının Amaçları

Hükümetler uluslararası ticarete, bir takım hedeflerini gerçekleştirebilmek için çeşitli şekil ve politikalarla müdahale etmektedirler. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler kimi zaman ekonomilerindeki dengesizlikleri gidermek, kimi zaman yeni gelişen sanayileri geliştirmek, kimi zaman da siyasi ve sosyal sebeplerden dolayı çeşitli araçlarla, bu amaçlarına ulaşabilmek için dış ticarete müdahale etmektedirler (Çapan, 2009: 32). Diğer yandan, az gelişmiş ülkeler de sanayileşmeye başladıklarından beri kalkınmalarını hızlandırmak amacıyla dış ticaretleri üzerine çeşitli müdahalelerde bulunmuşlardır (Seyidoğlu, 2013: 141). Hükümetlerin uygulamış olduğu dış ticaret politikalarının temel amaçları ana başlıklar halinde aşağıda açıklanmaktadır.

1.2.1.1. Dış Ödeme Açıklarının Giderilmesi

Günümüzde az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin temel sorunlarından biri ödemeler bilançosunda oluşan dengesizliklerdir. Oluşan bu dengesizlik hükümetlerin müdahalesi sonucu dış ödeme açığının giderilip dış dengenin sağlanması suretiyle ortadan kaldırılmaktadır. Bu durumda dış ticaret politikasının amacı, bir yandan ithalatı kısarak ihracatı özendirmeye çalışmak, diğer yandan ülkeye yabancı sermaye çekerek dış açığın kapatılmasını sağlamaktır. Ülkelerde oluşan bu açıkların kapatılması dış ticaret politikası açısından büyük bir önem arz etmektedir. Çünkü kronikleşen açıklar ülkenin döviz rezervlerini tüketir ve yeniden borçlanma imkânlarının azalmasına sebep olur (Arslan, 2014: 41).

Cari işlemler bilançosu açık veren bir ülke oluşan bu açıklığı sermaye hesabındaki fazlalıkları kullanmak suretiyle kapatmaya çalışır. Buna rağmen dış denge sağlanamazsa bu açığı resmi rezervleri kullanarak veya dış borçlanma yoluna giderek kapatmaya çalışır. Ancak ülkenin dış rezervlerinin ve borçlanma olanaklarının bir sınırı vardır. Bundan dolayı hükümetler dış ödeme sorunu yaşamamak için ekonomik müdahalelerde bulunurlar. Bu müdahaleler cari işlemler hesabında ya da sermaye hesabındaki işlemler dolayısıyla oluşacak dış âlem giderlerinin kısılarak gelirlerin artırılmasıdır (Seyidoğlu, 2013: 143).

1.2.1.2. Ulusal Endüstrileri Dış Rekabetten Koruma

Dış ticaret politikasının başlıca amaçlarından birisi ulusal endüstrileri dış rekabete karşı korumaktır. Bu koruma yeni kurulan sanayilerin, gelişmiş ülkelerdeki nitelikli iş gücü, standardizasyon ve pazarlama olanakları gibi çeşitli açılardan olgunlaşmış sanayiler ile rekabet etmelerinin zorluğundan kaynaklanır. Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerdeki henüz yeni gelişmekte olan ve yüksek maliyetle çalışan ulusal endüstrilerin dış piyasa rekabetinin yıkıcı etkisinden korumak için ithalatı yasaklayarak ya da kotalar, tarifeler, çoklu kur uygulamaları ve benzeri araçlarla kısıtlayıcı politikalar uygulanarak ulusal endüstriler dış rekabetten korumaya çalışılmaktadır. Bu amaç doğrultusunda uygulanan dış ticaret politikası bebek endüstrilerin korunması olarak adlandırılmaktadır (Arslan, 2014: 42).

Sanayileşmiş ülke hükümetleri ise bu politika doğrultusunda ucuz emeğe dayalı emek-yoğun sanayi ürünlerinde avantajlı olan az gelişmiş veya gelişmekte olan ülke ürünlerine karşı, yerli sanayilerini korumak maksadıyla, ithalatı kısıtlayıcı önlemler alabilmektedirler (Arslan, 2014: 42).

Örneğin; 2005'e kadar uygulanan Çok Elyaflılar Anlaşması bağlamında sanayileşmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasında imzalanan, başta pamuk ve yün elyafli mamuller olmak üzere korumacılık tedbirleri alınmıştır (Demir ve Kurt, 2020: 384).

Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası çerçevesinde tarım piyasaları desteklenmekte ve üye olmayan ülkelere karşı korunmaktadır.

1.2.1.3. Ekonomik Kalkınmanın Sağlanması

Gelişmekte olan ülkelerde uluslararası ticaret politikası sanayileşme stratejisinin bir aracı olarak kullanılmaya çalışılır. Ekonomik kalkınmayı içe dönük sanayileşme stratejisi izleyerek gerçekleştirmeye çalışan ülkelerde, temel amaç ulusal endüstrileri korumak iken liberal politika izleyen ülkelerde ise ihracatın özendirilmesidir (Kaymakçı ve diğerleri, 2007: 49).

Gelişmekte olan ülkeler kalkınmanın finansmanı için gereken döviz ihtiyacını ihracatlarını artırarak sağlamaya çalışırlar. Çünkü ihracat yoluyla döviz gelirlerini artırmak bu ülkeler için en doğru döviz elde etme yöntemidir. Fakat ihracatta yüksek

maliyetler, ihrac mallarındaki kalite düşüklüğü, finansman zorluğu ve dış pazarlara uyum zorluğu gibi çeşitli nedenlerle bu amaç gerçekleştirilememektedir. Bu nedenle kıt olan döviz kaynaklarının ülke kalkınması için gerekli ve önemli olan ara ve yatırım malları ithalatına tahsis edilerek kullanılması gerekir (Arslan, 2014: 43).

1.2.1.4. Piyasa Aksaklıklarının Giderilmesi

Tekelci kuruluşların iç ekonomide yaygınlaşmasıyla, üretimde kaynak etkinliği bozulur ve bunun sonucunda tüketiciler kalitesiz olan yerli mallara yüksek fiyatlar ödemek zorunda kalırlar. Bu durum, iç piyasadaki rekabetin geliştirilebilmesi için hükümetin kısıtlamaları azaltması yoluna götürür. Bu durum tekellerin kırılmasına, piyasa aksaklıklarının giderilmesine ve kaynak dağılımında etkinlik sağlanmasına yol açar (Kaymakçı ve diğerleri, 2007: 49).

1.2.1.5. Dış Piyasalarda Tekel Gücünden Yararlanma

Hükümetler uluslararası ticaret politikasını ihrac ettiği mallara yönelik olarak dış piyasalarda tekel gücüne sahip olmak ya da tekel gücünü arttırabilmek için kullanabilir. Hükümetler, bir malın üretiminde tekel gücüne sahipse o malın ihracatı üzerine sınırlamalar getirerek dış ticaret hadlerini ülke lehine değiştirebilmektedir. Bu nedenle hükümetler, üretici olarak tek olduğu malın ihracatına kısıtlamalar getirir veya benzeri nitelikte mal üreten az sayıdaki diğer hükümetlerle anlaşıp kartel oluşturabilirler. Bunun sonucunda fiyatları aşırı yükselten ülke lehine dış ticaret hadleri değişecektir (Arslan, 2014: 45).

1.2.1.6. Hazineye Gelir Sağlamak

Hükümetlerin uyguladığı dış ticaret politikalarının bir amacı da mallardan ülkeye giriş sırasında alınan vergilerle devlet bütçesine gelir sağlamaktır. Korumacı politikaların hakim olduğu ilk zamanlarda gümrük vergilerinin esas amacı kamu gelirlerinin artırılmasıdır. Uluslararası ticarete liberal politikaların hakim olması ile birlikte günümüzde bu vergilerin yerine dolaylı bir vergi olan ithalden alınan vergiler, kamu gelirlerinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Türkiye'nin de deneyimlediği gibi ithalatın daralması sonucu cari işlemler açığı azalırken kamu gelirleri de beraberinde azalarak bütçe gelirlerinin azalmasına ve bütçe dengesinin bozulmasına sebep olmaktadır (Takım, 2015: 18).

1.2.2. Dış Ticaret Politikasının Araçları

Hükümetler dış ticaret politikalarının belirledikleri hedeflere ulaşabilmesi için dış ticaret ilişkilerine müdahale etmek zorundadır. Hükümetlerin uluslararası ticarete müdahale için kullandıkları en bilindik ve eski müdahale aracı gümrük tarifeleridir. Zamanla gümrük tarifeleri önemini yitirmiş yerine yeni araç ve düzenlemeler oluşturulmuştur. Hükümetlerin uluslararası ticarete müdahale için kullandıkları temel araçlar; gümrük tarifeleri, tarife dışı araçlar, ihracatın özendirilmesi ve bağlı ticaret başlıkları altında değerlendirilmektedir.

1.2.2.1. Gümrük Tarifeleri

İthal malların ülke sınırına girişi sırasında alınacak olan gümrük vergilerinin oranlarının gösterildiği listelerdir. Gümrük tarifeleri ülkelerin serbest mal akışına uygulanan en önemli, en eski ve en çok tercih edilen kısıtlamalarındandır. Gümrük tarifeleri, tarife uygulayan ülkenin ticaret hadlerini iyileştirerek ülke refahının artmasını sağlar. Tarifelerin ülkenin ticaret hadleri üzerinde olumlu etkisi, ülkenin dış ticaret sonucu elde ettiği kazancın artmasını sağlar. Bir ülkenin ticaret haddinin düzelmesi, bir diğerinin ticaret haddinin kötüleşmesi ile mümkün olmaktadır (Karlık, 2003: 175).

Özellikle az gelişmiş ülkelerde gümrük vergileri, büyüme ve kalkınmanın finansmanının sağlanması açısından temel vergilerden biridir. Dolayısıyla bu vergilerin, az gelişmiş ülkelerin toplam elde edilen kamu gelirleri kapsamında önemli bir paya sahip olduğu söylenebilir. Çünkü sanayileşmenin başlamadığı ülkelerde, düzgün işleyen bir vergi sistemi kurulamadığından, kamuya gelir elde etmek amacıyla öteki vergilere oranla uygulama kolaylığı sağlayan gümrük vergilerine başvurulur (Hacıoğlu, 2009: 21).

Yerli üretimi dış rekabetin olumsuz etkisinden kurtarabilmek için hükümetlerce, ithalatın vergilendirilmesi yoluna başvurulmaktadır. Yani tarife bir tür vergiyi ifade eder, çeşitli amaçlarla uygulanır ve özelliklerine göre türlere ayrılır (Erdoğan ve Sekmen, 2017: 186):

- ✓ Ad Valorem Tarife: İthal edilen maldan alınan matrahı değer veya tutar olan vergilerdir.

- ✓ Spesifik Tarife: İthal edilen maldan alınan matrahı ton, metre, hacim, litre gibi fiziki miktarlar olan vergilerdir. Malın ağırlık, miktar veya hacim gibi birimleri üzerinden alınır. Örneğin; petrolün variline 30 \$ vergi alınması.
- ✓ Hasılat Tarifesi: Gelir sağlama amacına yönelik ve çoğunlukla halkın sıklıkla tükettiği mallar üzerinden alınan vergilerdir. Yurtiçi üretime herhangi bir koruma sağlamayan yalnızca hükümetin belli bir vergi geliri elde edebilmesini amaçlayan tarifelerdir.
- ✓ Koruyucu ve Engelleyici Tarife: Koruyucu tarife, ithalatçı firmalarla rekabet halinde olan yerli üreticilerin kısmi olarak dış rekabete karşı korumaktır. Bu tarife uygulaması sonucunda ithalat azalır ancak sıfırlanmaz. Engelleyici tarifede ise ithalatçı firmalarla rekabet halinde olan yerli üreticiler dış rekabete karşı tam olarak korunur. Bu uygulama sonucunda ithalat sıfır olur.

1.2.2.2. Tarife Dışı Araçlar

Dış ticaretin giderek büyüdüğü 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, geleneksel müdahale araçları önemini yitirerek, tarife dışı kısıtlamalar olarak nitelendirilen çeşitli müdahale araçları büyük bir önem kazanmıştır. Bu araçlar genellikle ithalatı kısıtlamaya yönelik olup yoğun olarak miktar kısıtlamalarını içermektedir (Seyidoğlu, 2013: 194). Aşağıda kısaca tarife dışı araçlar incelenmektedir.

1.2.2.2.1. Miktar Kısıtlamaları

Tarife dışı kısıtlamaların büyük bir kısmı miktar kısıtlamalarını içermektedir. Miktar kısıtlamaları içerisinde ise ithalat kotaları ve ithalat yasakları ağırlıklı olarak uygulanmaktadır. Gümrük tarifelerinden ayrı olarak miktar kısıtlamaları ithalat hacmini sınırlamaya yönelik uygulamalardan oluşmaktadır (Seyidoğlu, 2013: 195).

1.2.2.2.1.1. İthalat Kotaları

İthalat kotası, ithal mal miktarına konulan kısıtlamalardır. Örneğin, Vietnam karidesine konulan bir ABD ithalat kotası, ithal edilen karides miktarını her sene için 3 milyon tonla sınırlandırabilir (Krugman ve Wells, 2011: 136). İthalat kotaları, birkaç farklı şekilde uygulanmaktadır (Tuncer, 2012: 247):

- ✓ İthal edilen malın fiziki miktarına göre belirlenen kotalar: Bu kısıtlamalar kendi içerisinde üç türe ayrılmaktadır. Bunlar; global kota, tahsisli kota ve gümrük tarife

kotalarıdır. Yaygın olarak kullanılan global kotalar da hükümetler yalnızca ithal malının hacim ve miktarını belirler. Ülkeye giren mal miktarı denetlenir ve belirlenen kota dolunca ithalat kesilir. Tahsisli kotada ithalatçılara verilen özel izin belgesi ile belli bir miktar malın ithaline izin verilir ve ithalat bu belgeye bağlı olarak gerçekleşir. Gümrük tarife kotasında bir miktara kadar mallar normal gümrük vergisine tabi tutulur, bu miktar aşıldığında ise tarifeler yükseltılarak uygulanmaktadır.

- ✓ İthal edilen malın değerine göre belirlenen kotalar: Bu kısıtlamada esas olan ithal edilecek olan malın miktarı değildir, toplam ithalat için bir değer belirlenir ve belirlenen bu değere ulaşıldığında ithalat sonlandırılır.
- ✓ Zamana göre belirlenen kota: Belirlenen bir malın ithalatı belli bir süre içerisinde serbest iken süre dolduğunda ise ithalatın yapılamadığı kota türüdür.

1.2.2.2.1.2. İthalat Yasakları

Belirlenen malın ülkeye girişini tümüyle yasaklayan bir uygulamadır. İthalat yasaklarını kotalardan ayıran en belirgin unsur, kota uygulamasında belirlenen malın ithalatı belirli koşullar altında olsa da gerçekleşirken; ithalat yasağında belirlenen malın ithalatı tamamen yasaklanmaktadır. Bu uygulamaya çeşitli nedenlerle başvurulmaktadır. Yerli sanayiye korumak, lüks sayılan ürünlerin ithalatını döviz kaynaklarından tasarruf edebilmek amacıyla yasaklamak, toplum sağlığını korumak, kamu düzenini sağlamak ve bazı zararlı maddelerin ülkeye girişini önlemek gibi çeşitli nedenlerle bazı malların ithalatında yasaklamaya başvurulur (Tuncer, 2012: 247-248).

Ülkemizde de belirli malların ithalatı yasaklanmıştır. Ticaret Bakanlığı'na bağlı İthalat Genel Müdürlüğü tarafından çıkarılan tebliğlerle belirlenen bu yasaklar, çevre koruması amacına yönelik belirli atıklar, kimyasal maddeler ve bazı hurdaların ülkeye ithalatının yasaklanmasından oluşur (Ticaret Bakanlığı, 2021).

1.2.2.2.2. Gönüllü İhracat Kısıtlamaları

“Yeni Korumacılık” olarak da adlandırılan bu uygulama ihracatçı ülkenin ihracat miktarına sınırlama getirmesidir. Daha çok iki taraflı anlaşma şeklinde gerçekleşen bu uygulamada, ithalatçı ülke ihracatçı ülkeyi veya bir grup ihracatçıyı, gönüllü(!) bir şekilde ihracatını kısıtlaması yönünde ikna eder. İhracatçı ülke kendi isteğiyle ihracatını

kısıtlamadığı takdirde bir tarife veya kota ile karşılaşacağını bilmektedir (Seymen, 2000: 116).

Gönüllü ihracat kısıtlamaları, bir ihracatçının, ithalatçı ülke tarafından bir takım kısıtlamalar getirmesini engellemek için ihracatı sınırlamayı kabul ettiği uygulamalardır. Bu tür uygulamalar hükümet veya endüstri düzeyinde yapılabilir ve DTÖ tarafından resmi olarak yasaklanmıştır (UN, 2019: 29).

İhracat kısıtlamaları çeşitli nedenlerle uygulanmaktadır. Bazen, siyasi destek alabilmek için belirli üretici veya tüketici gruplarına destek veya koruma sağlamak üzere uygulanırlar. Tarım ve gıda sektörlerinde ihracat kısıtlamalarının temel amacı, özellikle fiyatların daha değişken olduğu uluslararası pazarlarda, genellikle yerli gıda arzını korumak ve böylece gıda güvenliğini sağlamak üzere uygulanırlar. İhracat kısıtlamaları, özellikle çevre koruma alanındaki piyasa başarısızlıklarını gidermek için de kullanılabilir. Örneğin, ülkeler kaynak tükenmesini önlemek veya yavaşlatmak için mineral, orman ürünleri veya diğer doğal kaynakların ihracatını kısıtlayabilir (Marceau, 2016: 564).

Gönüllü ihracat kısıtlamaları, gerek dış ticaret hadleri gerek ödemeler dengesi üzerindeki etkileri sebebiyle kotalara kıyasla daha olumsuz etkilere sahiptir. Ayrıyeten gönüllü ihracat kısıtlamaları dünya ticaretinde büyük belirsizliklere neden olmaktadır. Kısıtlamalar, tüm ülkelere karşı aynı ölçüde uygulanmadığı için ayrımcı niteliktedir ve ülkeler arası rekabet eşitliğini ortadan kaldırmaktadır (Seymen, 2000: 118-119).

1.2.2.2.3. Tarife Benzeri Faktörler

İthalatı pahalılaştırarak piyasa fiyat mekanizmasına müdahale eden yerli üretimin karlılığını artıran yöntemlerdir. Miktar kısıtlamalarında olduğu gibi dış ticarete doğrudan kısıtlayıcı etkiye sahip olmasalar da ülkeler tarafında sıklıkla kullanılmışlardır (Yiğitdoğan, 2020: 31).

1.2.2.2.3.1. Sübvansiyonlar

Sübvansiyon, bir ürün için menşee veya ihracatçı ülkenin herhangi bir gelir veya fiyat desteği ve doğrudan veya dolaylı olarak sağladığı mali katkı ile fayda sağlamasıdır. Sübvansiyonlar, çoğunlukla ihracata ve yurtiçi endüstrilere yönelik olarak uygulanmaktadır (Seyidoğlu, 2013: 208).

İhracat Sübvansiyonları: Ülkelerin ihracatı artırabilmek amacıyla uyguladıkları teşvik politikalarıdır. Bu doğrultuda uygulanabilecek tedbirler çok çeşitlidir. Önemli olan nokta malın yurtdışı fiyatını düşürmektir. Fiyattaki bu düşüş oranı, ihraç malının yurtdışı talep esnekliğinden küçük ise malın talep edilebilirliği artacak ve yapılan sübvansiyon işlemi karşılığını bulacaktır.

İhracat sübvansiyonları, ithalatçı ülkeler açısından dumping etkisine neden olmakta bu durum ise ülkelerin sübvansiyon uygulamalarına karşı duyarlı olmalarına neden olmaktadır. Bu nedenle sanayi ürünlerine uygulanan ihracat sübvansiyonları GATT ve WTO tarafından yasaklanmıştır.

İç Piyasaya Yönelik Sübvansiyonlar: İthalata rakip iç piyasaya yönelik üretim yapan endüstrileri dış rekabetten koruyabilmek için hükümetlerin söz konusu bu endüstriler için sübvansiyon ödemesi yapmasıdır. Yani hükümetler belirlenen üretim hacmine ulaşabilmek amacıyla tarife veya kotalara başvurmaksızın o endüstride üretime sübvansiyon verirler. Yapılan bu sübvansiyonla korunan bir mal, yurtiçinde dünya fiyatlarıyla satılır. Dolaysız uygulanan sübvansiyon ile hükümet, malın yurtiçindeki maliyeti ile serbest dünya fiyatı arasındaki fark kadar üreticiye hazineden teşvik ödemesi yapar (Seyidoğlu, 2013: 210).

1.2.2.2.3.2. Döviz Kuru Politikaları

Döviz piyasasına hükümetlerin doğrudan müdahale etmesine döviz kontrolü denilmektedir. Bu uygulama ile tüm döviz işlemleri veya döviz kullanımı ve tahsisi gibi sınırlı döviz işlemleri piyasa sistemi içerisinde değil yetkili kamu kuruluşu tarafından belirlenmektedir. Döviz alım ve satım işlemlerinin belirlenen otorite tarafından yürütülmesi, başka bir deyişle döviz kontrolünün piyasadaki tüm işlemleri kapsamı durumunda hükümet döviz piyasasında monopsonist veya monopolist bir yapıya sahiptir (Seymen, 2000: 142).

İthalat yapacak olan girişimci ithalat yapabilmek için hükümetin kontrolü altındaki dövize ihtiyaç duymaktadır. İhtiyaç duyulan bu dövizin temini döviz kontrolünü elinde bulunduran hükümetten veya hükümetin yetki verdiği bankalardan edinilebilmektedir. Bu durum ithalatın yalnızca hükümetin uygun gördüğü mallar için gerçekleşmesine neden olacaktır. Çünkü hükümet uygun görmediği mallar için döviz ödemesi yapmayacak

böylece ithalat gerçekleşemeyecektir. Gelişmekte olan ülkelerde daha çok rastlanan bir uygulamadır (Tanrıverdi, 2021: 45).

Döviz kontrolü sadece ithalatı kısmak veya kontrol altına almak amacıyla uygulanmaz, hükümetin tekelinde olan döviz kontrolü devlete gelir sağlamak, lüks malların ithalatını engelleyerek bunun yerine ülkenin kalkınmasına fayda sağlayacak malların ithaline izin vererek ülkenin kalkınmasına destek olma amacı güdebilir. Döviz miktarını aşmayacak şekilde kontrollü ithalat yaparak ödemeler dengesinin açık vermesinin önüne geçilebilir ayrıca sermaye çıkışlarına engel olmak gibi çeşitli amaçlarla da döviz kontrolü uygulanabilir (Tanrıverdi, 2021: 45-46).

Ayrıca çoklu kur sistemi uygulamaları da mevcuttur. Kambiyo denetiminin olduğu ülkeler de görülen bu sistem birden fazla kur sisteminin aynı anda işlemesiyle oluşmaktadır. Temel amaç döviz gelirlerinin artırılması ve döviz giderlerinin kısılmasıdır. Zorunlu malların ithalatında kur düşük tutulup gerekli olmayan malların ithalatında kur yüksek tutularak bu sistem uygulanır (Yiğitdoğan, 2020: 33).

Çoklu kur sisteminin en temel şekli olan ikili kur sistemi, sabit resmi kur ve piyasada belirlenen piyasa kurunu içerisinde barındırmaktadır. Resmi kur, serbest piyasa kuru değerinden daha düşük tutulur (Seymen, 2000: 146).

1.2.2.2.4. İthalat ve İhracat Vergileri

Uluslararası ticarete müdahale edebilmek amacıyla ülkeler, bazen ithalat ve ihracattı farklı isimler altında ve farklı mekanizmalarla vergilendirme yoluna gidebilirler. Bunlar, şu şekilde açıklanabilir (Seyidoğlu, 2013: 213-216):

İthalatın vergilendirilmesi, ithalatla rekabet halinde olan yerli endüstrileri korumak amacıyla başvurulan yollardan birisidir. Daha çok tarım kesimi için uygulanan bu vergiler, ithal mal ile yerli malın arasındaki fiyat farkını kapatarak yerli endüstriyi korumak amacıyla uygulanırlar. Hükümetler yurt içi fiyatı yüksek olan malı üreten üreticileri korumak amacıyla yurt içi fiyat ile ithal malın fiyatı arasındaki fark kadar ithal malını vergilendirme yoluna giderler. Alınan bu vergi sonucu ithal malın fiyatı ile yurt içindeki malın fiyatı eşitlenmiş olup devlet bu yolla yerli endüstrisini korumuş olacaktır. Bu vergiler sonucu ithalat kesin olarak kısıtlanır. Dış piyasa paylarını artırmak isteyen yabancı ihracatçılar satış fiyatlarını düşürseler bile bu düşüş doğrultusunda fark giderici

vergi yükseltilecek, ucuz olan ithal malının ülkeye girişi kesin olarak engellenmiş olacaktır.

İhracat vergileri, ihracatı sınırlandırma amacıyla konulan çeşitli vergilerdir. Gelişmekte olan ülkelerde sıklıkla kullanılan bu yöntem hazineye gelir sağlamak, hammaddelerin arzını korumak ve ülke içinde işlenmelerini özendirerek ve ülkenin ticaret hadlerinin iyileştirilmesi gibi çeşitli amaçlarla başvurulur. İhracata uygulanan vergi sonucunda ihracat azalır, bu durum söz konusu malın yurtiçi arzının artmasına neden olur böylelikle yurtiçi fiyatlar belirlenen vergi miktarı kadar düşer. Ülkemizde bir zamanlar uygulanmış olan pamuk ve fındık ihracatındaki fon kesintileri bu uygulamaya örnektir.

1.2.2.2.5. Damping

Uluslararası ticarete damping; ihracatçı firmanın malını yurt dışında yurt içine oranla daha düşük bir fiyatla satmasıdır. Diğer bir ifadeyle, malın yurt dışında maliyetinin altında satılmasıdır. Damping konusunda ilk uluslararası çalışmaları yapan Jacob Viner dampingi fiyat farklılaştırması olarak nitelendirmiştir. Firma karını maksimize edebilmek için malını yurt içi piyasada normal fiyattan satarken dış piyasada daha düşük fiyattan satar ve böylece iki piyasa arasındaki malın fiyatını farklılaştırmış olur. Firmaların karını artırabilmek ve yurt dışındaki pazar payını artırabilmek amacı ile başvurduğu damping geçici, yıkıcı ve sürekli olmak üzere 3 grupta incelenmektedir (Tomanbay, 2014: 74);

Geçici Damping: Söz konusu malın ihraç fiyatının geçici bir süreliğine düşük tutulması durumunda oluşan dampingdir. Buradaki amaç ihracatçının elindeki stok fazlasını eritmektir. Talep daralması, üretimin yanlış planlanması ve zevk ve tercihlerdeki değişim sonucunda meydana gelen geçici nedenlerle stoklardaki aşırı birikimin engellenmesi amacıyla tercih edilen bir yöntemdir (Takım, 2015: 29).

Yıkıcı Damping: Büyük firmalar, uluslararası piyasadaki rakiplerini piyasanın dışına atabilmek için, fiyatları onların rekabet edemeyeceği kadar düşürür, rakiplerin piyasa dışında kalması sonucu monopol gücü elde eden büyük firmalar fiyatları yüksek oranda artırır. Yıkıcı damping olarak adlandırılan bu durum yerli endüstrilerin bu tür zararlı damping etkilerine karşı korunmasını zorunlu kılmaktadır (Seyidoğlu, 2013: 217).

Sürekli Damping: Bu damping türünde firmalar, üretim hacmini genişleterek ölçek ekonomilerinden faydalanmak isterler. Bu amaç doğrultusunda, iç satışlarla sabit giderleri karşılayarak, dış piyasada marjinal maliyete eşit veya bunun üzerinde bir fiyat elde ettikleri sürece satışlarını devam ettirmektedirler (Arslan, 2014: 95).

Hükümetler, aldıkları çeşitli tedbirler ile tüm dumping uygulamalarına karşı büyük bir duyarlılık göstererek bu uygulamaları önlemeye çalışmaktadırlar (Seyidoğlu, 2013: 219-220).

1.2.2.2.6. Sağlık, Güvenlik vb. Önlemler

Hükümetler dış ticarete ithal mallara teknik, sağlık ve güvenlik gibi gerekçelerle belirli bir standart getirerek müdahalede bulunabilirler. Temel olarak çevre koruması, tüketici sağlığı ve güvenlik gibi birçok çeşitli amaçla ürünlerin standartlara tabi tutularak kontrol edilmelerine dayansa da bunların yanı sıra hükümetlerin ithal malları için çeşitli standartlar belirleyerek bu malların yurt içine girişine engel olmayı amaçlamasıyla dış ticarete müdahale aracı olarak da kullanılabilirler.

Uluslararası ticarete tarifelerin yerini alan görünmez engeller olarak da nitelendirilen bu yeni engeller çok çeşitli uygulamalardan oluşmaktadır. Çevre ile ilgili düzenlemeler bu engellerin en çok uygulanan şeklidir.

Genellikle GATT ticaret kısıtlamalarını hoş karşılamasa da bu standartların iç piyasadaki üreticilere de uygulanması koşuluyla ülkelerin bu düzenlemeleri uygulaması konusuna bir sınırlama getirmemiştir. Fakat Uruguay toplantısında ticari kısıtlama önlemlerine ilişkin iki temel DTÖ antlaşmasının gelişimi öngörülmüştür (Alagöz ve Yapar, 2007: 5):

- ✓ Ticarete Teknik Engeller Anlaşması: Söz konusu ürünlerin paketlenmesi ve etiketlenmesiyle ilgili teknik standartların oluşturulduğu anlaşmadır. Bu anlaşma ile üye ülkelere mecburi düzenlemelerin yanında kendi istekleri dahilinde olan düzenlemeleri yapma hakkı tanınmıştır.
- ✓ Sağlık ve Bitki Sağlığı Anlaşması: İnsan, hayvan ve bitki sağlığı ile ilgili olan standartlara ilişkin düzenlemelerin yer aldığı anlaşmadır.

Görünmez engeller, gümrük tarifeleri ve miktar kısıtlamalarının 2. Dünya savaşından sonra yasaklanmasıyla kullanımı giderek artmıştır. Görünmez engellerin

mallara belirli standartlar getirmesi bu engellemelerin dünya ticaretini kısıtlayıcı etkileri göz ardı edilemeyecek boyutlara gelmiştir. Görünmez engeller konusu ilk olarak GATT'ın Tokya Raundu'nda gündeme gelmiş daha sonraları Uruguay Raundu sırasında önemli konu haline gelmiştir. Uruguay Raundu neticesinde bu tarz uygulamaların önce tarife oranına dönüştürülmeleri ve sonrasında kaldırılması esas alınmıştır. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'nün Doha görüşmeleri sırasında da bu tür uygulamalara karşı alınması gereken önlemler tartışılmıştır (Seyidoğlu, 2013: 230).

Görüleceği üzere 'görünmez engeller' uluslararası ticaretteki şeffaflığı bozmakta, ihracatçıların pazara girişini zorlaştırmakta, uyulması gereken standartlar nedeniyle üreticilerin maliyetlerini artırmaktadır. Diğer bir yandan esas amaçları açısından gerekli olmalarından ötürü kontrol edilmesi ve ortadan kaldırılmaları da oldukça zordur. Yarattığı olumsuz etkilere karşın günümüzde yaygın olarak kullanılmaya devam etmektedir.

1.2.2.3. İhracatın Özendirilmesi

İhracatın özendirilmesi hükümetlerin uluslararası ticarete ihracatı artırıcı politika izleyerek döviz gelirlerini artırmayı amaçlayan bunun sonucunda da büyük bir ekonomik güce ulaşmayı hedeflediği ekonomi politikasıdır. Bu politikalar üretime ağırlık vererek üretilen bu ürünlerin dış ticaretini kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. H. Myint'a (1958: 334) göre ihracata dönük (export-bias) uluslararası ticaret politikası, az gelişmiş ülkelerde yerli üretim için kullanılabilecek imkânların kasıtlı olarak ihracat üretimine yönlendirildiği anlamına gelmektedir.

İhracata yönelik dış ticaret politikası çeşitli nedenlerle uygulanmaktadır. Gelişmiş ülkeler sanayilerini büyütebilmek için çeşitli güçlüklerle karşılaşmaktadır. Pazarlara ulaşım, maliyet avantajına sahip olma ve üretimin artırılması konusunda diğer ülkelerle rekabet halinde olan rekabet gücü düşük bir kısım yurt içi endüstriyi koruyabilmek amacıyla ihracat politikası uygulayarak ihracatı artırmayı amaçlarlar. Bunun yanı sıra gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde ise durum farklıdır. Bu ülkeler iç piyasadaki üretim azlığından ötürü ithalat yapmakta ve ithalatın finansmanı için döviz ihtiyacı duymaktadır. Bu nedenle yaşanan döviz sıkıntısının giderilmesi ve ödemeler bilançosundaki açıkların kapatılabilmesi amacıyla ihracata dönük dış ticaret politikalarına yönelirler. Bu nedenlerden dolayı gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş

ekonomiler için ihracatı artırıcı politikalar büyük bir önem arz etmektedir (Yiğitdoğan, 2020: 38).

1.2.2.4. Bağlı Ticaret

Uluslararası ticarete iki ülke arasında yapılmış olan ticari anlaşma gereği ihraç işlemi akabinde dövizle ödenecek olan tutarın ihracatçı ülkeye ithalatçı ülke tarafından satış tutarının kısmen veya tamamen döviz dışındaki başka bir işlem veya taahhüt sonucunda gerçekleştirilen ticarettir.

Burada temel amaç döviz tasarrufunun sağlanması, kalitesindeki düşüklük nedeniyle serbest dövizle satılamayan yerli malların ihraç edilmesinin sağlanması gibi çeşitli nedenlerle bağlı ticaret yapılmaktadır. Çoğunlukla bu ticarete taraf olanlardan biri kamu kuruluşu niteliğine sahiptir. Eskiden yalnızca takas ve kliringden oluşan bu ticaretin kapsamı genişleyerek karşı satın alım, geri satın alım ve dengeleme (offset) gibi değişik yöntemleri de kapsamaktadır (Seyidoğlu, 2013: 147).

Takas; İhracatçı ülkenin sattığı mal karşılığında ithalatçı ülkeden mal satın almasıdır. Bir diğer ifadeyle eşit değere sahip olduğu varsayılan mal gruplarının doğrudan ve eşanlı olarak değiştirilmesi işlemidir. Malların değiş tokuşu şeklinde gerçekleşen takas sistemi sonucu ülkeler arasında döviz alışverişi olmamaktadır.

Kliring; Uluslararası ticarete iki ülke arasındaki ticari anlaşmalarda malların para kullanılmadan takası ile buna yönelik hesapların kliring kurumları olarak belirlenen bankalarda tutularak dönemler itibariyle mahsuplaşılması yoluyla uygulanan ticaretin bir türüdür. Bu ticarete esas olan, ikili ticaret dengesinin sağlanmasıdır.

Aktarmalı Ticaret; Bu uygulamada dönem sonunda denkleştirme sağlanamıyorsa ülkeler arası mal gönderimi gerçekleşir. Alacaklı tarafın borçlu taraftan alacağı uygun bir mal bulunmuyorsa alacak-borç ilişkisinin üçüncü tarafa aktarılması bu uygulamada söz konusudur.

Karşı Satın Alım İşlemleri; Bu yolla yapılan ticaret, özel bir firma ile yabancı bir devlet kuruluşu arasında gerçekleşmektedir. Bu ticarete özel firma yabancı devlete mal satar, belli bir süre sonra ise o devletten mal satın alır. Diğer bir ifadeyle, yabancı devlet özel firmaya kendisinden mal satın alması koşuluyla özel firmanın malını satın alır.

Geri Satın Alım İşlemleri; Bağlı ticarete en çok uygulanan işlemdir. Gelişmiş ülkedeki özel bir firmanın geliştirmekte olan veya az gelişmiş ülkede fabrika satın alarak bu fabrikada üretilecek olan malların belli bir kısmı için geri satın alma taahhüdünde bulunması yoluyla gerçekleşir. Enerji, madencilik ve tarım en çok uygulama alanı bulduğu sektörlerdir.

Ofsett (Dengeleme) Anlaşmaları; İleri teknoloji gerektiren savunma ve havacılık gibi projeler nedeniyle ödemeler dengesinde meydana gelecek olan olumsuzlukların kısmen veya tamamen giderilmesine yönelik ihracat ve diğer döviz kazandırıcı işlemleri kapsayan anlaşmalardır.

1.3. Dış Ticarete Korumacılık ve Serbestleşme Politikaları

Uluslararası ticaretin, ülkelere sağlamış olduğu faydalar açısından önemi çok büyüktür. Bir diğer önemli nokta ise ülkelerin benimsemiş olduğu ekonomik sistem çerçevesinde gerçekleştirdiği dış ticaret politikalarıdır. Ülkeler uluslararası ticari ilişkilerinde serbest ticaret politikası ve korumacı politikalar olmak üzere iki temel yöntem uygularlar.

Korumacılık, yerli üretimi dış rekabete karşı korumak olarak tanımlayabiliriz. Buradaki amaç, ülkelerin yerli ekonomisini yabancı ülke ekonomilerinin rekabetçi gücüne karşı korumaktır. Bu doğrultuda, bir taraftan çeşitli ticari sınırlamalarla dışalımın önüne engeller konularak; diğer taraftan da dış satımı yapılacak ürünler desteklenerek yerli ekonomi korumaya çalışılmaktadır. Korumacılığın tarihi incelendiğinde tarihsel anlamda korumacılık ile serbest dış ticaret yaklaşımlarının birbirinin muhalifi olarak karşılıklı bir şekilde sürdüğü görülmektedir. Tarihsel anlamda korumacılık fikrinin kökenleri merkantilizme dayanmaktadır.

Serbest ticareti, hükümetler veya uluslararası kuruluşlar arasında herhangi bir ticaret engeli olmadan malların ülkeler arasında serbestçe hareket edebilmesi olarak tanımlayabiliriz. Serbest piyasa mübadelenin serbestçe yapılabilmesiyle mümkün olabilir. Merkantilizmin korumacı politikalarına karşı tepki olarak doğmuştur.

Uygulanacak olan dış ticaret politikaları arasındaki mücadele uluslararası ticaretin varoluşu kadar eskilere dayanmaktadır. Bu mücadele korumacılık anlayışının temelini oluşturan Merkantilizmin (16-17.yüzyıl) ve serbest ticaret politikasının temelini oluşturan

Fizyokrat görüşün (18. yüzyıl) hakim olduğu dönemlere kadar dayanmaktadır. Serbest ticaret ve korumacılık arasındaki mücadele her dönemde özgünlüğünü koruyarak klasikleşen, sürekli gündemde olan bir sorun haline gelmiştir. Kimi ülkeler işgücünü, yerli endüstrileri kontrol etmek ve koruyabilmek gibi çeşitli amaçlarla korumacı politikalara destek verirken, kimi ülkeler de tüketici ve üretici refahını artırabilmek, etkin kaynak kullanımını sağlayabilmek, döviz artırıcı faaliyetleri canlandırabilmek, çeşitli, kaliteli ve daha ucuz ürüne ulaşabilmek gibi farklı amaçlarla serbest ticaret politikalarına destek vermektedir (Yaşar, 2018: 1).

Tablo 1: Serbest Ticaret ve Korumacı Politikaların Dönemsel Uygulamaları

Dönem	Uygulama	Dönem Özellikleri
1875-1914	Serbest Ticaret	Altın para çağı dönemi ve ticari liberalleşme-dış ticarete ilk genişleme dönemi
1914-1944	Korumacılık	Savaş dönemi, durgunluk, depresyon, daralma dönemi
1944-1970	Serbest Ticaret	Kurumsal kapitalizm dönemi, ticari liberalleşme, dış ticarete genişleme dönemi
1970-1980	Yeni Korumacılık	OPEC Krizi, stagflasyon, daralma dönemi
1980-2000	Serbest Ticaret	Neoliberal politikalar, çok uluslu şirketler, ticari liberalleşme, rekabet, tarife dışı araçlar, finansal küreselleşme
2008-	Yeni Korumacılık	Finansal kriz ve kur savaşları dönemi, yeni merkantilist/yeni korumacılık dönemi

Kaynak: Aslan, 2005'ten Akt. Ünay ve Dilek, 2018: 17

Tablo 1'de görüleceği üzere korumacılık ve serbestleşme politikaları dünyadaki var olan konjonktüre göre dönem dönem korumacı politikaların ağırlık kazanarak uygulandığı, dönem dönem ise liberal politikaların ağırlık kazanarak uygulandığı bir seyir izlemiştir. Dünyada yaşanan değişim ve gelişimler ile birlikte bu politikalarda değişerek ve gelişerek günümüze kadar gelmiştir.

1.3.1. Dış Ticarete Korumacılık

Korumacılık ülkelerin çeşitli nedenlere dayanarak uyguladığı dış ticaret politikalarını ifade etmektedir. Üzerinde anlaşmaya varılan tek bir tanımı olmamakla birlikte korumacılık ile ilgili farklı kurumlar ile birlikte yapılan araştırmada altı yaklaşım belirlenmiştir (Altenberg, 2016:8):

- ✓ Mal ticaretini etkileyen bir dizi politika aracı
- ✓ DTÖ kapsamındaki politika araçları veya DTÖ yasallığına dayalı kriterler
- ✓ Politika yapıcının amacına dayalı kriterler
- ✓ Ticareti kısıtlamak için kamu önlemlerinin alınıp alınmadığına yönelik kriterler
- ✓ Ticari çıkarlar doğrultusunda yabancı firmalara veya diğer şirketlere yönelik kamu önlemlerinin alınıp alınmadığına dayalı kriterler
- ✓ Piyasaların işleyişinin bozulmaması için kamu önlemlerinin alınıp alınmadığına dayalı kriterler

Merkantilist öğretiyeye göre, altın ve gümüş gibi kıymetli maden stokunun artırılması dış ticaret politikasının temel amacıdır. Bu nedenle Merkantilistler, ihracatta teşvik edici politikalar uygulamış, ithalatta ise yasaklayıcı politikalara başvurmuştur. İhracatın ithalattan fazla olmasıyla oluşacak dış ticaret fazlası ulusal parayı güçlü kılarak ülke zenginliğinde artış meydana getirecektir. Bunun sonucunda bir ülke zenginleşirken diğer ülke fakirleşecektir. Çünkü merkantilist düşünceye göre sabit miktarda bir dünya zenginliği vardır bu nedenle bir ülkenin zenginleşebilmesi bir diğerinin fakirleşmesi suretiyle gerçekleşebilecektir.

Merkantilist anlayış ihracatı teşvik edici politikalar uygulanmasını önererek mamul mal ihracatını teşvik ederken, hammadde ihracatına karşı çıkmaktadır. Çünkü hammaddeler işlenerek ihraç edilmeleri halinde daha fazla getiri elde edilecektir. Merkantilistler ithalata kıymetli maden çıkışına neden olduğu gerekçesiyle karşı çıkarak; dış ticarete korumacı ve devletin aktif müdahalesinden yana olmuşlardır. Yalnızca hammadde ve nitelikli iş gücü ithalatına izin vermişlerdir. Çünkü hammadde ithalatının yasaklanması durumunda, ilgili hammadde ile yapılabilecek üretimden yoksun kalınacaktır. Buda hammaddenin mamul mala dönüştürülüp satılmasıyla elde edilecek kazançtan mahrum kalmak anlamına gelmektedir. Yine, nitelikli iş gücü ithalatına izin vererek verimliliğin artırılması amaçlanmıştır (Bilgili, 2015: 20).

Merkantilist politikalar sonucunda aynı ülkelerde sürekli olarak verilen dış ticaret fazlası, o ülkelerde kıymetli maden artışa neden olmuştur. Diğer bir ifadeyle ülkelerdeki para stoku artmıştır. Bunun sonucunda paranın değeri düşerek enflasyona sebep olmuştur. Aynı zamanda dış ticaret fazlasının tek taraflı sağlanmaya çalışılması sürdürülebilir değildir. Sürekli olarak bir ülkedeki zenginlik artışı, ticari partnerleri yoksullaştıracığından bu durum ticaret yapma imkânının ortadan kalkmasına sebebiyet verecektir (Bilgili, 2015: 21).

Ünlü merkantilist Bodin, dış ticarete karşı çıkmamakla beraber, ihracatın fiyatları yükseltici, ithalatın ise azaltıcı etki yaratabileceğini belirtmektedir. Ayrıca Bodin'e göre fiyat yükselmesinin beş temel sebebi vardır. Bunlar altın ve gümüş gibi değerli madenlerin bolluğu, monopoller, israf ve ihracat sebebiyle oluşan mal kıtlıkları, lüks yaşam ve madeni paranın ayarının bozulmasıdır. Bu sebeplerin içerisinde en önemli yeri altın ve gümüşün bolluğuna vermiştir (Savaş, 2000: 150-151).

Mun ise kitabında ticaret ile ilgili temel fikrini şöyle açıklar: “Zenginliğimizi ve hazinemizi arttıracak basit araç ticarettir. Ticarete de daima şu kurala uymalıyız: Her yıl yabancılara, onlardan aldığımızdan daha fazlasını satmalıyız”. İhracatın teşviki için politika önerilerinde de bulunan Mun'a göre, yabancı ithal mallarından üretilen malların ihracatı, ihracat vergisinden muaf olmalıdır. Böylelikle bir taraftan ihracat artacak diğer taraftan da yurt içinde iş imkânı yaratılacaktır. Öte yandan bu gibi malların ithalatı artacağı için ithal vergisi yoluyla elde edilen gelir artacak ve ihracat vergisinin azaltılması veya kaldırılması, devlet gelirlerinde azalışa neden olmayacaktır (Savaş, 2000: 157-158).

1.3.1.1. Dış Ticarete Korumacılığın Nedenleri

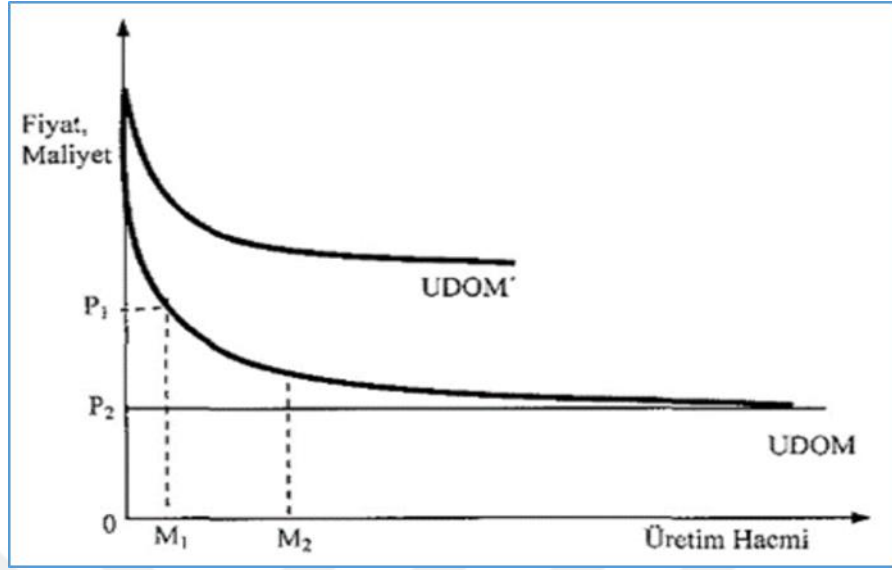
Devlet, ulusal güvenlik ve politik nedenler gibi bazı meta-ekonomik amaçlar ya da ödemeler bilançosunda dengenin sağlanması, bebek endüstrilerinin korunması, eksik rekabete dayalı oluşan piyasa aksaklıklarının giderilmesi, gelir dağılımının iyileştirilmesi ve istihdamın artırılması gibi ekonomik amaçlar ile dış ticarete müdahale etmek suretiyle korumacılık politikalarına başvurabilmektedir (Gençosmanoğlu 2014: 149). Korumacı politikalara başvurulmasının nedenlerinden biri bebek (genç) endüstrilerin korunması gerektiği argümanıdır.

Genç endüstri tezine göre, yeni kurulan endüstrilerin bir süre için dış rekabete karşı korunması gerekmektedir. Çünkü deneyimsiz genç endüstriler, kendilerinden daha önce kurulmuş olan o alandaki sanayi dalından deneyim, teknik bilgi ve ölçek ekonomileri gibi gelişmelerden yetersiz kaldığı için daha çocukluk çağında gelişme fırsatı bulamadan yabancı firmaların rekabeti içerisinde kalarak boğulacaktır. Bu görüşün en önemli savunucuları Friedrich List ve Alexander Hamilton'dur. (Seyidoğlu, 2013: 151-152).

Bebek sanayilerin korunmasına yönelik görüş, içsel ve dışsal ekonomilerin varlığına dayandırılmaktadır. Kuruluş aşamasında yeni endüstrilerin maliyetleri nispeten fazla olmaktadır. Bunun nedeni içsel ekonomilerin üretimin başlangıcında henüz gerçekleştirilememiş olmasıdır. İçsel ekonomiler, sanayi dallarının büyüklüğüne bağlı olarak ortaya çıkmakta ve maliyetlerde azalma oluşturmaktadır. Ayrıca firmanın dışarıdan sağlamış olduğu dışsal ekonomilerde maliyetlerde düşüşe yol açmaktadır. Çünkü sanayideki firmaların sayıca artması bilgi alışverişini hızlandırmakta, kalifiye işçiye ulaşmak kolaylaşmakta ve alt yapı tesislerinden avantajlar elde edilebilmektedir. Bu nedenle bebek sanayilerin gerek içsel gerek dışsal ekonomilerin sağladığı faydalardan yararlanabilmeleri için bir süre dış rekabete karşı korunmaları gerekir. Koruma ile birlikte yeni kurulan sanayiler kısa sürede optimum üretim hacmine ulaşacak, içsel ve dışsal ekonomiler yoluyla yabancı üreticilerle rekabet edebilir hale geleceklerdir (Seymen, 2000: 38).

Genç endüstriler tezinde önemli olan nokta, uygulanan koruyuculuğun kalıcı değil geçici nitelikte olduğudur. Koruma uygulanan endüstri istenilen düzeye ulaştınca uygulanan korumacılık politikası terk edilmektedir.

Şekil 5: Genç Endüstriler Tezi

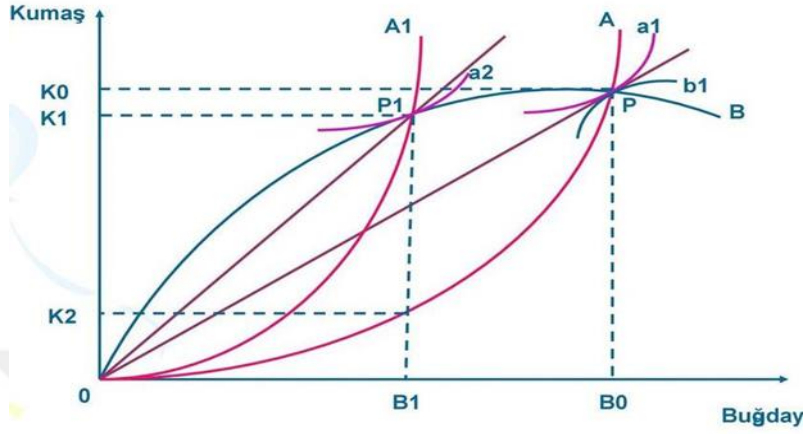
Kaynak: Seyidoğlu, s.152.

Şekil 5'te görüleceği üzere, küçük bir ölçekle başlanan üretimde gitgide kapasite artırılmıştır. Başlangıçta üretim hacmi OM_1 ve UDOM uzun dönem maliyet eğrisidir. P_1 ilk üretim maliyetini (iç fiyatı), P_2 de rakiplerin satış fiyatını ifade eder. Bu açıdan liberal ticaret politikası koşulları altında bu endüstri üretim maliyetinden daha düşük bir fiyatla rekabet edemeyecektir. Endüstrinin korunabilmesi için P_1 P_2 tutarında bir gümrük vergisine ihtiyaç vardır. Bu vergileme üretim hacmi OM_2 'yi aşır, yerli üreticilerle uluslararası piyasada rekabetçi duruma gelene kadar azalarak devam etmelidir (Seyidoğlu, 2013: 151-152).

Korumacı politikalar desteklenirken öne sürülen en önemli nedenlerden bir tanesi, dış ticaret hadlerinin iyileştirilerek ülke refahının bu yolla arttırılabilmesidir. Bunu açıklayan kavram ise optimum gümrük tarifesidir. Optimum gümrük tarifesi, uyguladığı politikalar ile uluslararası fiyatları etkileyebilme gücüne sahip olan büyük bir ülkenin gümrük tarifesiyle dış ticaret hadlerini lehine çevirerek refahını maksimum seviyeye çıkarabileceğini belirtmektedir. Bu ülkeler belirli mallarda dünya pazar paylarının önemli bir bölümünü ellerinde bulundurdukları için tarifeler yoluyla dış ticaretlerini kısıtlamaları, ticaret hadlerini kendi lehlerine çevirerek refahlarını arttırmalarını mümkün kılmaktadır (Seymen, 2000: 26).

Tarifelerin dış ticaret hadleri üzerindeki etkisi A.Marshall'ın teklif eğrilerinin kullanıldığı genel denge analizi çerçevesinde incelenmektedir (Akkaya, 1992: 32-33).

Şekil 6: Ticaret Hadleri ve Optimum Gümrük Tarifesi

Kaynak: Seymen, s.26.

Şekil 6'da OA, buğday ihracatçısı olan A ülkesinin, OB ise kumaş ihracatçısı olan B ülkesinin teklif eğrilerini belirtmektedir. Serbest dış ticaret uygulamasında denge her iki ülkenin teklif eğrilerinin kesiştiği P noktasında gerçekleşir. Ticaret haddi ise OP'dir. P noktasında A ülkesi, B ülkesine OB_0 miktarında buğday ihraç ederek karşılığında OK_0 miktarında kumaş ithal etmektedir. Denge noktasında (P) iki ülkenin de kayıtsızlık (farksızlık) eğrileri birbirlerine teğet olup, ancak bu noktada her iki ülke diğerinin aleyhine olmamak üzere dış ticaretten maksimum kazancı sağlamaktadır.

A ülkesi kumaş ithalatı üzerine gümrük vergisi uygularsa; B ülkesi aynı miktarda buğdayı A ülkesinden ithal edebilmek için daha fazla kumaş vermek durumunda kalacaktır. Bu durum ise A ülkesinin teklif eğrisini sola kaydıracak dolayısıyla ticaret hadleri bu ülke lehine gelişecektir.

A ülkesi gümrük vergisi uygulayarak monopsoncu gücünden faydalanmış ve dış ticaret haddini geliştirmiştir. Yeni denge noktasında (P^1) A ülkesi B_1 kadar buğday ihraç ederek K_1 kadar kumaş alabilmektedir. Ayrıca A ülkesi a_2 noktasında daha yüksek bir ticaret kayıtsızlık eğrisine de geçmiş bulunmaktadır. Bu durum söz konusu ülkenin tarifeler yoluyla refahındaki artışı yansıtmaktadır.

Korumacılığa ilişkin olan optimum tarife argümanında, bir ülkenin ticaret hadlerini ve refahını artırması diğer ülkenin bu durumdan zarar görerek refahının azalması sonucunda olacaktır. Bu durum karşısında diğer ülkenin pasif bir durumda kalması oldukça zordur. Misilleme politikasıyla zarar gören ülkede tarifelerini yükseltmeye yönelebilecektir. Bu durum her iki ülkede de ithal mallarının fiyatlarını hızla artıracak ve tüketimi azaltacaktır. Bunun sonucunda üretim her iki ülkede de düşecektir. Uluslararası ticaret hacmi daralacak, ülkeler bundan zarar görecek ve sonunda hiçbir ülke istediği amaca ulaşamayacaktır.

Ulusal üreticilerin dumpinge karşı korunması isteği uluslararası ticarete korumacı politikalara başvurulmasının bir diğer nedenidir. Damping, bir malın yurt dışında, yurt içindeki satış fiyatına oranla daha düşük bir fiyatla satılarak oluşturulan fiyat farklılaşmasıdır (Kaymakçı ve diğerleri, 2007: 67). Yabancı üreticiler bu şekilde fiyat düşürmesine giderek ulusal üreticiler için tehdit oluşturmaktadırlar.

Fiyat farklılaşması olarak bilinen dumping ithalatçı ve ihracatçı ülke, üreticiler ve tüketiciler ile aynı malı ihraç eden diğer ülkeler gibi birçok farklı grup üzerinde çeşitli etkileri olmaktadır.

İthalatçı ülke açısından, dumpingli fiyat ülkedeki üreticilerin fiyatlarının altında ise dumpingli girdi kullanılarak elde edilen malın maliyeti düşecek böylelikle tüketiciler bu malı daha ucuza temin edebileceklerdir. Bu durum yerli girdi kullanarak üretim yapan üreticileri piyasa dışında bırakacaktır (Boztaş, 2012: 50). Ayrıca dumpingli malı uzun vadede üreten üreticiler tekel gücü kazanarak piyasaya hâkim konuma gelecek ve fiyatları şişirme imkânları olacaktır.

İhracatçı ülke açısından değerlendirildiğinde ise, ürünün iç piyasa fiyatından daha düşük bir fiyatla dış piyasaya satılması, ülkedeki tüketicilerin talep etmiş oldukları ürüne yabancı pazarlardan daha yüksek fiyat ödemek zorunda kalmasına neden olacak bu durum yerli tüketicinin refah seviyesini azaltacaktır. Ayrıca dumping uygulayan ihracatçı firma bu davranışından dolayı ithalat ülkesinin mevzuatından kaynaklanan cezai yaptırımlarla karşılaşabilecektir (Büyükmütlü, 2011: 60).

Bir diğer etki ise ithalatçı ülkeye aynı malı dumping uygulamadan ihraç eden üçüncü ülkenin ithal ülkesindeki yerli üreticiler gibi zarar görerek ve dumpingli fiyatla

rekabet edemeyerek üçüncü ülke ihracatçıları piyasadan çekilmek durumunda kalacaklardır (Elele, 2008: 53).

Dış ticarete oluşturulan bu haksız rekabeti engelleyebilmek için gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde önlemler alınmaya çalışılmış ve bu durumun önlenmesi için devletin ekonomiye müdahalesi gerekli görülmüştür.

Korumacı politikalar uygulanmasının bir diğer nedeni devlete gelir sağlama amacına yöneliktir. Tarihi merkantilizme kadar dayanan devlete gelir sağlamak amacıyla gümrük tarifeleri koymak eskiye dayanan bir uygulamadır. Gümrük tarifeleri ithalatı yasaklayacak kadar yüksek olmadığı müddetçe devlete gelir sağlar. Bu amaçla uygulanan gümrük tarifesinde malın talebinin fiyat esnekliği önemlidir. Talep esnekliği yüksek olan bir mal üzerine konan yüksek oranlı tarife nedeniyle ithalat hacmindeki daralma tarife gelirlerinin de azalmasına yol açar. Ülkeler bazen yurt içinde üretilmeyen ithal malları üzerine de tarife koyarlar ve bu durumun tek nedeni devlete gelir sağlamaktır (Seymen, 2000: 53).

Korumacı politikalar uygulanmasının bir diğer nedeni olarak stratejik dış ticaret teorisi öne sürülmektedir. Bu teoriye göre, tekel gücüne sahip yabancı firmalara karşı rekabet koşullarının hükümetlerce yerli firmaların lehine değiştirilerek elde edilen aşırı karların yabancı firmalardan yerli firmalara kaydırılması mümkündür (Gençosmanoğlu, 2014: 151).

Stratejik dış ticaret yaklaşımı özü itibariyle, sanayileşmiş bir ülkenin korumacı önlemlerle (vergi, sübvansiyon önlemleri vb.) ileri teknoloji endüstrileri, yüksek risklere karşı koruyarak önemli derecede dışsal ekonomi sağlamaktır. Ekonomide kilit konumunda olan bu endüstrilerin özendirilmesi sonucu oluşan dışsal ekonomilerden tüm ülke yararlanacak ve dolayısıyla gelecekteki hızlı büyümeye imkân sağlanmış olacaktır (Seyidoğlu, 2013: 154).

Bu yaklaşım, yeni dış ticaret teorilerinin oligopolistik piyasa çözümlemesini temel alan varsayımlarına dayanmaktadır. Bu doğrultuda “rant (ya da kar) aktarıcı” ve “korunan yerli piyasa” adı altında iki esas yaklaşım geliştirilmiştir. Rant aktarıcı yaklaşım, hükümetin, ihracat vergisi ya da ihracat sübvansiyonu gibi politikalarla yurt içi stratejik olan sektörleri destekleyerek, o sektördeki yabancı firmalardan yerli firmalara doğru bir

rant aktarımını ifade etmektedir. Korunan yerli piyasa yaklaşımı ise 1984 yılında Krugman tarafından ortaya atılmıştır. Ölçek ekonomilerini baz alarak korunan yerli firmaların iç ve dış piyasalarda karlılıklarını nasıl arttırdıklarını ve böylece yabancı ülke refahı pahasına yurt içi refahın nasıl yükseldiği ifade edilmiştir (Çakmak, 2004: 53-54).

1.3.2. Dış Ticarete Serbestleşme

Serbest ticaret, hükümetler veya uluslararası kuruluşlar arasında herhangi bir ticaret engeli olmadan malların ülkeler arasında serbestçe hareket edebilmesidir. Liberal dış ticaret anlayışı temelleri fizyokrat düşünceye kadar dayanmaktadır.

Fizyokrat düşünceye göre, zenginliğin kaynağı doğadır. Merkantilist düşünceye tepki olarak doğan fizyokrazi zenginliğin kaynağını değerli madenler de değil doğa da olduğunu savunan bir ekoldür. Bu ekole göre ekonomiye müdahale gereksizdir. Çünkü ekonomide evrende olduğu gibi doğal bir düzen vardır. Dışarıdan herhangi bir müdahaleye gerek kalmadan bu düzen sayesinde ekonomi kendi kendini düzenleyecektir. Bu nedenle “laissez faire laissez passer (Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler)” ilkesini benimsemişlerdir. Bu ilke, devlet müdahalesine karşı çıkarak devletin görünen eli yerine piyasa mekanizmasını savunmaktadır. Devlet faaliyetlerinin ise sadece adalet ve güvenlik gibi konularla sınırlandırılması gerektiğini belirtmişlerdir (Bilgili, 2015: 25).

Fizyokratlara göre ticaret üretken bir sektör değildir. Bu ekole göre zenginliğin asıl kaynağı tarımsal üretimdir. Ticaret değer yaratmayan kısır bir sektör olarak görülmüştür. Merkantilist görüşteki gibi sürekli dış ticaret fazlası vermek olası değildir ve sadece ihracat yaparak ticaret sürdürülemez. Bu yüzden Merkantilistlerin dış ticaret fazlası verebilmek için uygulamış olduğu korumacı politikalar yerini serbest ticarete dayalı bir anlayışa bırakmıştır. Fizyokratlara göre doğal düzen alıcı ve satıcılar için iktisadi olarak ideal olan kararlı dengeyi sağladığı için devlet sınırlandırılmalıdır.

Quesnay, Fizyokrat düşüncenin ana menşeyini oluşturan en önemli temsilcisidir. Fizyokrasinin temelini oluşturduğu varsayılan Ekonomik Tablo (Tableau économique, 1758) adlı eseri literatüre kazandırmıştır. Quesnay’ın makroekonomik veya iktisadi akım şemasına göre, tarım tek üretken sektördür ve toprağın yarattığı ‘artık’ değeri bu tablo ile belirterek vergilerinde sadece tarımdan alınması gerektiğini vurgulamıştır. Dış ticaretin bulunmadığı ve ekonominin kapalı olduğu varsayımları arasındadır (Kazgan, 2009: 65).

Robert Jacques Turgot'un liberalizmi savunması sınırlanmamış bir çıkar dürtüsünün ekonomik anlamda daima en iyi sonucu vereceği inancından kaynaklanmaktadır. Turgot, toprak rantından alınacak tek vergiyi savunmuştur (Savaş, 2000: 255).

Liberal düşüncenin temelleri fizyokrat düşünceye kadar dayanmakta olsa bile sistematik olarak ilk Klasik İktisat Okulu ile ortaya çıkmıştır.

Klasik İktisat Okulu, Adam Smith'in "Milletlerin Zenginliği" isimli eserindeki düşünceleri ile ortaya çıkan bu ekol, piyasaların sürekli temizlendiği, esnek ücret, fiyat ve faiz mekanizmasının geçerli olduğu varsayımlarına dayanan ilk sistematik iktisat okuludur (Özdurak, 2012: 15). Adam Smith'ten önce ekonomik anlamda yaygın olan düşünce Merkantilizme dayanmaktaydı. Smith, Milletlerin Zenginliği adlı eseri ile serbest ticaretin yararlarını göstererek Merkantilistlerin korumacı, dış ticareti sınırlandırıcı, müdahaleci anlayışlarını çürütürken uluslararası ticareti ilk kez bilimsel olarak açıklamıştır. Klasik iktisatçılar, fizyokratların bırakınız yapınlar bırakınız geçsinler ideolojisinden esinlenerek bu doğrultuda bir iktisadi teori oluşturmuşlardır. Liberal bir iktisadi anlayış benimseyen Klasikler tek taraflı dış ticarete dayalı anlayışları eleştirerek devletin ekonomiye müdahale etmesine karşı çıkmışlardır. Aynı zaman da Klasikler Merkantilistlerin dış ticaret sonucunda bir ülke zenginleşirken diğerinin fakirleşeceği yönündeki görüşlerine de karşı çıkarak dış ticarete uluslararası iş bölümü çerçevesinde tüm ülkelerin dış ticarettten kazançlı çıkacağı görüşünü savunmuşlardır. Klasik iktisatçılar dış ticareti A. Smith'in Mutlak Üstünlükler Teorisi ve D.Ricardo'nun Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi olmak üzere iki temel teori çerçevesinde ele almaktadırlar.

Mutlak Üstünlükler Teorisine göre, bir ülke diğer ülkeye göre ucuza üretebildiği malların üretiminde uzmanlaşarak bu malları ihraç etmeli bunun karşılığında üretimi pahalıya mal olacak malları ithalat yoluyla temin etmelidir. Bu yaklaşıma göre maliyet kavramı yalnızca üretilen mal için harcanan emek miktarı ile belirlenir.

Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisine göre, dış ticaret için önemli olan ülkenin bazı malları diğer ülkeden daha ucuza üretebilmesi yani mutlak olarak üstün olması değil üretimdeki uluslararası üstünlüklerin derecesidir. Malların üretiminde diğer ülkeye göre daha yüksek oranda üstün olan ülke o malların üretiminde uzmanlaşmalıdır. Çünkü bazı

lkeler hiçbir malda avantaj sahibi olamayabilir. Hiçbir malda mutlak anlamda üstün olmayan ülkeler dış ticaret yapmamayı tercih edeceklerdir. İşte böyle bir durumda karşılaştırmalı üstünlük teorisine göre her iki malın üretiminde de dezavantaja sahip olan bir ülke dış ticaret yaparak refah düzeyini ve karını artıracaktır. Bu durumda ülke daha az dezavantajlı olduğu malda uzmanlaşmaya giderek bu malları ihraç etmeli diğer malı ise ithalat yoluyla temin etmeli bunun sonucunda her iki ülkede dış ticaretten kazançlı çıkacaktır.

Krugman ve Wells'in (2011) rneğinde, Bangladeş'le yapılan ABD ticaretinde Bangladeş'ten gömlek, kazak ve bunlar gibi birçok kıyafet ithal edilmektedir. Ancak Bangladeş'i özellikle gömlek dikmek konusunda iyi yapan hiçbir iklimsel özelliği ya da kaynağı bulunmamaktadır. Hatta Birleşik Devletler' de bir gömlek üretmek Bangladeş'e göre çok daha az emek zamanını alır. Bangladeş'ten üretilen gömlekleri satın almalarının sebebi ticaretten elde edilen kazançların mutlak üstünlüğe değil, karşılaştırmalı üstünlüğe bağlı olmasıdır. Birleşik Devletler' de bir gömlek üretmek Bangladeş' te üretmekten çok daha az emek gerektirir. Çünkü Bangladeşli tekstil işçilerinin verimliliği ABD'li işçilerinkinden daha düşüktür. Ancak, karşılaştırmalı stnlğu belirleyen Őey bir malı üretmekte kullanılan kaynakların miktarı değil, bu malın fırsat maliyetidir. Bu örnekteki fırsat maliyeti, bir gömlek üretmek için vazgeçilen diğer malların miktarıdır. Bangladeş'te bir gömleğin fırsat maliyeti ise Birleşik Devletler' dekinden daha düşüktür. Gömlek endüstrisinde Bangladeşli işçilerin, ABD'li işçilerle karşılaştırıldığında düşük bir verimliliği vardır. Ancak, diğer endüstrilerde Bangladeşli işçilerin, ABD'li işçilere oranla daha düşük bir verimliliği vardır. Bangladeş'teki emek verimliliği, gömlek yapımı dışındaki endüstrilerde çok daha düşük olduğu için, çok fazla emek gerektirse bile Bangladeş'te bir gömlek üretmek diğer malların üretiminden fazla miktarda vazgeçmeyi gerektirmez. ABD'de ise tam tersi doğrudur. Diğer endüstrilerdeki çok yüksek verimlilik (ileri teknoloji ürünleri gibi), çok fazla emek gerektirmese bile Birleşik Devletlerde bir gömlek üretmenin diğer malların üretiminden çok fazla miktarda fedakrlık yapmasını gerektirir. Dolayısıyla, Bangladeş'te bir gömlek üretmenin fırsat maliyeti, Birleşik Devletler' dekinden daha düşüktür. Düşük emek verimliliğine karşın, Bangladeş'in tekstil üretiminde karşılaştırmalı bir stnlğu varken, Birleşik Devletlerin ise mutlak bir stnlğu vardır (Krugman ve Wells, 2011: 122-123).

Ünlü Klasik İktisat Okulu düşünürlerinden David Hume, zenginliğin kaynağını dış ticaret fazlası vererek elde edilen değerli madenler olarak gören merkantilist düşünceye karşı geliştirmiş olduğu madeni para akım mekanizması yaklaşımı ile iktisat bilimine önemli bir katkı sağlamıştır. Uluslararası ticaretin merkantilist düşüncedeki gibi sıfır toplamlı bir oyun olmadığını dış ticaret sonucunda bütün ülkelerin karşılıklı çıkar sağlayacağını ifade etmiştir (Akbaş, 2009: 6).

Malthus'a göre, ticareti üretken bir sektör olarak görmemek ve fiyatları eşitleme işlevine sahip olduğunu ileri sürmek temeli olmayan bir savdır. Malthus, iç ticaret ne için yapılmakta ise dış ticaretinde onun için yapıldığını belirtmiştir. Aynı zamanda dış ticaret ülke içerisinde mal miktarını artırmakla kalmaz, değişim değerinde de artış sağlar, böyle bir değer artışı sanayinin teşviki için de gereklidir (Yılmaz, 1992: 40).

1.3.2.1. Dış Ticarete Serbestleşme Nedenleri

Devlet, tüketici ve üretici refahına katkı, bebek endüstrilerin asla büyümeyeceği, koşulların eşitsizliğinin rekabeti mümkün kılabileceği, sınır kapılarının kapatmanın güvenliği sağlamayacağı, dış açıkları kapatmanın yolunun ticareti kısıtlamak olmadığı (Acar, 2010) gibi nedenlerle ticaret ve hizmet akımlarının önündeki engelleri kaldırarak dış ticarete serbestleşme politikalarına başvurabilmektedir.

Serbest ticaret savunucuların önemli argümanı olan serbest ticaretin üretici ve tüketici refahına sağladığı katkıya yöneliktir. Serbest ticaret tüketici refahına, rekabeti artırmasına yönelik olarak mal arzının ve çeşitliliğinin artmasına aynı zamanda kalite anlamında daha iyi olan ürünü daha uyguna elde etme imkânı yaratarak tüketici refahına katkı sağlamaktadır. Üretici refahına yönelik olarak ise, oluşan rekabet ortamında piyasada tutunabilmek, işlerini büyütüp karını artırabilmek amacıyla üreticiyi önemli sektörlerle yatırım yapmaya teşvik eder ve bunun sonucunda rekabet gücü kazanan üretici ulusal ve uluslararası piyasalarda daha başarılı olmaktadır.

Serbest ticaret savunucularına göre korumacı politikalar rant kollamaya neden olmakta bu durum ise rüşvet ve yolsuzluğa yol açmaktadır. Çünkü rant paylaşımı rüşvet, usulsüzlük ve yolsuzluğa neden olmakta, ekonomik ve siyasi yapının bozulmasına yol açmaktadır. Kaynaklar ise korumacı politikaları uygulamaya yönelik olarak kullanılarak

israf edilir. Oysa ticareti serbest politikalara bırakarak yolsuzluk, rüşvet ve rant paylaşımının önüne geçilip kaynakların etkin kullanımı sağlanabilmektedir.

Korumacı politikaları savunanların en önemli argümanlarından biri olan bebek endüstrilerin korunması gerektiği düşüncesine karşı çıkararak bu endüstrilerin asla büyüemeyeceği ve devamlı olarak koruma talep edeceği belirtilerek bu endüstrileri dış ticarete açarak rekabet etmeyi öğrenmeleri gerektiği savunulmaktadır.

Korumacı politikalar koşulların eşitlenmesine dayansa da serbest ticaret savunucularının argümanına göre ticareti oluşturan esas koşulların eşitsizliğine dayanmaktadır. Çünkü koşullar her bakımdan eşit olursa ticarete gerek kalmaz her ülke kendi kendine yeterli olurdu.

Korumacı politikaları savunanların ifade ettiği sınırları kapatmanın ulusal güvenliği sağlayacağına dair görüşe karşı çıkararak sınırların kapatılmasının ulusal güvenliği sağlamayacağını belirtirler. Çünkü serbest ticaret savunucularına göre ülkeler yeni teknolojiler sayesinde birbirlerine o kadar entegre olmuşlardır ki, sınırları kapatıp ülkeye malların girişine izin vermemenin ülkenin güvenliğine gerçek anlamda bir etkisi olmayacaktır.

Korumacılık lehindeki argümanlardan biri olan ithalatın kısıtlanarak işsizliğin azaltılması tezine karşı çıkılarak böyle bir durumda işsizliğin azalmayacağını yalnızca sektörler arasına kayacağı savunulmaktadır. Çünkü ithalatın yasaklanması ithalata rakip mal üreten sektörlerde istihdamı artırsa bile, aksi yönde ihracata yönelik mal üreten sektörlerde daralmaya neden olacaktır ve bu sektörlerdeki işsizliği artıracaktır.

Dış açıkları kapatabilmek için ithalatın kısıtlanması gerektiği düşüncesine karşı çıkararak ithalatı kısıtlamak ihracat olanaklarının da daralmasına yol açacak bu ise döviz giderlerini bir yandan azaltırken bir yandan da döviz gelirlerinin de azalmasına neden olacağından dış açıkların net olarak azalmasına fayda sağlamayacaktır. Bu nedenle dış açıkları kapatabilmek için döviz artırıcı faaliyetleri canlandırmak ve bu faaliyetlerin önündeki engelleri kaldırmak gerekmektedir.

2. DÜNYA TİCARETİNDE KORUMACILIK VE SERBESTLİK UYGULAMALARI

Serbest ticaret ile korumacılık arasında var olan mücadele Merkantilist (16.-17.yüzyıl) ve Fیزیokrat (18.yüzyıl) görüşlerinin yaygın olduğu dönemlere kadar geriye gitmektedir (Acar, 2004: 2). Merkantilist ekole göre, uluslararası ticaret politikasının temel amacı ödemeler dengesinde fazlalıklar oluşturarak altın stokunu artırmaktır. Bu amaç doğrultusunda iç ve dış ekonomik faaliyetler üzerinde sıkı bir devlet müdahaleciliğini benimsemişlerdir. Hammadde ithalatını özendirerek hammaddenin ülkede işlenmesini sağlayıp dışarıya mamul mal biçiminde ihraç ederek daha fazla miktarda altın elde etmeyi amaçlamışlardır. İhracatın artırılmasına büyük önem verilmiş, mamul mal ithalatı ise sıkı biçimde kısıtlanmıştır (Seyidoğlu, 2013: 23).

16.yüzyıldan 18.yüzyıla kadar olan dönemde, Batı Avrupa'nın çoğu ülkesi - Portekiz, İspanya, Hollanda, Fransa, İngiltere, İtalya ve ayrıca Almanya - ekonomik anlamda merkantilizm ilkelerini kullanmıştır. Portekiz baharat ticaretinde bu politikayı uygulamıştır. İspanya'da sömürge ticareti devletin tekeli oluşturmuştur. 'Casa de Contratación' isimli devlet kurumu İspanya'da sömürge ticaretini düzenlemiştir. İspanyol kolonileri ile ticaret yapmak isteyen herkes lisans almak zorunda kalmıştır. İspanyol monarşisi, ithalatın miktarını azaltabilmek için sanayinin büyümesini teşvik etmiştir. Hollanda'da ise merkantilizm, ticareti kolaylaştırma amacı ile karakterize edilmiştir. Merkantilist ekonomiyi takip eden tüccarlar güçlü konumdadır. Hollanda, diğer çağdaş devletlerin aksine, ithalatta nerdeyse hiç gümrük vergisi uygulamamıştır, çünkü çok taraflı uluslararası ticaret kendi çıkarları doğrultusunda idi. İngiltere'de ise siyasi birlik ve istikrar, milliyetçi merkantilist düzenlemelerin olabildiğince erken bir tarihte uygulanmasını sağladı. Tudorlar, endüstrilerin korunması için birtakım önlemler aldı, hammadde ithalatını teşvik ederek külçe ihracatını yasaklamıştır. Donanma ise hem ticaret hem de savunma amacıyla güçlendirilmiştir. İngiliz üreticiler için İngiliz pazarını koruyabilmek amacıyla korumacı bir tarife oluşturulmuştur. Ticari çıkarlarını korumak ve rekabeti azaltmak için İngilizler, Hollandalılarla birkaç kez savaşmıştır. Ayrıca ticari çıkarlarını koruyabilmek için İspanya (Utrecht anlaşması,1713) ve Portekiz (Methuen anlaşması, 1702) ile anlaşmalar imzalamıştır. 1689 tarihli Tahıl Yasası mısır ihracatını sübvans e etmiştir. İngiliz hükümeti, Hindistan gibi kolonilerle olan ticaret dengesini

giderek daha elverişli hale getirmeye çalışmıştır. Fransa'da da merkantilizmin belirli yönleri hükümet tarafından takip edilmiştir. Bu doğrultuda hükümet, yabancı ülkelere külçe ihracatını yasaklayan yasalar çıkarmıştır. Külçe rezervinin artırılması amacıyla sanayi üretimi ve dış ticaret teşvik edilmiştir. Louis XVI döneminde ticaret politikası, Maliye Bakanı Colbert'in rehberliğinde Fransa'da tam olarak şekillenmiştir. Yeni endüstriler kurulmuş ve denizaşırı ticareti tekelleştirebilmek amacıyla Fransız Doğu Hindistan Şirketi kurulmuştur. Birçok devlete bölünmüş olan Almanya'da da merkantilizm düşüncesine benzer nitelikler gösteren ve Kameralizm olarak adlandırılan ilkeler takip edilmiştir (Sarkar, 3-4-5).

Zenginlik ve güç için yol arayan merkantilistler, ticaretin kendisine bırakılamayacağına ve düzenlenmesi gerektiğine olan inançları doğrultusunda ihracatı teşvik edecek veya ithalatı azaltacak önlemleri göz ardı etmeden eksiksiz bir biçimde uygulamışlardır. Merkantilist önlemler arasında öne çıkan, tüm yabancıları belirli ticaret alanlarından dışlamak için tasarlanmış olan önlemler olmuştur. Portekiz, Doğu'yla olan ticaret tekeli 16.yüzyıl boyunca politikasının bel kemiği haline getirmiştir. Ayrıca kral, ticareti kendi elinde tuttu; özel tüccarların kraliyet gemilerinde kamaralarında taşıyabilecekleri ile sınırlı olmak üzere, yalnızca küçük ticaretler yapabilmelerine izin verilmiştir. İspanya'da sömürgeleri ile ticareti tekelleştirmeye çalışmıştır ancak Portekiz'den farklı olarak tüm ticareti kraliyet elinde tutmaya çalışmamıştır. Özel tüccarlar İspanya'da mal satın alarak onları kolonilere, onları satan ve madeni para veya sömürge ürünlerini geri gönderen bir acenteye göndermişlerdir. Bununla birlikte, tüm mallar kraliyet gemilerinde taşınmak zorunda bırakılarak tüccarların faaliyetleri denetime ve düzenlemeye tabi tutulmuştur. Bu kontrolü daha etkin bir hale getirebilmek amacıyla sömürge ticareti Sevilla'daki bir limanla ve sınırlı sayıdaki Amerikan limanı ile kısıtlanmıştır. Bu sistem yaşanan önemli kaçakçılığa rağmen 16.yy'da oldukça iyi çalışmıştır ancak İspanya'nın artan ekonomik zayıflığı, yüksek enflasyon, dış savaşları desteklemek için konulan ağır vergiler ve en çalışkan vatandaşları ve en yetenekli zanaatkarları (Yahudiler ve Faslılar) ülkeden kovması gibi nedenlerle 17.yy'da çökmüştür. Hollandalı, İngiliz ve Fransız tüccarlar, yerel yöneticilerin de göz yummasıyla, yasadışı yöntemlerle İspanya'nın sömürgeleriyle yapılan ticaretin büyük bir bölümünü devralmışlardır (Ellsworth and Leith, 1984: 19-20).

Merkantilizmin savunduğu en düşük seviye de ithalat ve en yüksek seviyede ihracat ilkesinin her zaman fayda sağlamayacağına ayrıca devletlerin tümü tarafından bu ilkenin gerçekleştirilemeyeceğini görüşünü benimseyen düşünürler birleşerek iktisadi liberalizm teorisini oluşturmuşlardır. Liberal düşünçenin oluşumuna katkı sağlayan pek çok düşünür vardır. Liberal düşünçenin babası sayılan John Locke (1632-1704), Adam Smith (1723-1790), Immanuel Kant (1724-1804), Jeremy Bentham (1748-1832) ve Richard Cobden (1804-1865) bu düşünürlerden bazılarıdır.

Richard Cobden, savaşların nedenini merkantilist politikalara bağlamıştır ve merkantilizmin neden olduğu bu savaş ortamını ancak serbest ticaretin engelleyebileceğini savunmuştur (Yanık, 2015:37). Bunun nedeni, serbest ticaretin iktisadi menfaatleri birbirine ilintilerken aynı zamanda insanların birbirini tanınmasını sağlayarak birbirlerine karşı ön yargılı olmasının önüne geçmesini sağlar.

18.yüzyılın sonlarına doğru, özellikle Adam Smith'in Milletlerin Zenginliği isimli eseri ile birlikte sistematik olarak fikirler değişmeye başlamış, uluslararası serbest ticaret ilişkilerinin açılmasına yol açan ideolojik bir eğilim oluşmuştur.

Ticari anlamda korumacılık temeline dayanan merkantilizme tepki olarak oluşan klasik iktisadi ekol ticareti liberal ilkelere dayandırmaktadır. Merkantilist düşünçenin savunduğu bir devletin zenginleşmesinin diğer devletin fakirleşmesi sonucunda oluşacağı fikrinin aksine ticaret sonucunda tüm ülkelerin kazançlı çıkacağı görüşü savunulmaktadır. Klasik iktisadi ekolün öncüsü Adam Smith Milletlerin Zenginliği isimli eseri ile merkantilist düşünce etrafında şekillenen dış ticaret anlayışını temel anlamda değiştiren önemli bir gelişmeye yol açmıştır. Uzmanlaşma ve iş bölümünün önemine dikkat çeken Smith'e göre serbest ticaret; uluslararası iş bölümü ve uzmanlaşmanın sağlanarak, dünya üretim ve üretkenliğinin artırılarak, etkin bir pazar büyüklüğüne ulaşılarak dünya ekonomisine kazanç sağlamaktadır (Smith, 2006).

18.yüzyıldan günümüze kadar geçen sürede A.Smith'in ticarete ait görüşleri genel hatları ile dış ticaret politikalarına temel oluşturmaya devam etmektedir. Özellikle, İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşturulmak istenilen ticaret düzeninin liberal ticaret düşünçesi etrafında şekillenmesi bu paradigmanın ne denli önemli olduğunu ortaya çıkarmaktadır (Arslan ve Sönmez, 2019: 1758).

2.1. 1860-1914 Dönemi Dış Ticaret Politikaları

19.yüzyılın en önemli ekonomik gelişmelerinden biri, liberalizmin yayılması ve dünya ticaretinin genişlemesi olmuştur. İngiltere'nin korumacılığı bırakması ve müteakip hızlı başarısı, diğer ülkelerin etkilenmesine yol açarak liberal politikalara teşvik etmiş bunun sonucunda komşu Avrupa devletlerinde daha liberal ticaret politikalarının genel olarak benimsenmesi sonucunu doğurmuştur.

Başlangıcı İngiltere ve Fransa arasında 1860 yılında yapılan Cobden-Chevalier Anlaşması kabul edilen ve Avrupa ülkeleri arasında diğer ikili anlaşmalar ile devam eden serbest ticaret, 1873-1896 yılları arasında yaşanan Büyük (Avrupa) Depresyonu ile sekteye uğrayarak Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemde tamamen sonlanmıştı (Arslan ve Sönmez, 2019: 1758).

Paul Bairoch, J.V.C. Nye, Douglas Irvin ve Kevin D'Rourke ve Jeffrey Williamson gibi on dokuzuncu yüzyıl ticaret politikası uzmanları, Cobden-Chevalier Anlaşmasının En Çok Tercih Edilen Ülke (MFN) maddesini içeren ikili anlaşmaları yayarak tarife korumasını azaltmada belirleyici olduğunu savunmuşlardır. Bu yazarlar için, Cobden-Chevalier, 1860'lardan önceki dönemle ve hatta daha yakın tarihli GATT dönemiyle olumlu bir şekilde karşılaştırılabilecek uyumlu bir serbest ticaret dönemi yaratan, bu dönemde ticaretin serbestleşmesinde ana aşama olarak kabul edilir (Tena-Junguito, Lampe ve Tâmega, 2012: 4).

1860'larda Avrupa ülkelerinin serbest ticaret konusunda atmış olduğu bu önemli adıma rağmen, yeni uluslararası rejim uzun sürmemiştir. 1873 yılında başlayan ve 1896 yılına kadar sürecek olan Büyük (Avrupa) Depresyonu tarım ürünlerinin ticaretinde gerçekleşen krizle başlamıştır. 1870'lerde taşımacılık devrimi, ticaretin ve özellikle tarımsal ticaretin küreselleşmesine yol açtı ve büyük miktarlarda buğday ve tarım ürünleri Avrupa'ya ihraç edildi. 19.yüzyılın sonlarına doğru rekabet çok önemli bir hal almış ve artan rekabet, başta Avrupalı çiftçiler olmak üzere dünya genelinde tarım ürünlerinde yapısal bir düşüşe sebep olmuştur. Avustralya, Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada gibi ova ülkelerinden ihracatla karşı karşıya kalan Avrupalı çiftçiler, tarifelerin artırılmasını talep etmişlerdir. Bu durum Avrupa ekonomilerinde yirmi yıllık derin bir genel deflasyona neden olmuştur. Sanayiciler de deflasyondan etkilenmiştir ve bu

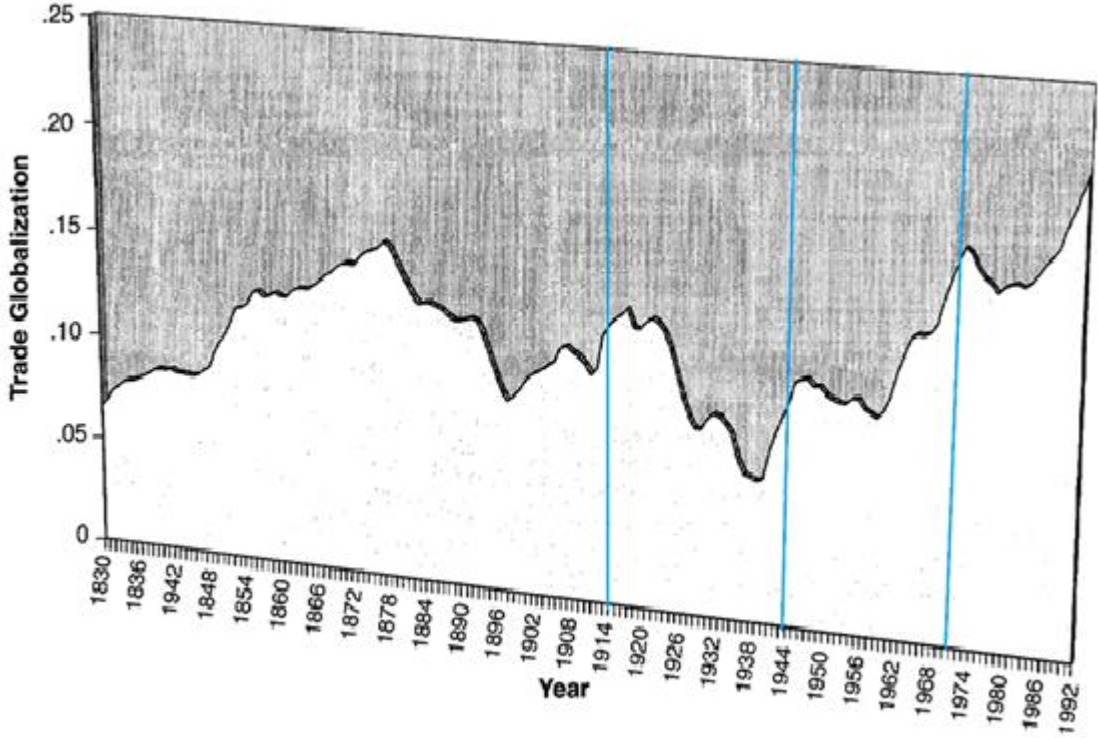
nedenle sanayiciler korumacılığa dönüş çağrısında bulunmuşlardır. 1873 krizine en belirgin tepki, kıta Avrupa'sının 19.yüzyılın son çeyreğinde korumacılık politikalarına geri dönmesi olmuştur. 1879 serbest ticaret döneminin sonu ve yeni bir korumacı dönemin başlangıcı olarak anılmaktadır. Almanya'da ise kriz o zamana kadar tahıllarını Baltık Denizi üzerinden ihraç eden ve serbest ticaretten yana olan Junkerleri sanayicileri desteklemeye ikna etmede önemli bir rol oynamıştır. Bununla birlikte, Junkerler Avrupa'da buğdayın istilasının sebep olduğu fiyat düşüşünden muzdarip olmuşlardır. Bismarck, korumacı bir politika için zorlayan “Çavdar ve Çelik İttifakı” adı verilen yeni bir siyasi ittifak kurma fırsatını yakalamıştır. Çavdar ve Çelik İttifakı, İmparatorluk Almanya'sında korumacılığın 1879 tarifesiyle benimsenmesini destekleyen sanayi ve tarım arasındaki çıkarlar koalisyonunun adıdır. Tarife, Elbe'nin doğusundaki büyük toprak sahiplerini (Junkers'i) ucuz Amerikan tahılından gelen rekabetten koruyarak, Junker sınıfının ekonomik varlığını ve politik yükselişini muhafaza etmiştir.

Korumacı politikalar kapsamında Almanya'da Bismarck, 1879'da hem tarımı hem de sanayiye korudu; Fransa'da tarifeler 1880'lerde ve yine 1892'de yükseltildi; İsveç'te 1888'de tarımsal koruma yeniden uygulandı ve 1892'de endüstriyel koruma artırıldı; İtalya'da 1878'de düşük tarifeler, ardından 1887'de daha yüksek tarifeler uygulandı. Bir tahıl ihracatçısı olan Rusya, sanayileşmeyi teşvik edebilmek için tarifeleri 1877, 1885 ve 1891'de önemli ölçüde artırdı ve tarifeler pamuklu tekstil üreticileri için ihracat sübvansiyonları ile birleştirildi. Avusturya-Macaristan ve İspanya'da 1870'ler ve 1880'lerde korumacılığı keskin bir şekilde artırmıştır. Osmanlı İmparatorluğundan liberal tarife politikalarını devralan Balkan ülkeleri ise kademeli olarak daha yüksek korumaya doğru geçiş sağladılar (Daudin, Morys, O'Rourke, 2010: 16).

1837'den 1860'a, İkinci parti sisteminin başlangıcından İç Savaşın patlak vermesine kadar, Amerikan siyasetine egemen olan Demokratlar, koruyucu tarifelere karşı çıkarak “sadece gelir için bir tarife” anlayışını benimsemişlerdir. Bu nedenle ortalama tarife 1830'ların başlarından 1860'lara kadar yüzde yirminin altına düşmüştür. Bu dönemde, 7'si birleşik hükümetler (6 Demokratlar altında, 1'i Whigler altında) ve 5 bölünmüş hükümet olmak üzere 12 Kongre vardı. Daha yüksek koruyucu tarifeleri tercih eden Kuzeyli Whig partisi 1842'de tarifeleri artırmıştır ancak sadece iki yıl iktidarda kalmıştır. Hükümetin kontrolünü yeniden ele geçiren Demokratlar 1846'da tarifeleri düşürmüştür. 10 yıllık bölünmüş hükümet döneminde ise ticaret politikasında hiçbir

değişiklik yapılmamıştır. 1861’den 1932’ye kadar, Cumhuriyetçiler Amerikan siyasetine egemen olmuşlardır. Siyasi desteklerini üretim çıkarlarının yoğunlaştığı Kuzeyden alan Cumhuriyetçiler ithalatı kısıtlayabilmek için yüksek vergiler koydular bu durum iç savaş sırasında tarifelerin yüzde 40-50 civarında olmasına neden olmuştur (Irwin, 2019: 14-15).

Şekil 7: Küresel Ortalama Ticari Açıklık (1830-1992)

Kaynak: Chase-Dunn vd., 2000: 86

Şekil 7’de görüleceği üzere 19.yüzyılda liberalizmin yayılması ve dünya ticaretinin genişlemesinin bir sonucu olarak küresel ortalama ticari açıklık oranı genel olarak artış göstermektedir. Ancak, 1873 yılında başlayan ve 1896 yılına kadar süren Büyük (Avrupa) Depresyon nedeniyle bu yıllar arasında küresel ortalama ticari açıklık oranında düşüş yaşanmıştır.

Sonuç olarak, 18.yüzyıl ve 19.yüzyılın başlarında çoğu devletin ekonomi politikasına yön veren liberal ticaret anlayışı, 20.yüzyılın başlarında yerini korumacı ticaret politikalarına bırakmıştır. Bu dönüşüm de hiç şüphesiz geç sanayileşen ülkelerin yerli sanayilerini geliştirmek amacı etkili olsa da yaklaşmakta olan Birinci Dünya Savaşı’nın artırdığı siyasi kutuplaşma ve savaşa yönelik ekonomik hazırlık amacının daha baskın olduğu düşünülmektedir (Ongun, 1991: 21).

2.2. 1918-1944 Dönemi Dış Ticaret Politikaları

1914-18 dönemindeki ekonomik savaş, ticareti minimum seviyelere indirmiştir. Çünkü bu dönemde ticaret savaş politikalarını destekleyen bir araç olarak görülmüş ve savaşın tahrip edici etkisinden korunabilmek amacıyla ülkeler korumacı ticaret politikalarına yönelmiştir. Bu dönemde ticaret döviz kontrolleri, yüksek gümrük tarifeleri, ithalat ve ihracat kısıtlamaları araçları kullanılarak yönetilmiştir.

Bozulan ekonomik ilişkiler ticaret hacmi büyük olan ülkelerin ekonomik kapasitelerini ve çıkarlarını büyük ölçüde değiştirmiştir. Öyle ki; 1916 yılında İngiltere, Fransa ve İtalya arasında gerçekleştirilen Müttefik Ekonomik Konferansı'nda savaştan sonraki dönemde Almanya'ya yönelik olarak en çok kayırlan ülke uygulamasına son verilmesine kendi aralarındaki tercihi ticaretin ise devam etmesine karar verilmiştir. Yine, 1915 yılında başlanan McKenna bütçesi uygulamaları doğrultusunda İngiltere tarafından lüks olarak tanımlanan birçok kaleme (müzik aletleri, saatler, otomobil motoru ve parçaları gibi) ithalat vergileri %33'ten fazla artırılarak ithalat azaltılmaya çalışılmıştır. Benzer olarak Kanada ve Fransa gibi bazı ülkelerde artırılan tarife oranları ile savaş dönemi harcamalarına katkı sağlamak amaçlanmıştır. Bu örnekler doğrultusunda Amerikan Başkanı Wilson tarafından yayınlanan savaş sonrası döneme ilişkin olarak belirlenen ekonomik engellerin kaldırılarak temeli eşitliğe dayanan bir ticaret sistemi kurulması ideali gerçeklikten uzak kalmıştır (Arslan ve Sönmez, 2019: 1759-1760).

Birinci Dünya Savaşını takip eden yıllarda tarifelerin indirilmesi ve serbest ticaret sisteminin kurulmasına yönelik birçok girişimde bulunulmuş ama başarılı olunamamıştır. Bu amaçla yapılan girişimlerden en göze çarpanı Dünya Ekonomik Konferansı (1927) sonucu yaşanan başarısızlıktır. Konferansta, yapılan ateşkes ile tarife savaşlarını sona erdirerek, mevcut tarifelerin indirilmesi konusunda konferansa katılan ülke temsilcileri tarafından anlaşmaya varılmış olmasına rağmen, hukuki bağlayıcılığı olmayan bu kararlar gerçekte uygulama alanı bulamamıştır. Korumacılık politikaları devam etmiş ve ticaret üzerinde etkin hükümet denetimi baskınlığı sürdürülmüştür. 1929 yılında yaşanan Büyük Buhran ile mevcut korumacılık politikaları daha da şiddetlenmiştir (Arslan ve Sönmez, 2019: 1760).

Amerika'da borsadaki çöküş ile başlayan, bankalar aracılığıyla Amerika ekonomisinin tümüne yayılan ve daha sonra tüm dünyada etkili olan 1929 Ekonomik Krizi sonrası devlet anlayışında değişimler oluşmuştur. Küçük bütçeli ve serbest piyasa ekonomisi düşüncesine dayanan sistem, büyük bütçeli, büyüme ve gelir bölüşümüne önem veren ve ekonomiye müdahale eden devlet anlayışına dönüşmüştür. Bu yeni sistem parasal mekanizmaları kontrol eden merkez bankaları ile daha da sağlamlaştırılmıştır. Finansal kesim üzerindeki denetim ve düzenlemeler artmıştır (Paya, 2013:511).

Amerika'da başlayan kriz tüm hızıyla Dünya'ya yayılmaya başlamıştır. Krizin tüm dünyayı kısa bir süre içerisinde etkisi altına almasının sebebi, ABD'nin dünya ekonomisinde lokomotif bir role sahip olmasıdır (Kurt, 2016: 13).

1929'dan 1932'ye kadar geçen sürede sanayileşen ülkelerdeki dünya ithalat ve ihracat hacmi yaklaşık %30 azalmıştır. Büyük Buhranın dünya ticaretinde yaşattığı bu daralma modern tarihte uluslararası ticarete yönelik en güçlü ters şok olarak öne çıkmaktadır (Madsen, 2001: 848).

1929 Buhranından en çok etkilenen ülke ABD olmuştur. ABD, 1929 Buhranının oluşturduğu etkiyle korumacılık politikalarını en ağır uygulayan ülke olmuştur. 1929-1939 yılları arasında ABD ithalat ve ihracat açısından %70 oranında bir gerileme yaşamıştır. 1930 yılında çiftçilerini ve yerli endüstrilerini korumak amacıyla 'Smooth-Hawley Tarife Yasası'nı yürürlüğe koymuştur. İthal edilen yaklaşık 3000 kategorilik mala ortalama %53 gümrük vergisi getirilmiştir. Uygulanan bu yüksek gümrük tarifesi diğer ülkelerin misilleme yapmasına yol açmıştır. Bu amaçla İspanya, ithal tarım ürünlerine uygulamış olduğu gümrük tarifelerini artırmıştır; İsviçre, ABD ile olan mal ihracatını kesmiştir; İtalya, Fransa ve ABD'den gelen otomobiller için tarife artırımını yapmıştır; Kanada ve Meksika gibi çeşitli ülkelerde de benzer uygulamalar görülmüştür. 1840'lı yıllardan beri İngiltere savunucusu olduğu ticarete liberalizmi terk etmiş ve 'en çok kayırlan ülke' politikasını sonlandırmıştır. Fransa'da özellikle tarım ürünlerine yoğun korumacılık politikaları uygularken Almanya'da döviz kontrolü uygulamıştır. ABD'nin uygulamış olduğu korumacılık politikalarına diğer ülkelerin misilleme yoluyla karşılık vermesi Büyük Bunalımın dünyaya yayılmasına, artan tarifeler sonucunda dünya ticaret hacminin daralmasına ve uluslararası ticarete çöküşe neden olmuştur (Cengiz, 2021: 16-17).

1914 yılında başlayan Birinci Dünya Savaşı nedeniyle ülkelerin korumacı politikalara yönelmesinin bir sonucu olarak şekil 7’de görüleceği üzere küresel ticari açıklık oranında ciddi bir düşüş yaşanmıştır. Bu düşüş 1929 yılında yaşanan Büyük Buhran ve 1939 yılında başlayıp 1945 yılına kadar sürecektir olan İkinci Dünya Savaşı ile korumacı politikaların artarak uygulanması sonucu küresel ticari açıklık oranında yaşanan düşüş hız kazanmıştır.

2.3. 1944-1970 Dönemi Dış Ticaret Politikaları

Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) ve Büyük Buhranın (1929) ardından devreye giren İkinci Dünya Savaşı (1939-1945) ile dış ticarete daralma ve korumacılık politikaları devam etmiştir. Savaşın sonlarına doğru 1944 yılında ABD’nin New Hampshire eyaletinin Bretton-Woods kasabasında yapılan toplantıyla bu tarihten sonra uygulanacak olan liberal politikalar için temel oluşturulmuştur (Saray ve Çeker, 2019: 223).

Ticarete serbestleşme adına atılan adımlardan ilki Bretton-Woods sisteminin kurulmasıdır. 1944 yılında kurulan bu sistem, Amerika ve İngiltere arasındaki bir uzlaşının sonucu biçimlenmiştir. Konferansa Keynes tarafından hazırlanan İngiliz Planı (Keynes Planı) ve Harry D. White’in savunduğu Amerikan Planı olmak üzere iki tasarı sunulmuştur. Konferans sonunda bazı küçük değişikliklerle White Planı benimsenmiştir. Bu plan dünya ticaretinin önündeki engellerin ve konulan kısıtlamaların kaldırılmasını, kurulacak olan yeni sistemin istikrarlı olabilmesi için sabit kur sisteminin gerekliliğini belirtiyordu. Ayrıca bu planda dış denkleme zorunluluğunun yalnızca açık veren ülkeler için geçerli olması gerektiği belirtilmiştir. Bunun dışında, savaşta yıkılan ekonomileri onarabilmek amacıyla ayrı bir uluslararası kuruluşun oluşturulmasını gerek görmüşlerdir (Seyidoğlu, 2013: 786). Bretton-Woods konferansından sonra piyasalardaki ilişkileri düzenlemek amacıyla 3 kurumsal yönetim kurumu fikri ortaya çıkmıştır. Bunlar; Uluslararası Para Fonu (IMF), Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası (IBRD: Dünya Bankası) ve Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması (Polat ve Akduru, 2021: 79).

Sorunsuz bir şekilde 1960’ların sonuna kadar işleyen sistem, özellikle Vietnam savaşının finansmanını sağlayabilmek için ABD’nin milyarlarca dolar ihraç etmesi

nedeniyle dış açığa ve enflasyonun yükselmesine neden olmuştur. Doların aşırı değerlenmesine yol açan bu durum dolara karşı spekülasyon saldırılarının başlamasına neden olmuş, başta Fransa ve İngiltere olmak üzere birçok ülke yoğun bir şekilde dolar satarak karşılığında altın satın almaya başlamıştır. 1971 yılında başkan Nikson döneminde doların altın karşısında değeri 1 ons altın 35 dolar yerine 38 dolar olarak yeniden belirlenmiştir. Smithsonian anlaşmaları olarak nitelendirilen bu düzenleme ile yerli paralar için yeni değişim değerleri belirlenmiş ve Bretton Woods sistemi bu şekilde kurtarılmıştır. Yeni düzenlemeyle daha önce %1 olan ulusal paraların dolar karşısında dalgalanma marjı ise % 2,5'a çıkarılmıştır. Bu şekilde dolara yeniden istikrar kazandırılması amaçlanmıştır. Ancak ABD'nin giderek büyüyen dış ticaret açığı Alman ve Japon Merkez bankalarını dolar almaya zorlamış ve 1973 yılının şubat ayında 1 ons altın 42 dolar olmak üzere dolar ikinci kez devalüe edilmiştir. Tekrar devalüe edilmesine rağmen dolardan kaçış süreci devam etmiş ve dolar artık altınla desteklenemez hale gelmiştir. Nihayet Mart 1973'te ulusal paraların altın ile tüm bağları kesilerek döviz kurları sürekli dalgalanmaya bırakılmıştır. 1976 yılında Jamaika'da yapılan konferans ile Bretton Woods sisteminin kuruluş biçimiyle tarihe karışması resmileştirilmiştir (Akbay, 2011: 4).

Bretton Woods sistemi IMF ve Dünya Bankası'nın kurulmasıyla yani ulus ötesi kurumların oluşturulmasıyla dünyada liberalizmi hakim kılma ve küreselleşmeyi sağlama çalışmalarının önünü oldukça açmıştır. Bu kurumlar küreselleşmeye hız kazandırmışlardır. Bu kurumlar ile birlikte küreselleşme ve liberalizm yalnızca sanayileşmiş ve gelişmiş ülkelerde değil, gelişmekte olan ülkelerin politikalarında da yerini almıştır. Diğer bir önemli adım ise 1947'de GATT'ın imzalanması olmuştur. GATT ile birlikte serbest ticaret düzeni temel ilke haline getirilmek istenmiştir (Cengiz, 2021: 36).

1948 yılının Ocak ayında yürürlüğe giren ve dış ticaretin serbestleştirilmesini hedefleyen GATT, rekabetin kaliteyi artıracaklarını, fiyatları düşüreceklerini ve böylelikle dış ticaret hacminin artacağı düşüncesi ile gümrük tarifelerinin düşürülmesini, tarife dışı engellerin ve dış ticaretin serbestleştirilmesini engelleyecek diğer tüm uygulamaların kaldırılmasını amaç edinmiştir (Karaca, 2003: 84). Bu amaçlar doğrultusunda dört temel ilke belirlenmiştir (Ertük, 2010: 207-208):

Birinci İlke: En Çok Kayırılan Ülke Kuralına dayanmaktadır. Bu ilkeye göre, bir üye ülke diğer bir ülkeye çeşitli kolaylıklar sağlıyorsa, bir yükümlülük altına girmeden tüm üye ülkelerde sağlanan bu kolaylıktan yararlanabilirler. Buradaki temel amaç, ihracatçı ülkelerin ani bir sürprizle karşılaşmalarını engellemektir. Çünkü ihracatçı ülke diğerlerine tanınan ayrıcalıklardan böylece önceden haberdar olabilecek ve muhtemel bir kayıp baştan önlenebilecektir. Böylece satıcılar yönünden rekabet eşit gümrük yükü temeline oturtulmaktadır.

İkinci İlke: Bu ilke tarife dışı araçlarla ticarete korumacılığa karşı çıkarak, fiyat mekanizmasını etkilemediği için korumanın yalnızca tarifelerle yapılması gerektiğini belirterek makul şartlarda hem korumayı, hem de, rekabetin sağladığı dinamikleri canlı tutmayı prensip edinmiştir.

Üçüncü İlke: Bu ilke ile üye ülkeler arasında yaşanacak olan uyuşmazlıklarda GATT arabuluculuk görevini üstlenerek dünya ticaret hacmini ve dünya refahını koruyacak ve böylelikle GATT'ın dünya ticaretinin genişlemesi prensibi hayat bulacaktır.

Dördüncü İlke: GATT üyesi bir ülke, dış ekonomik ilişkilerinde kriz yaşıyorsa geçici olmak ve fonksiyonunu icra ettiğinde derhal son verilmek üzere kota uygulamasına başvurabilecektir.

İkinci Dünya Savaşının sonlarına doğru ticarete liberalleşme adına atılan adımların bir sonucu olarak şekil 7'de görüleceği üzere küresel ortalama ticari açıklık oranında zaman zaman düşüş yaşanmış olsa da genel eğilimin artış yönünde olduğu görülmektedir.

2.4. 1970-1980 Dönemi Dış Ticaret Politikaları

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra serbest ticaret düzeninin sağlanabilmesi adına birçok girişimde bulunulmuş bunun sonucunda gümrük tarifeleri azaltılmıştır ve hatta kaldırılmıştır. Ancak yoğun bir şekilde sürdürülen serbest ticaret düzeni 1970'li yıllardan itibaren yerini 'yeni korumacılık' olarak nitelendirilen bir korumacılık dönemine bırakmıştır. Bu dönemin başlamasına neden olan etmenler Bretton Woods sisteminin çökmesi, sonrasında 1973 yılında yaşanan Petrol Krizi ve gelişmiş ülkelerin hem kendilerini korumak hem de geliştirmekte olan ülkelerin önünü kesmek istemeleridir (Cengiz, 2021: 17). Yeni korumacılık olarak nitelendirilen bu dönem önceki dönemlerde

uygulanan korumacılık uygulamalarından farklıdır. Sanayileşmiş ülkelerin son dönemlerde uyguladıkları ve ‘Yeni Korumacılık’ olarak nitelendirilen ticaret politikası gümrük vergileriyle yapılan geleneksel korumacılık anlayışından önemli ölçüde gümrük dışı engellere dayanmasından dolayı farklılık arz etmektedir. Gönüllü ihracat kısıtlamaları, düzenli piyasa anlaşmaları, anti-damping önlemleri, tekstil mal anlaşmaları, sağlık, güvenlik ve çevre ile ilgili standartlar, kur politikaları, sübvansiyonlar vb. iç pazarı dış pazardan korumaya yönelik müdahalelerden bazılarıdır. Ayrıca gümrüklerde bürokratik işlemlerin artırılması gibi çıkarılan bazı güçlüklerle ulusal pazarlar bilinçli bir caydırıcılıkla korunmaya çalışılmaktadır (Ekinci, 1997: 30).

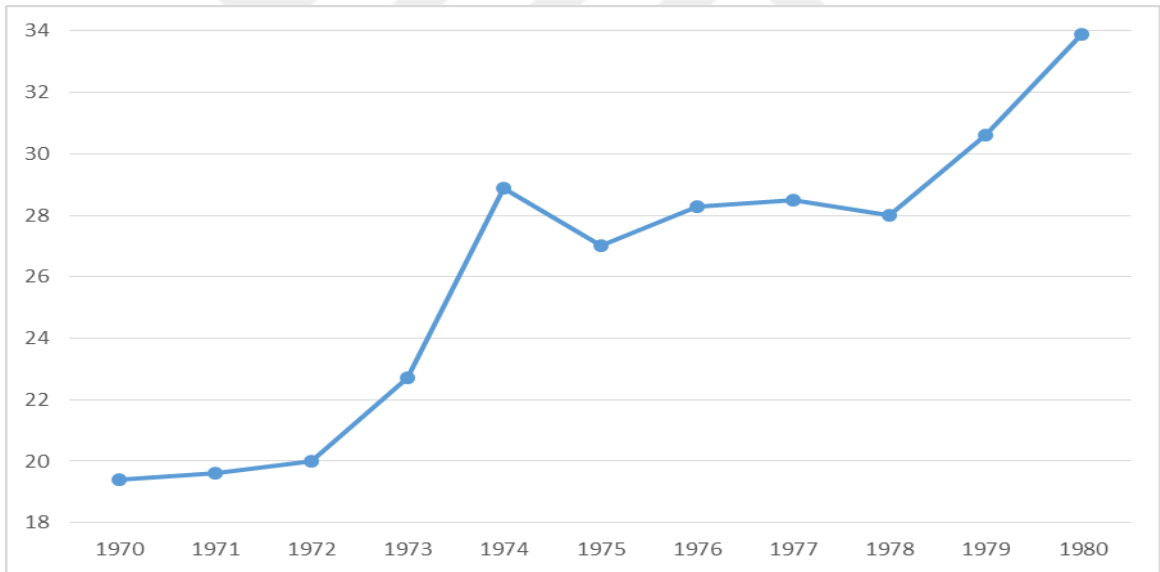
Altın standardı sistemini de içinde barındıran Bretton Woods sisteminin çökmesi kur rejiminde değişikliğe neden olmuş altına bağlı sabit kurdan dalgalı kur rejimine geçilmiştir. Bu sistemin çökmesindeki en büyük neden ABD dolarının değerinin aşırı düşmesidir. ABD, doları altına endekslemekten vazgeçince gelişmiş ülkelerde birer birer altın standardı sistemini terk etmiştir. Doların değerini altınla belirleyen sistemden vazgeçilmesi dünyada dolar bolluğuna neden olmuştur. Yaşanan bu dolar bolluğu doların değerinin uluslararası piyasada düşmesine neden oldu. 1971'de petrol ihraç eden ülkeler petrolünü dolar üzerinden değil de altın üzerinden ihraç etme kararı aldılar. Çünkü değeri düşen dolardan dolayı eskisi kadar kar edemez duruma gelmişlerdi (Tanrıverdi, 2021: 95).

Bretton Woods sisteminin çökmesinden sonra dünya ikinci bir bunalım ile karşı karşıya gelmiştir. OAPEC (Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Birliği), Arap-İsrail savaşı sonrasında petrolü İsrail destekçisi Batılı ülkelere yönelik siyasi bir baskı aracı olarak kullanması sonucu tüm dünya ekonomilerini derinden etkileyecek bir krizin oluşumuna neden olmuştur. OPEC bu dönemde sürekli olarak fiyat artışı yoluna gitmiştir. Bu durum tüketici konumunda bulunan ülkelerin ciddi anlamda petrol temini sorunu yaşamalarına neden olmuştur. Tüketici konumundaki ülkeler gelir kayıplarına uğrarken, OPEC ise iyi bir gelir elde etmiştir. Petrol ambargosu, bu kaynağa duyulan güveni sarsmış ve ülkeler petrol ambargosunun neden olduğu zararları önleyebilmek için alternatif kaynaklar aramaya yönelmişlerdir. 1974'teki %400 oranındaki fiyat artışı ABD'de ve diğer Batılı ülkelerde ucuz petrole göre yapılandırılmış olan üretim sistemlerini zorlamıştır. Petrol fiyatlarındaki artışlar maliyetlere yansıtılarak karların ve ücretlerin gerçek değerinin altına düşmesinin önüne geçilmek istenmiştir. Bu durum enflasyonun hızlanmasına sebep

olmuştur. Esnek olmayan talep yapısına sahip olan petrole yapılan ödemeler, ithalatçı ülkelerdeki satın alma gücünün büyük bir bölümünü emerek, diğer mallara olan talebi önemli ölçüde azaltmıştır. Bu durum ise petrol ithal eden ülkelerin büyüme hızlarında düşmeye neden olarak işsizliğe yol açmıştır. Bu dönemde Keynesyen ekonominin savunduğu enflasyon ve işsizliğin aynı anda artış ya da azalış gösteremeyeceğini fikri çürütülmüş, Keynesyen ekole olan güven sarsılmış ve Keynesyen ekonomi bu dönemde etkinliğini kaybetmiştir (Öztürk ve Saygın, 2017: 2-4).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında izlenen liberalleşme süreci 1970’li yıllarda yerini korumacı politikalara bırakmıştır. 1970-80 yılları arasında Bretton Woods sisteminin çökmesi ve sonrasında yaşanan petrol krizi nedeniyle ülkelerin korumacı politikalara yönelmesinin bir sonucu olarak şekil 7’de görüleceği üzere bu yıllarda küresel ortalama ticari açıklık oranında düşüş meydana geldiği görülmektedir.

Şekil 8: Dünya Mal Ticareti GSYH’nin Yüzdesi (1970-1980) (cari ABD doları)

Kaynak: The World Bank Data, 2022 verileri kullanılarak oluşturulmuştur.

Şekil 8'e göre dünya mal ticaretinin GSYH içindeki payı 1970-80 yılları arasında Bretton Woods sisteminin çökmesi ve sonrasında yaşanan petrol krizi nedeniyle ülkelerin yeni korumacılık olarak nitelendirilen politikaları uygulaması sonucu sınırlı kalarak 1980 yılında ise dönemin en yüksek seviyesine ulaşmıştır.

2.5. 1980-2008 Dönemi Dış Ticaret Politikaları

1980 sonrasında ülkelerin liberal sürece yavaş yavaş geçmesiyle birlikte dünya genelinde genişletici bir dönem yaşanmıştır. Bu dönemden itibaren tüm dünyada etkili olan ve ülke ekonomilerini derinden etkileyen küreselleşme olgusu ile birlikte, 1980 sonrasındaki ekonomiler dışa dönük sanayileşme ve liberalleşme politikalarıyla yönlendirilerek önemli yapısal dönüşümler başlamıştır. Bu dönüşüm genel itibariyle piyasa güçlerinin ekonomide etkin hale gelmesi, devletin piyasalar üzerindeki etkinliğinin azaltılması ve dışa açık bir ekonomi şeklinde tanımlanabilir. Bu dönüşüm ekonomik, toplumsal ve siyasi dengede önemli değişikliklere neden olmuş ve en belirgin sonuçları ise dış ekonomik ilişkilerde meydana gelmiştir (Cingöz, 2011: 57).

Serbest ticaret anlaşmalarının ve küreselleşmenin yaygınlaşmasında 1982 Üçüncü Dünya Borç Krizi sonrasında Dünya Bankası ve IMF tarafından gelişmekte olan ülkelerin ticareti serbestleştirilmeye zorlanması ve 1995'te Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulmasıyla bu zorlamanın daha güçlü bir hal alması önemli bir rol oynamıştır (Cengiz, 2021: 36-37).

1980 yılında ABD'de ortaya çıkan ve İngiltere'ye de yayılan serbestleşme hareketi, IMF ve Dünya Bankası tarafından 'İhracata Dönük Büyüme İçin Serbestleşme' modeli ile gelişmekte olan ülkelere de yönelmektedir (Kazgan, 2002: 115).

Dünya Bankası ve IMF tarafından iktisadi politikalara yönelik tespit edilen ve büyüme için en elverişli yöntem olarak görünen "mükemmel piyasa" önündeki güçlüklerin ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda "Washington Mutabakatı" olarak nitelendirilen on temel ilke üzerinde yoğunlaşmıştır (Wayenberge, 2009: 315-316):

- ✓ Ticaretin liberalleştirilmesi,
- ✓ Rekabetçi ve ihracatı teşvik eden bir döviz kuru
- ✓ Faiz oranlarının piyasa tarafından belirlenmesi,
- ✓ Kamu harcamalarının yüksek gelir getirecek alanlara yönlendirilmesi,
- ✓ Bütçe açıklarının denetim altına alınması,
- ✓ Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının serbestleştirilmesi,
- ✓ Özelleştirme,
- ✓ Piyasaya giriş ve çıkış engellerinin kaldırılması,
- ✓ Vergi reformu yapılmalı, vergi tabanı geniş tutulmalı

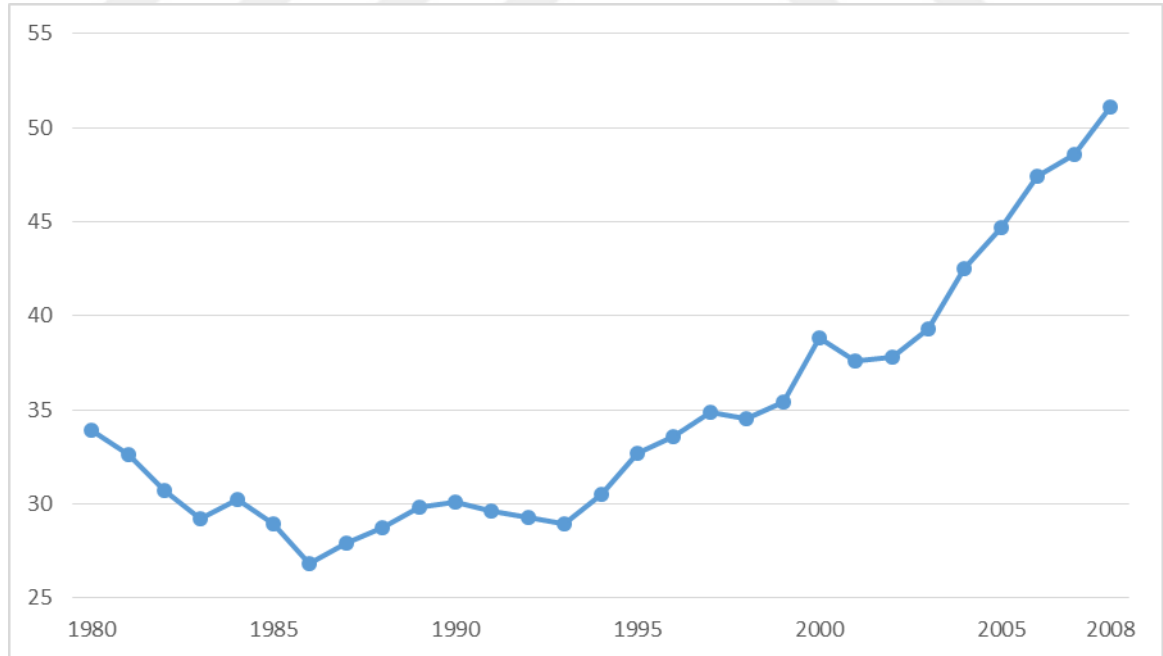
- ✓ Mülkiyet haklarının güvence altına alınması

Washington Uzlaşısının ilkeleri birçok ülkede istikrarlı bir şekilde takip edilmesine karşın istikrarın sağlanması ve devam ettirilmesinde başarı sağlayamadığı gibi, bu ülkelerin krizlere maruz kalma riskini de ortadan kaldıramamıştır (Civelekoğlu, 2015: 41).

Bütün bu gelişmelerle beraber dünya ekonomisi 2008 Krizi sonucunda bir kırılma daha yaşamıştır ve korumacılık-serbest ticaret döngüsüne tekrar girilmiştir. Her ne kadar krizin izleri zaman içinde silinse de ve DTÖ ile serbest ticaret çeşitli kurallar çerçevesinde yürütülmeye çalışılsa da günümüzde yaşanan ticaret savaşları, misillemeler ve ekonomik milliyetçilik görüşü nedeniyle uluslararası ticarete korumacılık halen devam etmektedir ve yükseliş trendi içindedir.

1980 yılından sonra ticaretin serbestleştirilmesi adına atılan adımların ve küreselleşmenin hız kazanması sonucu Şekil 7’de görüleceği üzere küresel ortalama ticari açıklık oranında artış gözlemlenmektedir.

Şekil 9: Dünya Mal Ticareti GSYH’nin Yüzdesi (1980-2008) (cari ABD doları)

Kaynak: The World Bank Data, 2022 verileri kullanılarak oluşturulmuştur.

1980 yılından sonra ülkelerin liberal sürece yavaş yavaş geçmeleri ile dünya genelinde genişletici bir döneme girilmiştir. Uygulanan liberal politikalar ve küreselleşme sonucu Şekil 9’da görüleceği üzere dünya mal ticaretinin GSYH içindeki payı genel olarak artış göstermiş olup 2008 yılında dönemin en yüksek seviyesine ulaşmıştır.

2.6. 2008 Küresel Finans Krizi Sonrası Dış Ticarete Oluşan Korumacı Eğilimler

ABD’de 2007 yılında beliren ve zamanla etkisinin ve etkili olduğu alanın genişlemesi sonucu 2008 yılının son aylarından itibaren küresel finans krizi niteliği kazanan bu durum gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomileri üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Başlangıç noktası ABD olan ve 2008 yılında küresel bir boyuta ulaşan finans krizinin nedenlerini; ipotekli konut kredilerine düşük faiz uygulaması sonucunda talep artışı yaşanması ve bankalarca ödeme gücü göz ardı edilerek verilen ipotekli konut kredileri, enflasyon artarken konut fiyatlarının düşmesi, konut piyasasında denetimsiz olarak çıkarılan menkul kıymetlerin ya da türev ürünlerin balon etkisi yaratması, kredi derecelendirme kuruluşlarının menkul kıymetlere ilişkin yanlış değerlendirmeleri, para ve faiz politikalarında yapılan zamanla hataları, mali ve finans piyasalarındaki denetim yetersizliği bankalar arası rekabetin yaratmış olduğu riskli yatırımlar olarak sıralayabiliriz (Engin ve Göllüce, 2016: 30-31).

ABD’de 2007 yılında beliren ve zamanla tüm dünya üzerinde etkisinin hissedildiği KFK, Büyük Buhrandan sonra küresel boyutta yaşanan en büyük kriz olarak belirtilmektedir (Eğilmez, 2010).

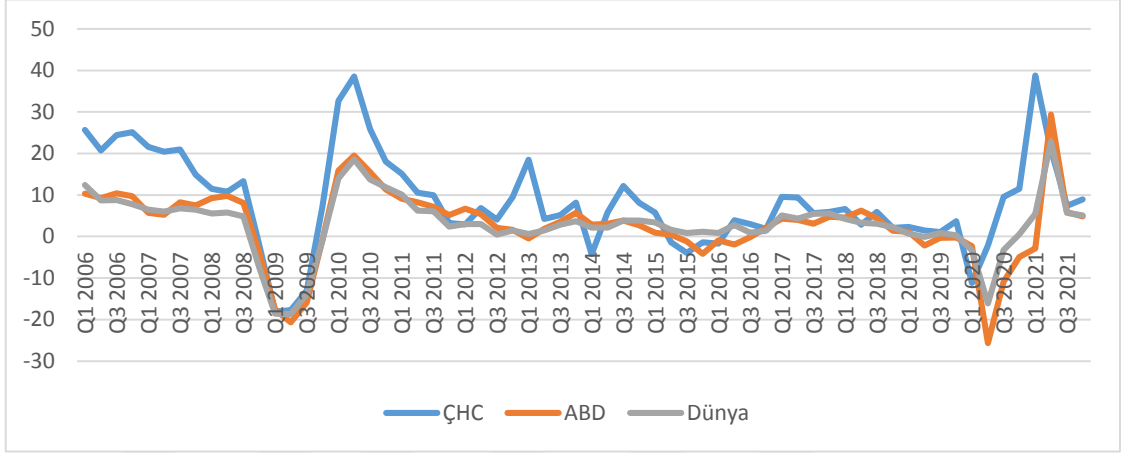
Küresel krizin giderek derinleşmesiyle birlikte, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler şimdiye kadar görülmemiş bir hızla daralmaya başlamışlardır. İlk olarak finans piyasalarında etkisini gösteren kriz zamanla emek piyasaları ve uluslararası ticarete etkisini göstermeye başlamıştır. Bunun sonucunda bir taraftan uluslararası ticaret hacmi daralırken diğer taraftan işsizlik artmaya başlamıştır. Krizin üretim ve istihdam üzerindeki olumsuz etkisi hane halkları üzerinde yıkıcı bir etkinin oluşmasına neden olmuştur. Bu nedenle birçok ülkede hükümetler daralma eğilimini hafifletecek Keynesyen kamu harcama politikalarına başvurmuşlardır. Ancak bu paketlerin orta vadede etkili olması beklenirken, kısa vadede korumacılık söylemleri gündeme gelmiş ve uygulanmıştır. Bu konuda dikkati çeken uygulamalardan ilki ABD’de ortaya çıkmış ve

açıklanan ekonomik destek paketi çerçevesinde yapılacak demir ve çelik alımlarında sadece ABD’de üretilmiş olan demir çeliğin satın alınması kısıtlaması konulmuştur. İngiltere’de korumacı politikalar çerçevesinde petrol projesinde görev alan İtalyan şirketinin sadece İtalyan işçi ve mühendislerini çalıştıracağını vurgulamıştır. Fransa’da ise hükümet otomotiv sektöründe faaliyet gösteren şirketlerine vereceği mali destek karşılığında bu şirketlerin başka ülkelerdeki fabrikalarını kapatarak üretimlerini Fransa’ya taşımalarını şart koşturmuştur (Yılmaz, 2009: 1-2).

1930’lu yıllarda uygulanan korumacı politikalardan önemli farklar gösteren ve yeni korumacılık olarak nitelendirilen günümüz korumacı politikalarının en belirgin özelliklerinden birisi tarife dışı dış ticaret engelleri olarak bilinen ve dünya üretim, ticaret ve refahını ciddi şekilde tehdit eden uygulamalar olmasıdır (Arslan ve Sönmez, 2019: 1761). Tarife dışı dış ticaret engellerinin çeşitli birçok türü vardır. Bunlardan bazıları ticaret önünde kesin engellemeler, bürokrasi ve uzun gümrük işlemleri, teknik sınırlamalar, standartlar, ithalat üstünde ekstra maliyet artırıcı önlemler ve her ülkeye göre değişen sınıflamalarda farklılaşabilir (Gökmen, 2013: 20).

2016 yılında ABD başkanı Donald Trump’ın uyguladığı politikalar kriz sonucu oluşan korumacı eğilimleri bir küresel ticaret savaşına çevirmiştir (Şanlı, 2020:603-604). Dünya ekonomisini derinden etkileyen Ticaret Savaşları, ABD Başkanı Donald Trump’ın en fazla ticaret açığı verdiği ülke olan Çin’e karşı bir takım ticari kısıtlamalar getirmesi ile başlamıştır. Trump’ın özellikle Çin’i hedef almasında bazı nedenler vardır. 1970’li yıllarda imalat sanayi üretimi maliyetlerin düşük olması nedeniyle gelişmekte olan ülkelere doğru bir kayma yaşamıştır. Bu doğrultuda Çin, 1980’li yıllarda önemli bir atılım gerçekleştirerek yükseliş trendine girmiştir. 2000’li yıllarda Çinin yükseliş trendi devam ederken ABD ise düşüş yaşamaya başlamıştır. 2001 yılında DTÖ’ye üye olan Çinin, küresel ticaretteki payının artması ABD’nin Çin’e karşı dış açık vermesine neden olmuştur. Çin’in yükselişi ve mevcut hâkim güç ABD’nin otoritesini küresel düzeyde tehdit eder konuma gelmesi nedeniyle Trump’ın hedef noktası haline gelmiştir (Şahin, 2019: 98-99). Bu ticari kısıtlamalar bir süre sonra Çin ile sınırlı kalmayıp diğer ülkelere de sıçramasıyla küresel bir ticaret savaşına dönüşerek var olan korumacılığın daha da artmasına neden olmuştur.

Şekil 10: 2006-2021 Yılları Arası Mal Ticaretinde Büyüme (%)

Kaynak: UNCTADSTAT, 2022 verileri kullanılarak oluşturulmuştur.

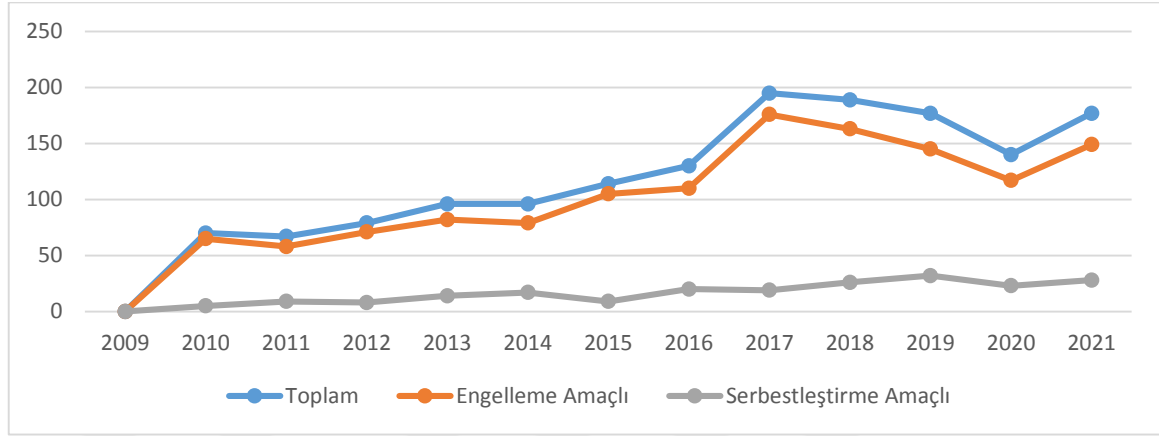
Şekil 10'da 2006-2021 arası dönemde ÇHC, ABD ve dünya genelindeki mal ticaretindeki büyüme oranları gösterilmektedir. Ticaret savaşlarının başlaması ile özellikle 2018'in üçüncü çeyreğinden itibaren ticaretteki büyüme azalarak devam etmiştir. 2019 yılının ikinci çeyreğinde gelişmiş ülkelerde mal ticaretindeki büyüme negatif yönlü olmuş ve küresel ticarete azalma meydana gelmiştir.

Yaklaşık olarak 12 yıldır süregelen ve ticaret savaşları ile daha da şiddetlenen korumacı ticaret düşüncesinin ticaret savaşlarını sonlandırılabilme amacıyla alınan önlemler sonucu yaşanan olumlu gelişmelerin akabinde liberal sürecin tekrar artması beklenirken, pandemi krizi var olan korumacılığın artmasına neden olmuştur (Şanlı, 2021: 74). 2020 yılının ikinci çeyreğindeki düşüş artan korumacı politikalarla birlikte pandeminin küresel ticaret üzerindeki olumsuz etkisini göstermektedir.

Yeni korumacı politikaların artmasının bir sonucu olarak da DTÖ ve Global Trade Alert (GTA) gibi kurumlar tarife veya tarife dışı önlemleri hesaplayan çalışmaları hızlandırmışlardır. Global Trade Alert verilerinden yararlanılarak (Şanlı, 2021:76-77). küresel ticarete yönelik uygulanan yıllık müdahale sayısı, küresel ticareti engellemeye yönelik müdahalelere en fazla katkıda bulunan ülkeler, küresel ticareti engellemeye

yönelik müdahalelere en fazla maruz kalan ülkeler ve dış ticareti engelleme amacıyla alınan politika türlerinin oransal dağılımı incelenmiştir

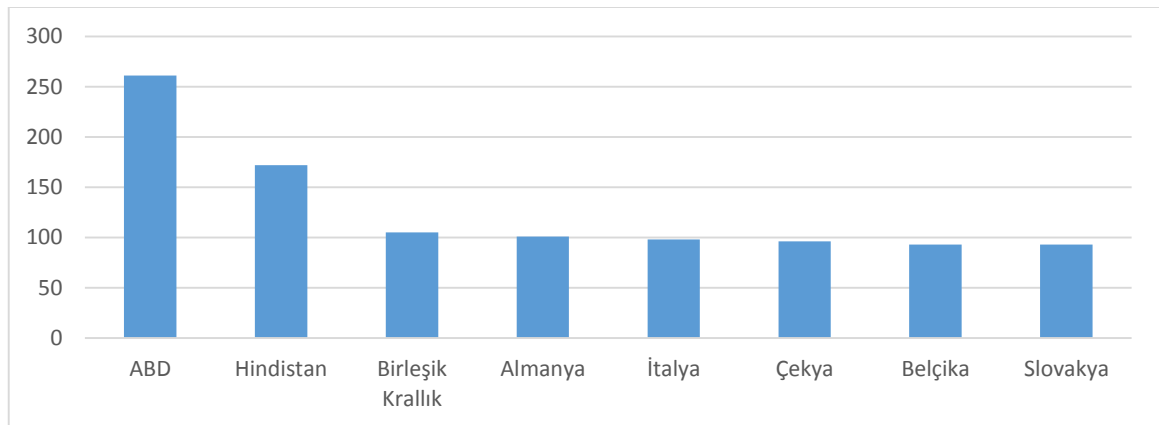
Şekil 11: 2008 Sonrası Küresel Ticarete Yönelik Uygulanan Yıllık Yeni Müdahale Sayısı

Kaynak: Global Trade Alert, 2022 verileri kullanılarak oluşturulmuştur.

Şekil 11’de 2009-2021 yılları arasında dünya ekonomisinde uygulanan uluslararası ticareti kısıtlayan ve liberalleştirme amacına yönelik olarak alınan yıllık yeni tedbir sayıları yer almaktadır. Korumacı politika uygulamalarının 2016 yılından sonra yaygın olarak arttığı yönündeki genel görüş Şekil 11 ile bu tarihten öncede ilgili korumacılık uygulamalarının azımsanmayacak ölçüde olduğunu ortaya koymaktadır. 2017-2019 arası dönemde dış ticareti kısıtlamaya yönelik alınan müdahalelerin sayısının %50’ye yakın bir oranda arttığı gözlemlenmektedir.

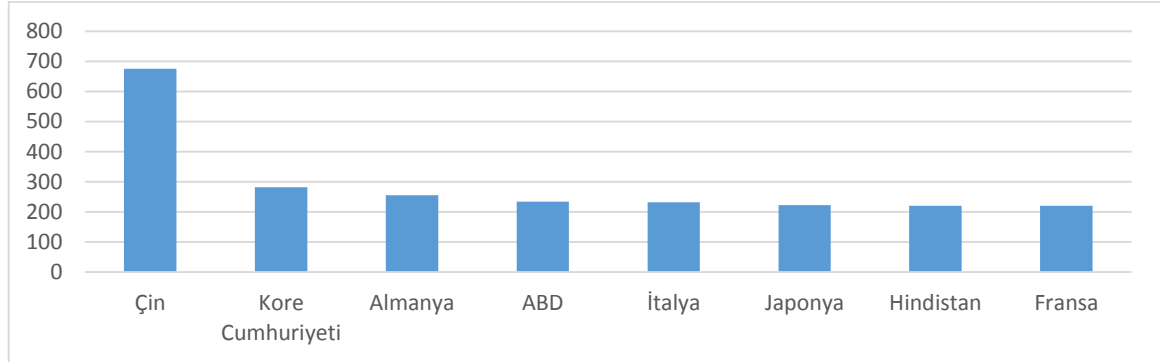
Şekil 12: Küresel Ticareti Engellemeye Yönelik Müdahalelere En Fazla Katkıda Bulunan Ülkeler (2009-2021)

Kaynak: Global Trade Alert, 2022 verileri kullanılarak oluşturulmuştur.

Şekil 12’de 2009-2021 yılları arası küresel ticareti engellemeye yönelik politikalara en fazla katkı sağlayan ülkeler belirtilmiştir. ABD özellikle kriz sonrasında oluşan zararını tazmin edebilmek ve uluslararası ticarete avantajlı bir konuma gelebilmek için ticareti engelleme uygulamalarına en fazla başvuran ülke olmuştur.

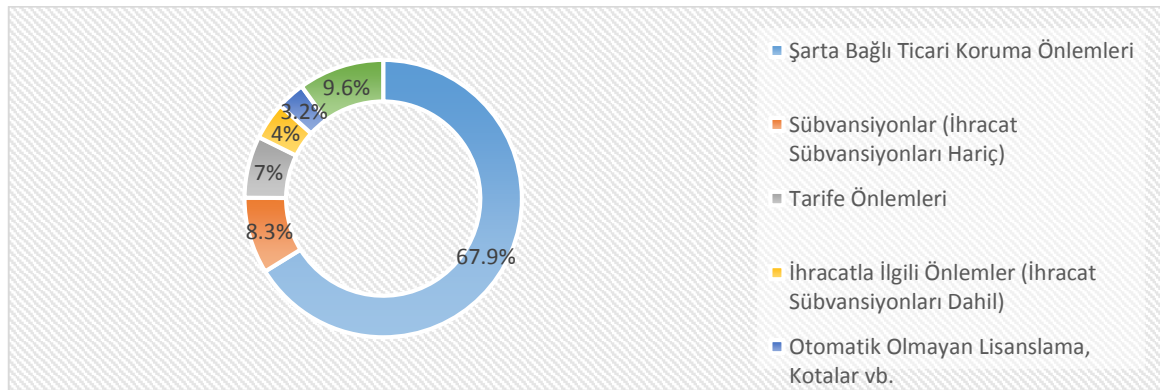
Şekil 13: Küresel Ticareti Engellemeye Yönelik Müdahalelere En Fazla Maruz Kalan Ülkeler (2009-2021)

Kaynak: Global Trade Alert, 2022 verileri kullanılarak oluşturulmuştur.

Şekil 13’de 2009-2021 yılları arası dış ticareti engelleyici politikalara en çok maruz kalan ülkeler gösterilmiştir. Bu engellemelere en çok maruz kalan ülkeler başta Çin, Kore Cumhuriyeti ve Almanya ile diğer büyük ekonomiler gelmektedir. Çin’in ucuz üretim ve satış gücünü kırabilmek amacıyla birçok ülke (ABD ve AB ülkeleri başta olmak üzere) Çin’e yönelik engelleyici politikalara başvurmaktadır.

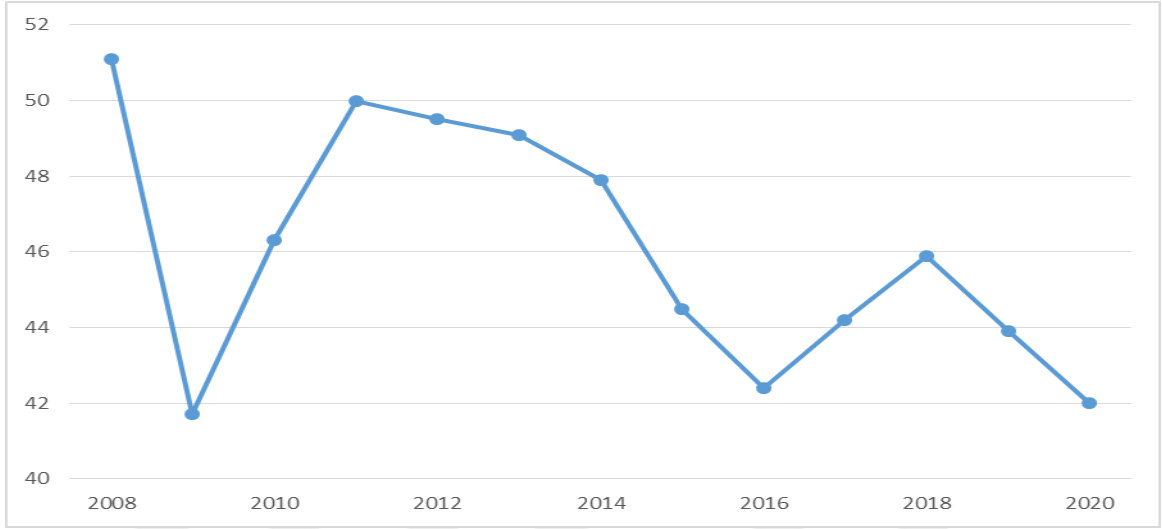
Şekil 14: Dış Ticareti Engelleme Amacıyla Alınan Politika Türlerinin Oransal Dağılımı (2009-2021)

Kaynak: Global Trade Alert, 2022 verileri kullanılarak oluşturulmuştur.

Şekil 14’te görüleceği üzere uluslararası ticareti kısıtlama amacına yönelik olarak alınan tedbirler içerisinde ağırlıklı olarak (%67,9’luk oranla) şarta bağlı ticari koruma önlemleri gelmektedir. Sübvansiyonlar %8,3’lük oranla ikinci sırada gelmektedir. Tarife önlemleri %7’lik oranla üçüncü sıradadır. Otomatik olmayan lisanslama, kotalar gibi engeller ise %3,2 ile en düşük orana sahiptir.

Şekil 15: Dünya Mal Ticareti GSYH’nin Yüzdesi (2008-2020) (cari ABD doları)

Kaynak: The World Bank Data, 2022 verileri kullanılarak oluşturulmuştur.

Şekil 15’te görüleceği üzere 2008 ekonomik krizi sonrası dünya mal ticaretinin GSYH içindeki payında önemli bir düşüş yaşanmıştır. 2009 yılında dönemin en düşük seviyesine gerilediği görülmektedir. 2011 yılında GSYH içindeki payı artmasına karşın korumacı politikaların şiddetlenerek ticaret savaşına dönüşmesi sonucunda bu oran yıllar itibariyle düşüş yaşamıştır.

3. TÜRK DIŞ TİCARETİNDE KORUMACILIK VE SERBESTLİK POLİTİKALARI

Osmanlı Devleti'nden günümüze dek Türkiye'de dış ticaret politikası önemli değişikler geçirmiştir. Bu değişimde, ülkenin içinde bulunduğu koşullar ve dünya ekonomik konjonktürü önemli bir rol oynamıştır. Bu çalışma da Osmanlı'dan günümüze dek uygulanan dış ticaret politikaları dönemlere ayrılarak incelenecektir.

3.1. Osmanlı'dan Cumhuriyete Dış Ticaretin Gelişimi

Osmanlı İmparatorluğu, altı yüz yirmi dört yıl (1299-1923) boyunca hüküm süren büyük bir imparatorluk olarak bulunduğu coğrafi konum itibarıyla önemli ticaret merkezleri arasında köprü görevi görmekte ve ticaret yollarını denetlemektedir. Kuruluşundan 17.yüzyılın sonuna kadar sürekli genişleyen Osmanlı Devleti, dünya ticaretinde önemli bir konuma sahip olmuştur.

Osmanlı Devleti, ticaretin geliştirilmesini ve liberalleştirilmesini temel bir ilke olarak benimsemektedir. Aynı zamanda ticari faaliyetlerde tekelleşmenin güçlenmesini ve üreticiler ile tüketicileri zarara uğratacak durumların önüne geçilebilmesi amacıyla bir denetim mekanizması kurularak iç ve dış ticaret devlet denetimi altına alınmıştır. Dönemin önemli ticaret yolları olan İpek ve Baharat yollarının üzerinde bulunması dolayısıyla elde edilen gümrük vergileri önemli bir gelir kaynağını oluşturmaktadır. Bu nedenle ticaretin denetimi ve güvenliğinin sağlanması devlet sorumluluğundadır (Çolak, 2005: 26).

Osmanlı Devletinde ithalat ihracattan daha fazla desteklenmiş olup ihracat üzerinden alınan vergiler ithalattan alınan vergilerden daha yüksek miktarda olmuştur. Osmanlı dış ticaret politikasının geleneksel özelliği, ülke içinde mal arzını artırarak ekonomik istikrarı koruma temel amacına uygun bir yaklaşımla, ihracatın sınırlandırılması, ithalatın teşvik edilmesidir (Şahin, 2006: 23).

16.yüzyılda ortaya çıkan ve 18.yüzyılın ortalarına kadar etkili olan merkantilist politikalar ve Amerika kıtasının keşfedilmesi sonucunda Amerika'dan Avrupa'ya değerli maden akışının hızlanması sonucunda Avrupa'daki para hacmi genişlemiştir. Para

hacminde meydana gelen bu artış, üretimdeki artıştan daha hızlı gerçekleşmiş bu durum sonucunda fiyatlar yükselerek enflasyona sebebiyet vermiştir (Memiş, 2008: 14).

Fiyat devrimi, Avrupa'daki özellikle tarımsal ürünlerde oluşan fiyat artışlarından dolayı Osmanlı ürünlerine olan dış talebi artırmıştır. Osmanlı devleti fiyat artışı ve mal kıtlığına karşı çeşitli önlemler (narh uygulaması, ihraç yasakları gibi) almış olsa da kaçak yollardan Avrupalı tüccarlar tarafından Osmanlı tarımsal ürünlerinin yüksek fiyatlarla talep edilmesinin önüne geçememiştir. Doğudan batıya mal akışı gerçekleşirken, batıdan da doğuya gümüş ve altın akışı hız kazanmıştır. Bu durum ise Osmanlı'daki gümüş ve altın miktarını artırarak fiyatların yükselmesine neden olmuştur. Bu duruma neden olan sadece para arzındaki artış değildi, Avrupa devletlerindeki gibi devletin askeri giderlerinde yaşanan artış ve nüfusun tarımsal üretimden daha fazla artması Osmanlı Devleti'nde fiyatları artırmıştır (Kazgan ve Diğerleri, 1999: 178-179).

Osmanlı Devleti, Avrupa'daki dönemin merkantilist politikalarından farklı bir ticaret politikası izlemiştir. Avrupalı devletler merkantilist politikalar çerçevesinde, bir taraftan ihracatlarını artırmaya çalışırken diğer yandan ithalatı sınırlı tutarak ülkelerindeki yerli üretim dallarını dış rekabetten korumayı amaç edinmişlerdir. Osmanlı Devletinde dış ticaret politikalarına hâkim olan iki temel düşünce saray, ordu ve donanmanın, kentlerin ve loncaların iâşe sorunlarının çözülmesi ve mali gelir sağlamaktır. Dış ticaret, Osmanlı yönetimince darlık ve kıtlıkları önleyen, sarayın, ordunun ve kentli tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılayan bir araç olarak görülmüştür. Bu sebeple de merkantilistlerdeki gibi ithalat sınırlanıp ihracat desteklenmemiş, aksine ithalat her zaman desteklenmiş ihracat ise gerekli oldukça, ortaya darlıklar çıktığında sınırlama yoluna gidilmiştir (Pamuk, 2015: 73).

Osmanlı Devleti'nde Avrupa'daki merkantilist politikaların tam tersi bir politika uygulaması sanayinin altyapısını oluşturacak olan sermaye birikimini engellemiştir. Ulusal sanayilerinin geliştirmek adına hammadde ithalatını teşvik eden ve mamul mallar ihraç eden batılı ülkeler karşısında Osmanlı 19.yüzyıla girilirken geleneksel ticaret politikası olan ithal malları teşvik eden ihraç mallarını kısıtlayan politikalarını uygulamaya devam etmekteydi (Bulut, 2012: 79).

Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonlarla desteklenen ithalatı teşvik edici, ihracatı ise kısıtlayan dış ticaret politikaları ile beraber İngiltere ile 1838 yılında imzalamış olduğu

Balta Limanı Ticaret Anlaşması ve başkaca devletlerle imzalanan benzer sözleşmeler Osmanlı'nın kendi gümrükleri üzerindeki egemenlik hakkından feragat eden ve yabancılara sınırsız ayrıcalıklar tanıyan dış ticaret rejimini ortaya çıkarmıştır (Uçar, 2020: 18).

Tablo 2: İhracat ve İthalat Verileri (1830-1902) (cari fiyatlarla) (Milyon Sterlin Cinsinden)

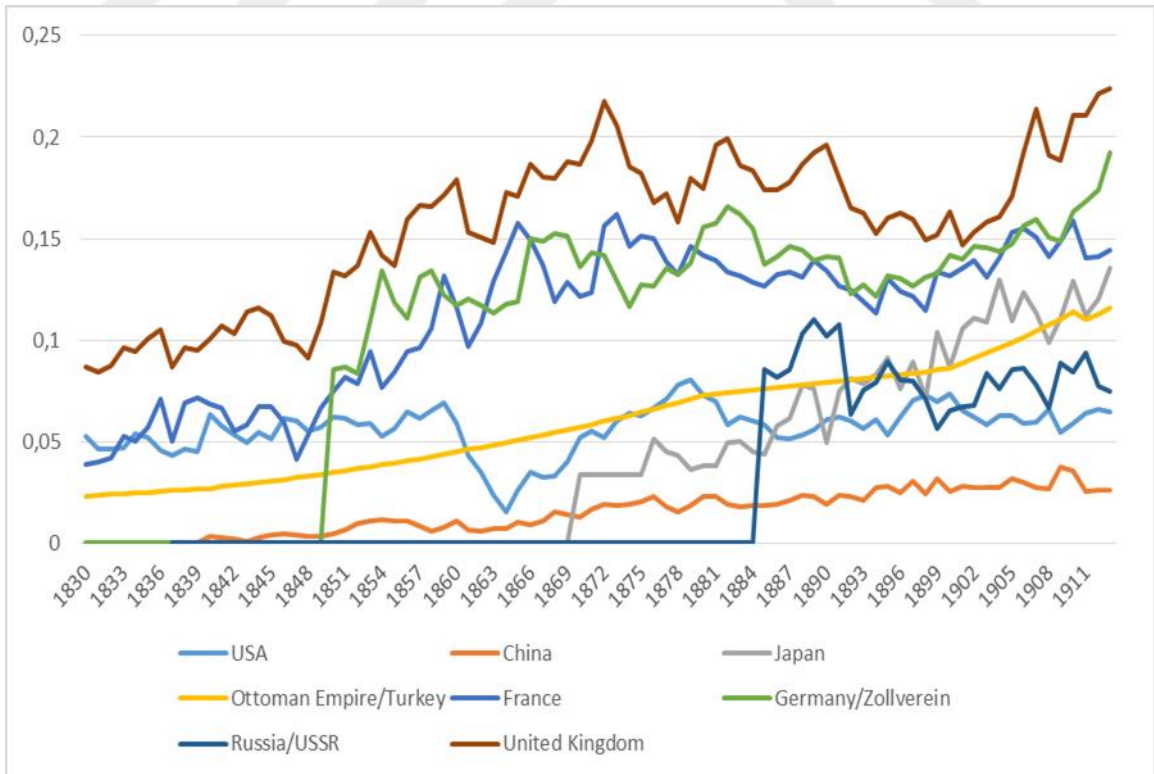
YIL	İHRACAT	İTHALAT	YIL	İHRACAT	İTHALAT
1830	3.7	5.3	1860	11.1	13.7
1831	3.6	4.6	1861	12.2	12.0
1832	4.2	4.9	1862	13.7	13.1
1833	4.1	4.4	1863	15.8	17.5
1834	3.9	4.5	1864	16.7	19.9
1835	4.4	5.2	1865	15.6	19.4
1836	4.4	5.7	1866	15.5	20.4
1837	4.5	4.5	1867	14.9	19.8
1838	4.4	6.2	1868	19.7	22.8
1839	4.8	5.4	1869	18.9	24.0
1830-39	4.2	5.1	1860-69	15.4	18.3
1840	4.7	5.2	1870	17.4	22.5
1841	5.3	5.8	1871	20.7	21.4
1842	5.5	6.0	1872	20.2	23.2
1843	5.7	6.2	1873	19.2	22.4
1844	5.7	7.5	1874	21.1	23.3
1845	6.2	7.4	1875	19.0	22.1
1846	6.2	6.5	1876	23.0	19.7
1847	7.8	8.4	1877	17.4	16.4
1848	5.8	7.8	1878	13.6	18.0
1849	6.6	8.1	1879	15.0	18.9
1840-49	6.0	6.9	1870-79	18.6	20.8
1850	7.8	8.9	1880	14.3	15.8
1851	8.8	8.7	1881	15.3	15.2
1852	9.8	10.8	1882	15.9	15.2
1853	9.8	11.3	1883	16.3	15.3
1854	9.3	10.7	1884	16.7	15.0
1855	9.7	19.2	1885	16.9	15.8
1856	12.5	18.4	1886	16.3	16.5
1857	10.0	12.0	1887	14.0	16.6
1858	9.8	11.9	1888	13.2	16.0
1859	10.4	10.6	1889	16.3	18.5
1850-59	9.8	12.3	1880-89	15.5	16.0

YIL	İHRACAT	İTHALAT	YIL	İHRACAT	İTHALAT
1890	17.1	19.4	1900	19.5	18.4
1891	17.6	18.7	1901	20.1	21.9
1892	19.1	19.4	1902	21.2	20.6
1893	17.7	19.3			
1894	15.7	20.5			
1895	17.1	17.4			
1896	17.6	16.3			
1897	19.9	17.7			
1898	17.3	19.8			
1899	17.6	18.0			
1890-99	17.7	18.6			

Kaynak: Pamuk, 2003.

19. yüzyıl boyunca Osmanlıda toplam ihracat hacminde sürekli olarak artış gözlemlenmiştir. 1830 yılında 3.7 milyon İngiliz sterlini olarak gerçekleşen toplam ihracat, 1902 yılında 21,2 milyon sterline çıkmıştır. Bu yüzyıl boyunca toplam ithalat tutarı da dönem boyunca artış göstererek 1830 yılında 5.3 milyon sterlin olan ithalat, 1902 yılında 20.6 milyon sterline çıkmıştır.

Şekil 16: Seçilmiş Ülkeler İhracat/GSYH Oranları (1830-1911)

Kaynak: Federico-Tena, 2018 verileri kullanılarak oluşturulmuştur.

Bu dönemde genel olarak dünya ticaretinde serbestleşme süreci yaşansa da her ülke bu süreçte farklı politikalar uygulayabilmektedir. Avrupa ülkelerindeki sanayileşme düzeyi ve iç pazarın görece darlığı bu ülkelerin ticari açıklık oranlarının daha yüksek olmasına neden olmaktadır. Ticari açıklık oranı (İhracat/GSYH) Birleşik Krallık ve Fransa’da diğer ülkelere göre bütün dönem boyunca daha yüksek kalmıştır. Bu ülkeleri Almanya takip etmektedir. Osmanlı Devleti ise bu dönemde uygulamış olduğu ihracatı kısıtlayan ithalatı teşvik eden politikalar nedeniyle ticari açıklık oranı (İhracat/GSYH) dönem boyunca düşük kalmıştır.

3.2. 1923-1929 Dışa Açık Ekonomi Dönemi

Osmanlı’dan cumhuriyete geçiş, ülke topraklarının büyük bir bölümünün kaybedilmesine sebep olan Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş savaşı sonucunda oldu. Osmanlı İmparatorluğu’nun zaten bozuk olan iktisadi düzeni bu savaşlar ile tam bir çökmeye girmişti. Bu bakımdan Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yılları olan 1923-1929 dönemi, iktisadi hayatın düzenlenmesi, yeni kurumsal ve yasal düzenlemelerin yapılması açısından oldukça önemlidir (Yavan, 2001: 50). Bu doğrultuda ekonomiyi yabancıların hâkimiyetinden kurtarabilmek için 1 Aralık 1922’de “Milli Türk Ticaret Birliği” kurulmuştur.

Milli Türk Ticaret Birliği, İzmir İktisat Kongresinde “İzmir İktisat Kongresi’nden Türk Tüccar’ının İstekleri” adıyla 12 maddeden oluşturdukları raporda yerli sanayiye oluşturup yabancıların müdahalesinden koruyabilmek için gümrük himayesinin kurulması gerektiğini belirtilmiş, yabancı sermayenin ayrıcalıklarının kaldırılmasını, milli bir banka kurulmasını, dış ticaretin kolaylaştırılması için resmi ve yarı resmi iktisadi kurumların oluşturulması gerektiği gibi hükümlere yer vermiş ve bu maddelerin hepsi kongrede kabul edilmiştir. Atatürk, hedeflenen amaçlara ulaşabilmek için tam bağımsızlığın sağlanıp korunması gerektiğini belirtmiş ve bunun da mali bağımsızlığı kazanarak elde edilebileceğini ifade etmiştir. Çünkü mali bağımsızlığı olmayan bir ülkenin hayatta kalması ve kalkınabilmesi mümkün değildir.

Bu amaçlar doğrultusunda daha Cumhuriyet ilan edilmeden, 17 Şubat 1923’te bağımsız ekonomiye geçiş için uygulanacak iktisadi önlemleri görüşmek ve tartışmak

üzere, İktisat Vekili Mahmut Esat (Bozkurt)'un girişimi ve Mustafa Kemal'in desteğiyle, "Türkiye İktisat Kongresi" toplanmıştır (Tokgöz, 2001: 39).

Kongre'nin temel amaçlarını aşağıdaki biçimde sıralamak mümkündür (Tokgöz, 2001: 40) :

- ✓ Yeni kurulacak olan Türk Devleti'nin uygulayacağı iktisat politikalarına ve düzenlenecek olan iktisadi sisteme yol göstermek,
- ✓ Milli Mücadele döneminde Ankara ile sağlıklı ve faydalı ilişkiler oluşturamamış olan İstanbul ve İzmir'deki sermaye çevrelerinin Ankara Hükümeti temsilcileri ile yakınlaşmasını sağlayarak ilişkilerini güçlendirmek,
- ✓ Hükümetin yalnızca toplumdaki kesimlerin siyasi taleplerini savunan değil aynı zamanda ekonomik taleplerini de savunan meşru bir güç olduğunu Lozan'daki taraflara belirtmek ve kapitülasyonların devamını isteyenlere bunun mümkün olmadığını göstermek,
- ✓ Batı Avrupa Ülkelerine, liberal iktisat siyasetine ve yabancı sermayeye karşı olunmadığını ve liberal düzenden komünist düzene geçilmeyeceği konusunda güvence vermektir.

1923-1929 ekonomi politikaları, kongre kararları doğrultusunda özel sektörü ön plana çıkaran devletin ise daha çok altyapı yatırımlarına yöneldiği bir yol izlemiştir. Ancak özel kesime verilen öncelik liberal politikaları ortaya çıkarmaya yeterli olmamıştır. Çünkü devlet Teşvik-i Sanayi Kanunu ile özel sektöre vermiş olduğu desteklerle ve demir yolu gibi altyapı yatırımları ile ekonomide hep var olmuştur. Bu dönemin genel maliye politikası ise dış borç almaktan yana çekimser olan, istikrarı ön planda tutan aynı zamanda tedbirli ve iktisatlı bir maliye politikasıdır (Sarıçoban, 2020: 229). Kısaca 1923'ten 1929'a ve hatta 1931 yılına kadar geçen dönemde, Lozan Antlaşması'nın gümrük politikalarıyla ilgili maddeleri de sebebiyle, devlet işletmeciliği ve müdahalelerin en az düzeyde uygulandığı ve piyasa şartlarında sanayileşmenin benimsendiği "liberal" bir yapı benimsenmek durumunda kalınmış; izlenen politikalarda "iktisadi bağımsızlık" ve "hızlı kalkınma" hedefleri öne çıkmıştır (Eroğlu, 2007: 63-73).

Tablo 3: İhracat ve İthalat Verileri (1923-1929)

Yıllar	İHRACAT (BİN \$)		İTHALAT (BİN \$)		DİŞ TİCARET DENGESİ (BİN \$)	İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI (%)
	Değer	Değişim %	Değer	Değişim %		
1923	50 790		86 872		-36 082	58,5
1924	82 435	62,3	100 462	15,6	-18 027	82,1
1925	102 700	24,6	128 953	28,4	-26 253	79,6
1926	96 437	-6,1	121 411	-5,8	-24 974	79,4
1927	80 749	-16,3	107 752	-11,3	-27 003	74,9
1928	88 278	9,3	113 710	5,5	-25 432	77,6
1929	74 827	-15,2	123 558	8,7	-48 731	60,6

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri 2014. www.tuik.gov.tr

Tabloda görüleceği üzere 1923-1929 yılları arasında Türkiye'nin ithalatı ihracatından fazla gerçekleşmiştir. Bu duruma Türkiye Ekonomisinin Osmanlı İmparatorluğundan kalma dışa bağımlı yapısının devralmış olması, Lozan Anlaşması nedeniyle düşük gümrük tarifelerinin varlığı ve özellikle sanayi makine, teçhizat ve sınai mallarda dışa bağımlı olunması sebebiyle ithalat ihracattan fazla gerçekleşmiştir.

Lozan Anlaşması'nın, 1916 tarihli gümrük tarifesinin ve 1918 tarihli gümrük kanununun 1929 yılında sona ermesi, 1929 yılındaki krizin dünya ekonomisinde önemli boyutlara ulaşması ve başta Almanya olmak üzere bazı Avrupa ülkelerinin yeni bir savaşın hazırlıklarına başlaması gibi dünya genelindeki bu olumsuzluklardan önemli ölçüde etkilenen Türkiye, o yıllarda artan ithalatın önüne geçmek, dış borç taksitlerinin ödemeler dengesi üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak, yerli sanayii korumak ve devlete gelir sağlamak gibi amaçlarla, yeni bir gümrük tarifesi hazırlamış, koruyucu nitelikte, esaslı gümrük vergilerinin yürürlüğe konulmasını sağlamıştır (Seymen, 2000:230).

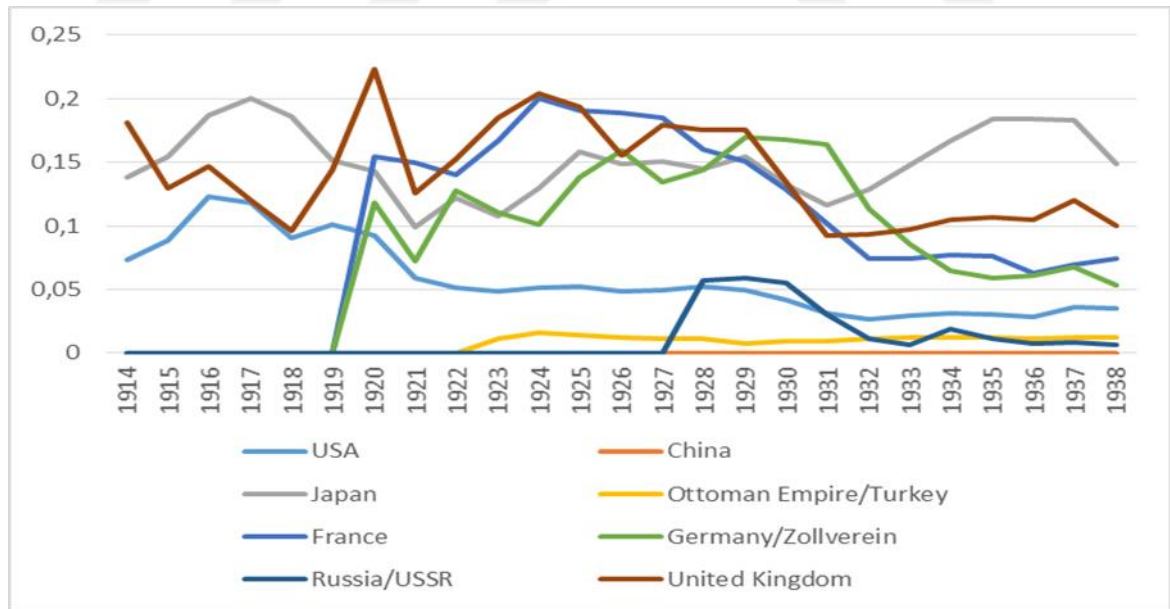
Tablo 4: Dış Ticaretin GSMH'ye Oranı (1923-1929)

Yıllar	İhracat/GSMH (%)	İthalat/GSMH (%)	Ticari Açıklık Oranı
1923	8,9	15,2	24,1
1924	11,4	13,9	25,3
1925	11,2	14,1	25,3
1926	9,8	12,3	22,1
1927	9,2	12,3	21,5
1928	10,7	13,8	24,5
1929	7,2	11,8	19,0

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri 2012. www.tuik.gov.tr

1923 yılında ihracat/GSMH oranı 8,9 iken 1929 yılında yaşanan krizin etkisi ile 1929 yılında 7,3 oranına gerilemiştir. İthalat/GSMH oranı da krizin etkisi ile 1923 yılında 15,2 oranından 1929 yılında 12,3 oranına gerilemiştir.

Şekil 17: Seçilmiş Ülkeler İhracat/GSYH Oranları (1914-1938)

Kaynak: Federico-Tena, 2018 verileri kullanılarak oluşturulmuştur.

Uluslararası ticaretteki büyüme, 1914 yılında başlayan Birinci Dünya Savaşı ve 1929 yılında yaşanan Büyük Buhran nedeniyle azalmıştır. Ticari açıklık oranı yüksek olan Avrupa ülkeleri bundan en çok etkilenmiştir.

3.3. 1930-1950 Devletçi Ekonomi Politikaları Dönemi

1929 Dünya Ekonomik Krizi tüm dünyayı etkileyerek, ticaret hacmini daraltmış, küresel ekonomiyle daha fazla bütünleşmiş olan ülkelerde ise yaşanan olumsuzlukların artmasına neden olmuştur. Türkiye ise bu ekonomik buhrandan önemli bir dış ticaret hacmine henüz erişemediği için nispeten daha az etkilenmiştir. Bu dönemdeki dünya konjonktürü devletin dış ticaret üzerindeki kontrolünü arttırmasını gerektirdi. Yaşanılan bu krize kadar ki süreçte teşviklerle desteklenen özel sektör hedeflenen başarıya ulaşamayınca devlet ekonomide daha etkin bir hale gelmiştir. Bu krizin ardından Türkiye Ekonomisi yeni bir model arayışına girmiştir. Bu model “Planlı Devletçilik” olmuştur. Planlı Devletçilik iç pazarı korumaya yönelik ve ithal ikamesine dayanan bir modeldir. Ancak özel sektör ekonominin tamamen dışında tutulmamıştır. Özel sektör yine ekonomide aktif bir rol oynamaktadır ancak kalkınma amacı doğrultusunda yapılan büyük yatırımlar doğrudan devlet eliyle gerçekleştirilmiştir (Türkdoğan, 2009: 437).

Planlı Devletçilik modelinin uygulanmasına neden olan bazı sebepler:

- ✓ Sanayileşme ve kalkınmanın tüm çabalara rağmen hızlanamamış olması
- ✓ Ekonominin tüm kesimlerinde yatırımların çok düşük olması
- ✓ Hammaddesi ülkemizde üretilen malların ithalatımızda büyük bir paya sahip olması
- ✓ Ülkemizin yakın ilişki içerisinde olduğu Avrupa’da otoriter-devletçi akımların başlamış olması ayrıca Sovyet Rusya’nın sosyalist planlama modellerini uygulayarak planlı kalkınma dönemine girmesi
- ✓ İktisadi birlik sağlanmasına duyulan ihtiyaç gibi nedenlerle planlı bir iktisadi ve sosyal sistem benimsenmiştir.

1933 yılında hazırlanıp 1934 yılında uygulamaya koyulan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ve belirtilen hedeflere plan dönemi bitmeden ulaşmıştır. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı doğrultusunda;

- ✓ Temel tüketim maddeleri olan ve üç beyaz olarak adlandırılan un, şeker ve pamuğun ülke içerisinde üretilmesine oldukça önem verilmiştir.
- ✓ Petrol, demir ve kömürün yurtiçinde üretilmesi öngörülmüştür.
- ✓ Fabrikalar inşa edilerek cam, çimento, şişe, kükürt, şeker, tekstil ürünlerinin üretimlerinin gerçekleştirilmesi sağlanmıştır.
- ✓ Plan kapsamında kurulan çeşitli sanayi tesisleri sayesinde ithal ikameci bir ekonomi politikası benimsenmiş ve şeker, pamuklu ve yünlü dokuma ürünlerinde, cam ürünlerde iç talebin yüzde sekseninden fazlası ülke içerisinde üretilmiştir.
- ✓ Planın yürütülebilmesi için çeşitli bankalar (Sümerbank, Etibank gibi) kurulmuş sonrasında da İktisadi Devlet Teşekkülleri oluşturulmuştur.

Birinci Beş Yıllık Sanayi planının uygulaması sırasında elde edilen başarılar nedeniyle planın uygulaması devam ederken 1936 yılında İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmıştır. Ancak, İkinci Dünya Savaşının getirdiği olumsuz ekonomik ve siyasi koşullar sebebiyle bu plan uygulanamamıştır. İkinci Dünya Savaşı nedeniyle askeri harcamalar artarak üretim daralmaya uğramıştır. Bu dönemde de uluslararası ekonomiye inzimam etme çabaları devam etmektedir. 1941 yılında Türkiye'nin Uluslararası Para Fonu'na (IMF) üye olması bu çabalarının bir sonucudur.

1940 yılında Milli Koruma Kanununun yürürlüğe girmesi ile dış ticarete önemli kısıtlamalar getirilmiştir. Milli Koruma Kanunu ile hükümetler ihtiyaç duyulan zorunlu ithal mallarının miktar, cins ve çeşitlerini tespit etmiş, ithal ve ihraç mallarının fiyatlarını ise kontrol altında tutmuşlardır. Bu önlemler dış ticaret dengesinde 30 milyon dolar fazla vermemizi sağlamıştır. Türkiye'nin ihraç ürünlerine olan talep savaş süresince artmış olup, bu artış o dönemde ülkenin altın ve döviz rezervlerini önemli oranda artırmıştır.

Ancak II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan iç ve dış gelişmeler, ticari anlamda yeni düzenlemelerin yapılmasını gerekli kılmıştır. Bu doğrultuda hükümetin ilk amacı savaş şartlarının bozmuş olduğu ticaret düzeninin tekrar sağlanabilmesi için ticareti kısıtlayıcı kayıtları kaldırmak olmuştur. Dönemin Başbakanı Recep Peker ve Maliye Bakanı Halid Nazmi Keşmir bozulmuş olan iktisadi dengeyi yeniden kurabilmek için uygun bir fiyat seviyesinin belirlenmesi gerektiğini belirterek bu yolla yüksek fiyattan ötürü satılamayan ürünlerin ihraç edilmesinin kolaylaşacağını buna dayalı olarak da ithalatın genişleme imkânına kavuşacağını ileri sürmüşlerdir (Tuna, 2007: 96). 1946

yılında %116'lık bir devalüasyon gerçekleştirilmiştir. Ancak uygulanan bu devalüasyon başarı sağlayamamıştır.

Tablo 5: İhracat ve İthalat Verileri (1930-1950)

Yıllar	İHRACAT (BİN \$)		İTHALAT (BİN \$)		DIŞ TİCARET DENGESİ (BİN \$)	İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI (%)
	Değer	Değişim	Değer	Değişim		
1930	71 380	-4,6	69 540	-43,7	1 840	102,6
1931	60 226	-15,6	59 935	-13,8	291	100,5
1932	47 972	-20,3	40 718	-32,1	7 254	117,8
1933	58 065	21,0	45 091	10,7	12 974	128,8
1934	73 007	25,7	68 761	52,5	4 246	106,2
1935	76 232	4,4	70 635	2,7	5 597	107,9
1936	93 670	22,9	73 619	4,2	20 051	127,2
1937	109 225	16,6	90 540	23,0	18 685	120,6
1938	115 019	5,3	118 899	31,3	-3 880	96,7
1939	99 647	-13,4	92 498	-22,2	7 149	107,7
1940	80 904	-18,8	50 035	-45,9	30 869	161,7
1941	91 056	12,5	55 349	10,6	35 707	164,5
1942	126 115	38,5	112 879	103,9	13 236	111,7
1943	196 734	56,0	155 340	37,6	41 394	126,6
1944	177 952	-9,5	126 230	-18,7	51 722	141,0
1945	168 264	-5,4	96 969	-23,2	71 295	173,5
1946	214 580	27,5	118 889	22,6	95 691	180,5
1947	223 301	4,1	244 644	105,8	-21 343	91,3
1948	196 799	-11,9	275 053	12,4	-78 254	71,5
1949	247 825	25,9	290 220	5,5	-42 395	85,4
1950	263 424	6,3	285 664	-1,6	-22 240	92,2

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri 2014. www.tuik.gov.tr

1948 yılına kadar geçen süreçte uygulanan dış ticaret rejimi ihtiyaca göre belirlenen ve süreklilik göstermeyen bir yapıda yürütülürken, ilk olarak 1948 yılında ithalat ve ihracat rejimi, Ticaret Bakanlığının genelgesi ile tanzim edilmiştir. Ayrıca 5383 sayılı Gümrük Kanunu Türkiye'nin sonraki yıllarda uygulayacağı dış ticaret rejiminin temeli olmuştur.

Tablo 6: Dış Ticaretin GSMH'ye Oranı (1930-1950)

Yıllar	İhracat/GSMH (%)	İthalat/GSMH (%)	Ticari Açıklık Oranı
1930	9,0	8,7	17,7
1931	8,6	8,5	17,1
1932	8,1	6,9	15,0
1933	8,4	6,6	15,0
1934	10,0	9,4	19,4
1935	9,7	8,9	18,6
1936	9,2	7,2	16,4
1937	10,0	8,3	18,3
1938	7,7	7,9	15,6
1939	6,3	5,9	12,2
1940	4,4	2,7	7,1
1941	4,0	2,4	6,4
1942	2,7	2,4	5,1
1943	2,8	2,2	5,0
1944	3,5	2,5	6,0
1945	4,0	2,3	6,3
1946	5,9	3,3	9,2
1947	8,3	9,1	17,4
1948	5,8	8,1	13,9
1949	7,7	9,0	16,7
1950	7,6	8,3	15,9

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri 2012. www.tuik.gov.tr

1930 – 1950 döneminde 1938, 1947, 1948, 1949, 1950 yıllarında dış ticaret açığı verilmiştir. Geriye kalan yıllarda ise dış ticaret fazlası verilmiştir. Savaş ortamının

yarattığı olumsuz durum, Türkiye'nin savaşa katılmamasına rağmen savaşa katılacakmış gibi hazırlıklı durumda bulunması, erkeklerin silahaltına alınması gibi nedenlerle üretimde belirgin düşüşler yaşanmış ve ekonomide daralma meydana gelmiştir. Ancak, 1945-1950 arası dönemde ekonomik iyileşmeler hızlanmaya başlamıştır. 1930-1950 arası dönemde dış ticaret hacminde önemli bir artış sağlanmıştır.

1930'lu yıllarda uygulanan devletçilik politikası ile dış ticarete çeşitli düzenlemelere gidilmesinin sonucu olarak dönem başında iyileşme görülmektedir. Bu durumun 1942 yılında İhracat/GSMH oranının 2,7'ye İthalat/GSMH oranının ise 1943 yılında 2,2'ye düşmesine kadar devam ettiği görülmektedir. Bu düşüşe neden olan en büyük etken 1939 yılında başlayan II. Dünya Savaşı olmuştur. Savaşın neden olduğu olumsuz konjonktürden savaşa fiilen katılmamasına rağmen Türkiye'de etkilenmiştir. Yaşanan bu düşüş savaşın bitmesi ve dönem sonunda çok partili sisteme geçilmesi sonucunda artış göstererek 1950 yılında İhracat/GSMH oranı 7,6'ya İthalat/GSMH oranı ise 8,3'e yükselmiştir.

3.4. 1950-1960 Kısmi Liberal Dönem

Batı Avrupa ülkeleri, İkinci Dünya Savaşı sonrasında tahrip edilmiş şehirlerini ve ekonomilerini onarmak amacıyla devlet öncülüğünde plan ve programlar ile kıt kaynakları kullanmaya girişmişlerdi. Bu ülkelerde devletin makro boyuttaki müdahaleleri olağan, hatta ekonominin istikrar içinde büyümesi için gerekli sayılıyordu. Gelişmiş kapitalist ülkelerde bu anlayışın gereği olarak “yol gösterici planlama” uygulamasına geçildi. Liberal kapitalizm yerini müdahaleci kapitalizme bırakmış oldu. 1950'li yılların sonlarına gelindiğinde Fransa, Hollanda ve Belçika'da makro boyutta hazırlanmış “yol gösterici plan” uygulanmaktaydı. Uygulamalar ve iktisat bilimindeki gelişmeler karşısında, Türkiye'de 1950 yılında iktidar olan Demokrat Parti, tam tersini savunan ve uygulayan bir tutum ortaya koymuştur (Tokgöz, 2001: 129-130).

Bu dönemin ekonomi politikalarının özünü; devletçi ekonomik politikalardan liberal ekonomi politikalarına geçiş, özel sektör öncülüğünde sanayileşmeyi gerçekleştirme, sektörel bazda tarıma öncelik verme ve dış ekonomik ilişkilerde liberalleşme oluşturur (Kanca, 2012: 48). Bu doğrultuda, ekonomide liberasyonu artırmak

amacıyla ithalat 1950 yılının Eylül ayında %60-%65 oranında libere edilerek, fiyat kontrolleri kaldırılmıştır (Şahin, 2012: 101).

1950 yılının başlarında %60 oranında hükümetin ithalatı serbestleştirmesiyle liberal dış ticaret politikası uygulamaya geçmiş ve ithalatta hızlı ve büyük bir artış sağlanmıştır. Aynı zamanda, Kore Savaşının yarattığı olumlu etki ve elverişli iklim koşullarının sonucunda elde edilen yüksek hasat sebebiyle ihracatta da artış yaşanmıştır. Tüm bunlara rağmen, 1950 yılından 1956 yılına kadar dış ticaret açıklarının büyüyerek devam ettiği görülmektedir. Hükümet elindeki döviz rezervlerinin kısa sürede tükenmesi sonucunda ithalata uyguladıkları liberasyon politikasını 1953 yılının Eylül ayında terk etmek mecburiyetinde kalmıştır. Böylece uluslararası ticarete uygulanan liberal rejim kısa yıl sürmüştür. 1954 yılında uluslararası ticarete çeşitli kontrol ve yasaklamalar getirilmiştir. Dış açıkları kapatabilmek için bir süre bağışlar ve dış kredilerden faydalanılmıştır. Ancak; 1953-1954 yıllarından itibaren bazı ithalat bedelleri ödenememiştir. Böylece, gecikmiş borçlar sorunu ortaya çıkmış ve Türkiye bu nedenle dışarıya 584 milyon dolar borçlanmıştır. Türkiye'nin bu borçları ödeyememesi üzerine OECD tarafından kurulan konsorsiyum çalışmaları sonucu 1958 yılında konsolide edilerek takside bağlanmıştır (Şahin, 2012: 118).

İç ve dış fiyatlar arasındaki farkın artması TL'nin aşırı değerlenmesine neden olmuştur. TL'nin aşırı değerlenmesi ihracatı olumsuz yönde etkilemiştir. Tüm bu olumsuzluklara rağmen, DP hükümeti devalüasyon yapmaya ve istikrar tedbirleri almaya sıcak bakmamıştır. Türkiye'ye borç ve hibe veren ülkeler, istikrar tedbirlerinin alınmasını ve devalüasyon yapılmasını istedikleri için Türkiye'ye vermiş oldukları kredilerin miktarını düşürmüşlerdir. Oluşan döviz darboğazı ithalatı azaltarak, ithal girdi kullanan sanayi sektörünü olumsuz yönde etkilemiştir. Hükümet bu olumsuzluklar sonucunda 1956 yılından itibaren çeşitli önlemler almıştır. Bu önlemler arasında;

- ✓ İthalata miktar kısıtlamaları getirilmiştir.
- ✓ Milli Korunma Kanunu 1956 yılında yeniden yürürlüğe konularak, fiyat kontrollerine gidilmiştir.
- ✓ Faiz oranları yükseltilmiştir.
- ✓ Ticari banka kredileri sınırlandırılmıştır.
- ✓ Bazı malların ihracatına ve döviz girişi sağlayan işlemlere prim verilmiştir.

Alınan bu önlemler sonucu ekonomik bunalım aşılamayınca hükümet uluslararası mali kuruluşlardan yardım talebinde bulunmuştur.

Ekonomide yaşanan iç ve dış dengesizliklerin kaldırılabilmesi için, 1958'de OEEC (Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü), IMF ve ABD Hükümeti ile ekonomik koşulların düzeltilmesi ve istikrar önlemleri alınmasına yönelik bir anlaşma imzalanmıştır. İstikrar programı çerçevesinde, dış ticaret, bütçe, para kredi, kambiyo ve kur politikasını düzenleyen kararlar alınmıştır. Ekonomide darlığı duyulan malların ithali için 28 Eylül 1958 yılında ilan edilen kota ile ithali zorunlu mallara kontenjan açılmıştır. Ağustos 1959'da kota sistemi biraz daha genişletilerek bazı malların ithalatı kontenjana bağlanırken, bazılarının ithalatı serbestleştirilmiştir (Seymen, 2000: 233).

1958 İstikrar Tedbirlerinin uygulanması ile 420 milyon dolar tutarında dış borç ertelenmiştir. 359 milyon dolar yeni kredi (234 milyon doları ABD, 100 milyon doları OECD, 25 milyon doları IMF'den) sağlanmıştır. Dış kredilerin sağlanması sonucunda ithalat artış eğilimine girmiş ve ekonomi canlılık kazanmıştır. 1959 yılından itibaren ihracatın artmasına paralel olarak dış ticaret hacmi de yeniden genişlemeye başlamıştır. Ancak; ithalattaki artış ihracattaki artıştan daha yüksek olduğu için dış ticaret açıklarının artmasına neden olmuştur (Tüyen, 2015: 213).

Tablo 7: İhracat ve İthalat Verileri (1950-1960)

Yıllar	İHRACAT (BİN \$)		İTHALAT (BİN \$)		DİŞ TİCARET DENGESİ (BİN \$)	İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI (%)
	Değer	Değişim	Değer	Değişim		
1950	263 424	6,3	285 664	-1,6	-22 240	92,2
1951	314 082	19,2	402 086	40,8	-88 004	78,1
1952	362 914	15,5	555 920	38,3	-193 006	65,3
1953	396 061	9,1	532 533	-4,2	-136 472	74,4
1954	334 924	-15,4	478 359	-10,2	-143 435	70,0
1955	313 346	-6,4	497 637	4,0	-184 291	63,0
1956	304 990	-2,7	407 340	-18,1	-102 350	74,9
1957	345 217	13,2	397 125	-2,5	-51 908	86,9
1958	247 271	-28,4	315 098	-20,7	-67 827	78,5
1959	353 799	43,1	469 982	49,2	-116 183	75,3
1960	320 731	-9,3	468 186	-0,4	-147 455	68,5

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri 2014. www.tuik.gov.tr

Tablo incelendiğinde iki önemli tespit yapılabilir (Tokgöz, 2001: 143) :

- ✓ İlk dört yılda ithalat büyük oranda serbest olduğu için artmış, döviz darboğazının etkisiyle serbesti sınırlanınca ithalat 1958 yılına kadar sürekli azalmıştır. 4 Ağustos 1958 Kararları ile sağlanan taze para, ithalatın 1959 yılında yeniden artmasına imkân vermiştir.
- ✓ İhracat ise Kore Savaşı'nın yarattığı ortam ve tarımdaki büyük üretim artışı sonucunda ilk dört yılda artış göstermiş, bu iki olumlu faktörün ortadan kalkmasıyla birlikte ihracat azalmış ve dalgalanma içine girmiştir.

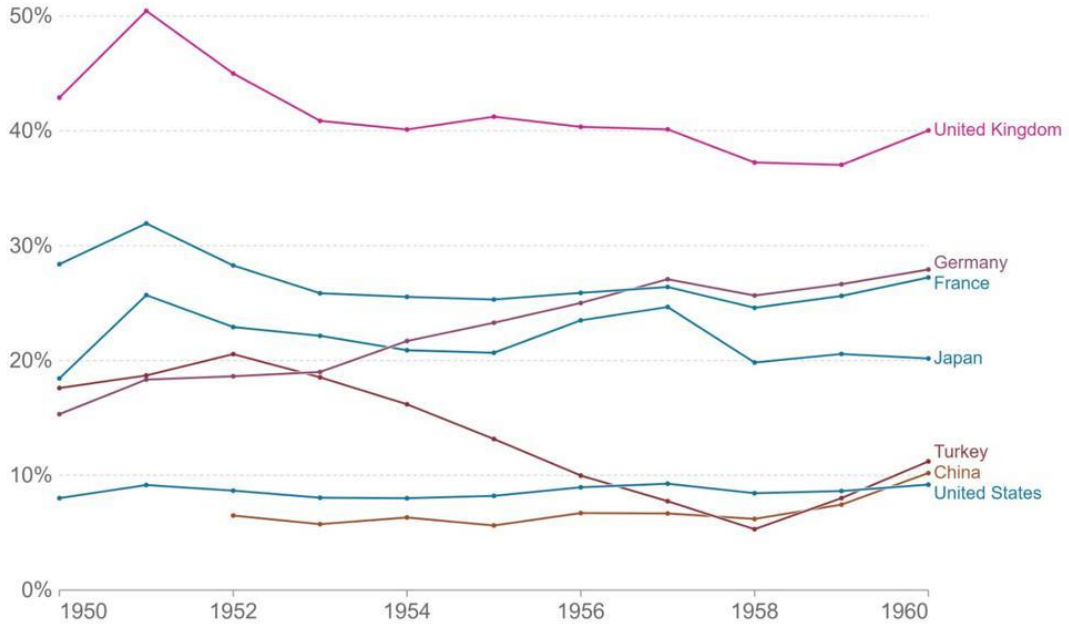
Tablo 8: Dış Ticaretin GSMH'ye Oranı (1950-1960)

Yıllar	İhracat/GSMH (%)	İthalat/GSMH (%)	Ticari Açıklık Oranı
1950	7,6	8,3	15,9
1951	7,6	9,7	17,3
1952	7,6	11,6	19,2
1953	7,1	9,6	16,7
1954	5,9	8,4	14,3
1955	4,6	7,3	11,9
1956	3,9	5,2	9,1
1957	3,3	3,8	7,1
1958	2,0	2,5	4,5
1959	2,3	3,0	5,3
1960	3,3	4,7	8,0

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri 2012. www.tuik.gov.tr

1951 yılında İhracat/GSMH oranı 7,6 İthalat/GSMH oranı ise 8,3 iken 1958 yılında İhracat/GSMH oranı 2,0 İthalat/GSMH 2,5 oranı ile dönemin en düşük değerini yaşamıştır.

Şekil 18: Seçili Ülkelerin Ticari Açıklık Oranı (1950-1960)

Kaynak: Feenstra, Inklaar ve Timmer, 2015 (www.ggdcd.net/pwt)

Seçili ülkelerin ticari açıklık oranı incelendiğinde Türkiye'nin 1950-53 yılları arasında uyguladığı liberal politikalar sonucu ticari açıklık oranı artmasına karşın bu yıldan sonra ticarete getirilen çeşitli kontrol ve yasaklardan dolayı ticari açıklık oranı diğer ülkelere kıyasla 1958 yılında en düşük seviyeye gerilemiştir. Bu yıldan sonra alınan İstikrar Tedbirlerinin bir sonucu olarak ticari açıklık oranında artış sağlandığı görülmektedir.

3.5. 1960-1980 Planlı Kalkınma Dönemi

1960-1980 yılları arası dönemde, hem uluslararası sistemde hem de Türk Dış Politikasında önemli değişiklikler olmuştur. Uluslararası sistemde iki önemli güç olan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyetler Birliği arasında yaşanan Soğuk Savaşta yumuşama sonucunda, bu iki önemli gücün çevresindeki nispeten küçük devletlerin dış politikalarındaki hareket alanları genişlemiştir. Türkiye'de ABD'nin önderliğindeki Batı bloğunun üyesi olması nedeniyle yumuşama dolayısıyla görülen hareket serbestliğinden yararlanmışır. Ayrıca bu dönemde oluşan bazı uluslararası gelişmeler Türk Dış Politikasında temel değişimleri meydana getirmiştir. Bu dönemde Küba Füze Krizi yaşanmış ardından Kıbrıs sorunu Türk Dış Politikasının temel problemi

haline gelmiştir. Yaşanan bu gelişmelerin seyri ve sonucu doğrultusunda Türk Dış Politikasında ABD ile tek yönlü ilişkiler sorgulanmış ve Türkiye'nin Üçüncü Dünya (Bağılantısızlar) ve İslam ülkeleriyle ilişkileri şekillenmiştir (Şahin ve Sarı, 2017: 22).

1960-1980 arası dönem bir önceki dönemden farklı olarak devletin ekonomik hayata müdahalelerde bulunduğu, düzenlediği ve belli bir ölçüde faaliyette bulunduğu dönemdir. Asker ve sivil yöneticilerden beliren ortak görüş ülkenin kalkınması belli planlar çerçevesinde yürütülmeliydi. Planlama amacının yürürlüğe konulabilmesi için de bir teşkilat kurulması gerekliydi. Bu doğrultuda Devlet Planlama Teşkilatının kurulması ile hazırlanan beş yıllık kalkınma planları yürürlüğe konmuştur (Tokgöz, 2001: 152). Kalkınma planları uzun vadeli bir perspektif altında hazırlanmış, kamu sektörü için "emredici" özel sektör için "özendirici" planlar içermektedir. Bu dönemde beliren en önemli özellik, ithal ikamesi ile sanayileşmenin kalkınma planları çerçevesinde gerçekleştirilmesini sağlamaktır. Türkiye ekonomisi uzun vadede yapısal ve köklü değişimler gerçekleştirerek gelişmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967): Bu planın temel amacı tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararına ve gerektirdiği önceliklere yöneltmek, demokratik yollarla iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı sağlamaktır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı devlet ve özel teşebbüsün bir arada bulunduğu karma bir ekonominin bütünü için hazırlanmıştır. Ekonomiyi dış rekabetten koruyabilmek için ve dış ticaretin sakıncalarını giderebilmek için çok yüksek olmayan bir advalorem korumanın gerekliliğine değinilmiştir. Ancak bu koruma zamanla azalma eğiliminde olmalıdır. Ayrıca bebek endüstrileri koruyabilmek ve geliştirebilmek için de bir özel korumanın varlığı gerekmektedir. Uygulanan bu koruma tedbirleri dinamik olmalı yani o sanayi dalı istenilen seviyeye geldiğinde koruma ortadan kalkmalıdır. İthalatta belirli şartlar ve uzmanlık aranmış ithalatçı belgeleri bu doğrultuda verilmiştir. İhraç ürünlerinin nitelikleri artırılarak uluslararası standartlara uyulması sağlanacaktır. Milli gelirden oluşan artışların büyük kısmı yatırıma ayrılmıştır. Yatırımlar uzun süreli bir perspektif içinde ve ekonominin geneli göz önünde tutularak yapılmalıdır. Yatırımların bu şekilde uzun bir perspektif içinde yapılması, ilerleyen teknolojiye geniş ölçüde yararlanmayı, alınacak yatırım kararlarında teknolojik imkân ve ilerlemeleri daima göz önünde tutarak teşvik etmeyi gerektirir.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972): 1967 yılı sonunda Birinci Beş Yıllık Kalkınma planı sona ermiş yerine uzun çalışmalar sonunda hazırlanan İkinci Beş Yıllık Plan uygulamaya geçirilmiştir. Bu plan TBMM'sinde geniş bir katılımı tartışılmış ve titiz bir çalışmanın sonucunda oluşturulmuştur. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında Türkiye'nin hammadde ihraç edip, mamul ithal eden ülke konumundan, sanayileşmiş, mamul mal üretip ihraç eden ülke konumuna getirmek amaçlanmıştır. Ekonomide genel yapı olarak tarımsal karakterden sanayi sektörünün hâkim olduğu bir düzene geçilmeye çalışılmıştır. Ayrıca tarımsal üretimin hava şartlarına bağımlılığının azaltılması hedeflenmiştir. Birinci plandan daha açık bir şekilde sanayileşmeye ağırlık vermiştir. Bu dönemde hedeflenen gelişme hızına erişebilmek ve ekonomideki istikrarın korunması ancak yatırımların gerçek tasarruflar ile karşılanmasıyla mümkün olacaktır. Bu dönemde karma ekonomi sistemi benimsenmiş ve bu sistem Türk toplumunun yüksek bir refah seviyesine ulaşmasında adil ve dengeli bir gelişme sağlamanın aracı olarak kullanılmıştır. Bu plan ile ihracatta %38,1'lik bir artış sağlanması ve dönem içinde 3.114,8 milyon \$ ihracat yapılması hedeflenmiştir. Hedeflenenin %2,2 oranının ötesine geçilerek 3.183 milyon \$'lık ihracat gerçekleştirilmiştir.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977): Değişen dünya şartları ve Türkiye'nin AET ile ilişkileri göz önünde tutularak 22 yıllık (1973-1995) dönemi kapsayan perspektif planın ilk aşaması olarak uygulanan plandır. Bu plan geçmişteki planların başarıları ve başarısızlıkları göz önüne alınarak oluşturulmuştur. Geçen 10 yıllık süreç içerisinde %7'lik kalkınma hızı hedefine ulaşılmıştır. Bu hedefe ulaşabilmek için belirlenen artış hızı tarım ve hizmetler sektöründe istenilen düzeye ulaşmış ancak sanayi sektörü için belirlenen yılda %12'lik artış hızına ise ulaşamamıştır. Buna karşın, tüketim ve ara malları sanayisinde önemli adımlar atılmış ve yatırım malları sanayisinde söz sahibi olunmuştur. Her ne kadar sanayide belirlenen hedefe ulaşamamış olsa da ülkenin kalkınabilmesi için sanayinin önemli bir rolü olduğu konusunda ülkeyi bilinçlendirerek harekete geçirmiştir. Bu planda diğer planlardan farklı olarak sektörlerin hangi hızlarla büyüyebileceği değil, ne hızla büyümesi gerektiği saptanmış ayrıca bu hızların sağlanabilmesi için kaynakların ne kadarının yatırım için ayrılması gerektiği belirlenmiştir.

Ülkenin sanayileşebilmesi için dış kaynaklara olan bağımlılığın azaltılması gerektiği belirtilmiştir. Sanayinin uluslararası alanda rekabet gücüne ulaşabilmesi için içe dönük

politikalar yerine dışa açık politikaların uygulanmasına öncelik verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu politikanın tercih edilmesinde, dış ticaret dengesini düzelterek dış konjonktürden daha az etkilenen bir ihracat yapısı oluşturmak ve AET koşullarına uyum sağlama çabaları etkili olmuştur.

İhracatın %57,1'lik artışla 5.000 milyon \$'a ulaşılması hedeflenmiş ve 7.964 milyon \$'a ulaşılarak belirlenen rakamın %59,3 ötesinde bir gerçekleştirme sağlanmıştır.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983): Hedefleri arasında, imalat sanayiinde ara ve yatırım mallarının üretimine yönelmek, teknoloji yaratma aşamasına geçilerek rekabetçi bir sanayi yapısının temellerini oluşturmak ve planlı bir şekilde dışa açılmak yer almaktadır (Özateşler, 1998: 91). Bu plan döneminde dış ilişkiler çok yönlü olarak geliştirilmeye çalışılmış ayrıca Türkiye'nin AET ile olan ilişkisinin gözden geçirilmesi ve yükümlülüklerinin belli bir süre için dondurulması gerektiği belirtilmiştir.

Bu planda sanayi sektörünün teknoloji üretimi ile ilgili yeteri kadar araştırma ve geliştirme imkânlarından faydalanamadığı belirtilmiştir. Ayrıca sanayileşme ile dış ticaret politikalarının uyum içinde uygulanması gerektiği vurgulanmıştır. Bu nedenle sanayi ürünlerinin ihracatına ağırlık verilmeli ve ihracatı özendirici tedbirler alınmalıdır.

Bu dönemde Türkiye'nin yaşadığı ekonomik bunalımın etkenleri ara mallar ve yatırım mallarının hedeflenen ölçüde gelişmemiş olması ve hatta bu ürünlerde dışa bağımlı olunması, ithalatta savurganlık, ihracatın özendirilmesi amacına uygun kurumların kurulamamış olması gibi nedenlerin varlığının dışında olumsuz dünya konjonktürünün de etkisi vardır. Türkiye'de 1980'lere gelindiğinde, döviz sıkıntısının yarattığı ithalattaki ödeme güçlükleri, dış ticaret hadlerinin bozulması, üretimdeki aksaklıklar, enflasyon ve işsizliğin bir arada bulunması gibi sorunlar yaşanmıştır. Bu durum, Türkiye'nin sanayileşme stratejisinin değiştirilmesi gerektiğinin açık bir göstergesi olmuştur.

Zorlu bir dönem geçiren Türkiye'de bu dönemde ihracat 21.348 milyon \$ olarak gerçekleşmiştir bu da hedeflenen ihracatın %8,1 ötesinde olmuştur.

Tablo 9: İhracat ve İthalat Verileri (1960-1980)

Yıllar	İHRACAT (BİN \$)		İTHALAT (BİN \$)		DİŞ TİCARET DENGESİ (BİN \$)	İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI (BİN \$)
	Değer	Değişim	Değer	Değişim		
1960	320 731	-9,3	468 186	-0,4	-147 455	68,5
1961	346 740	8,1	507 205	8,3	-160 465	68,4
1962	381 197	9,9	619 447	22,1	-238 250	61,5
1963	368 087	-3,4	687 616	11,0	-319 529	53,5
1964	410 771	11,6	537 229	-21,9	-126 458	76,5
1965	463 738	12,9	571 953	6,5	-108 215	81,1
1966	490 508	5,8	718 269	25,6	-227 761	68,3
1967	522 334	6,5	684 669	-4,7	-162 335	76,3
1968	496 419	-5,0	763 659	11,5	-267 240	65,0
1969	536 834	8,1	801 236	4,9	-264 403	67,0
1970	588 476	9,6	947 604	18,3	-359 128	62,1
1971	676 602	15,0	1 170 840	23,6	-494 239	57,8
1972	884 969	30,8	1 562 550	33,5	-677 581	56,6
1973	1 317 083	48,8	2 086 216	33,5	-769 133	63,1
1974	1 532 182	16,3	3 777 501	81,1	-2 245 319	40,6
1975	1 401 075	-8,6	4 738 558	25,4	-3 337 483	29,6
1976	1 960 214	39,9	5 128 647	8,2	-3 168 433	38,2
1977	1 753 026	-10,6	5 796 278	13,0	-4 043 252	30,2
1978	2 288 163	30,5	4 599 025	-20,7	-2 310 862	49,8
1979	2 261 195	-1,2	5 069 432	10,2	-2 808 236	44,6
1980	2 910 122	28,7	7 909 364	56,0	-4 999 242	36,8

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri 2014. www.tuik.gov.tr

1960-1980 arası dönemde Türkiye'deki dış ticaret hadleri incelendiğinde ihracatın ithalatı karşılama oranlarında genel itibariyle düşüş yaşandığı gözlemlenmektedir. 1973-1974 yılları arasında petrol krizinin yaşanması ve batıdaki yüksek enflasyon oranları, dış

ticaret hadlerinin bozulmasına ve cari işlemler dengesi açıklarının artmasına neden olmuştur.

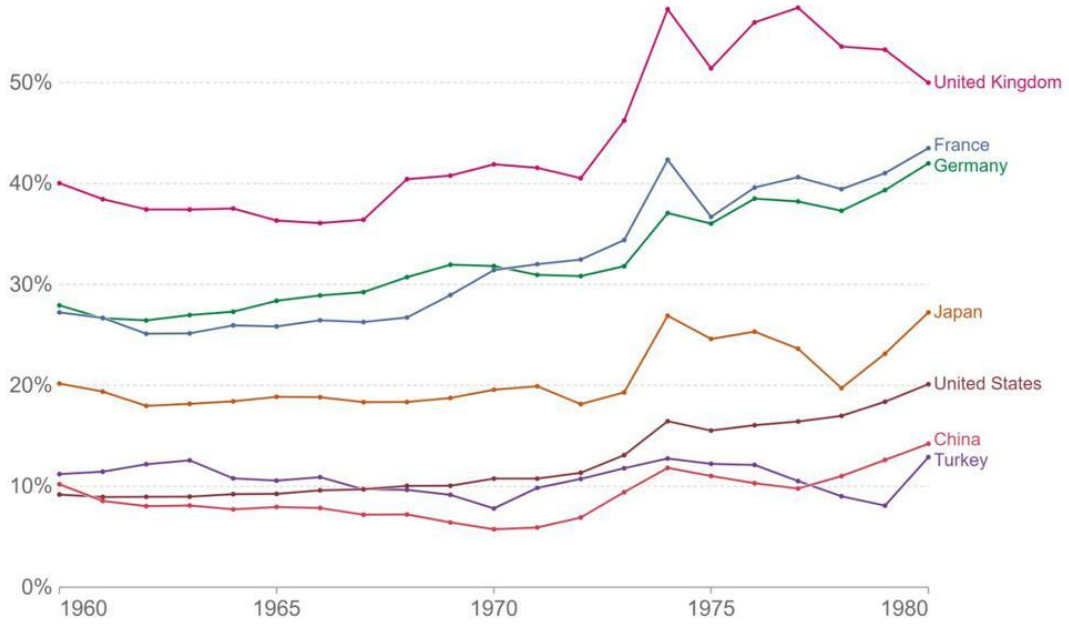
Tablo 10: Dış Ticaretin GSMH'ye Oranı (1960-1980)

Yıllar	İhracat/GSMH (%)	İthalat/GSMH (%)	Ticari Açıklık Oranı
1960	3,3	4,7	8,0
1961	6,3	9,3	15,6
1962	6,0	9,7	15,7
1963	5,0	9,3	14,3
1964	5,2	6,8	12,0
1965	5,4	6,7	12,1
1966	4,8	7,1	11,9
1967	4,6	6,1	10,7
1968	2,7	4,2	6,9
1969	2,6	3,9	6,5
1970	3,1	5,0	8,1
1971	3,5	6,0	9,5
1972	3,8	6,7	10,5
1973	4,5	7,2	11,7
1974	3,9	9,7	13,6
1975	2,9	9,8	12,7
1976	3,5	9,3	12,8
1977	2,8	9,4	12,2
1978	3,4	6,8	10,2
1979	2,6	5,9	8,5
1980	4,2	11,4	15,6

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri 2012. www.tuik.gov.tr

Devletin ekonomik hayata müdahalelerde bulunduğu, düzenlediği ve belli bir ölçüde faaliyette bulunduğu ve kalkınma planlarının uygulandığı 1960-1980 döneminde İhracat/GSMH oranı 1961 yılında 6,3 iken 1980 yılında bu oranın 4,2'ye gerilediği görülmektedir. İthalat/GSMH oranı 1969 yılında dönemin en düşük değeri olan 3,9'lara kadar gerilese de 1980 yılında 11,4 oranına yükselmiştir.

Şekil 19: Seçili Ülkelerin Ticari Açıklık Oranı (1960-1980)

Kaynak: Feenstra, Inklaar ve Timmer, 2015 (www.ggd.net/pwt)

1960-80 arası seçili ülkelerin ticari açıklık oranı incelendiğinde Türkiye'nin 1960-80 döneminde uyguladığı müdahaleci politikaların bir sonucu olarak bu oranın düşük seviyelerde kaldığı görülmektedir. Aynı şekilde Çin ve ABD'de de bu oran diğer ülkelere göre düşük bir seyir izlemektedir. 1980 yılı itibariyle ticari açıklık oranında Birleşik Krallık hariç olmak üzere artış sağlandığı görülmektedir.

3.6. 1980-2008 Liberal Ekonomi Politikaları Dönemi

1980 yılından önce, ithal ikameci sanayileşmenin benimsendiği dışa kapalı, sermaye hareketlerinin son derece kısıtlı olduğu, döviz kontrolünün çok yüksek olduğu, ithalat ve ihracatın sınırlı olduğu bir dönem yaşanmıştır. Dış ticaretin sınırlandırılabilmesi için çoklu kur sistemi ve döviz kontrolü uygulamaları yapılmıştır. 1980 yılına gelindiğinde ise ihracata dayalı sanayileşme stratejisine dayanan dışa açık bir model benimsenmiştir. 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Kararları ile ekonomide yeni bir döneme girilmiştir (Erdoğan ve Sekmen, 2017: 393).

Dış ticaret politikası açısından bu dönemin belirgin özelliği dışa açılma yönündedir. Dışa açılmadan kasıt temel anlamda güçlü ihracat teşvikleri, emek

maliyetlerinin düşmesi ve 1980 devalüasyonunun etkilerinin kaybolmasını engelleyen döviz kuru politikaları aracılığıyla sanayi ürünlerinde dünya piyasalarına girmektir. İthalatta liberalizasyon, ihracatta bol miktarda teşvikler ve döviz kurunda dönem içinde ılımlı gidişatla reel devalüasyonları amaçlayan bir esnek kur sistemi benimsenmiştir. İthalatta kotalar (miktar kontrolleri) bu dönemde çoğunlukla kaldırılmış; gümrük tarifelerinde indirim yapılmış; ancak çoğu durumda indirilmiş olan tarifeleri telafi eden ve keyfi bir şekilde azaltılıp artırılabilen fon uygulamaları kullanılmıştır. Yerli sanayideki ortalama koruma oranı bu yıllar içinde hafifletilmiştir. Keyfi özellikler taşıyan ve yaygınlaşan ihracat teşvikleri, “hayali ihracat” skandallarına sebep olmuştur (Boratav, 2007: 155).

Turgut Özal “hizmete özel” bir raporda 24 Ocak Kararları diye anılacak istikrar programının esaslarını ve gerekçelerini ortaya koyarak savunmuştur. Bu raporun en dikkat çekici tezlerinden biri, Türkiye’nin bu derecede yüksek ücretlerle ihracat yapamayıp batacağı görüşüydü ve bu sebeple ücretleri disiplin altına alacak yöntemler hiç şüphesiz bulunmalıydı. 24 Ocak 1980 tarihinde yürürlüğe konan ve sonraki yıllara damgasını vuracak olan neo-liberal programın ana nedenleri aşağıdaki şekilde belirtilmektedir (Boratav, 2007: 147).

- ✓ Merkez bankasının tıkanması ve döviz transferlerinin durması,
- ✓ 1970’li yıllarda petrol üreticileri tarafından yapılan yüksek zamlar, (5 kata kadar petrol fiyatlarında zam yapılmıştır.)
- ✓ Yüksek enflasyon oranları,
- ✓ Türkiye’nin dış ödemeler dengesinin altüst olması,
- ✓ Yapılan iktisadi politikaların yanlış uygulanması ve dış ödemeler bilançosu açığının daha da artmasına neden olması,
- ✓ Uygulanan aşırı değerli kur politikaları,
- ✓ Dönemin iktisat politikası “ithal ikameci” idi. Bu politikayla amaçlanan iç pazara yönelmek ithalatı mümkün olduğunca kısmaktı. Sadece yurt içinde üretilmeyen mallar dışarıdan alınabiliyordu. Bu uygulama sanayiye girdi bakımından dışa bağımlı hale getirmişti ve aşırı değerli kurun ihracat üzerindeki olumsuz etkileri giderek büyüyen dış ticaret açığına ve böylece ülkeyi ağır bir dış ödeme sorunu ile karşı karşıya bırakmış olması,

- ✓ IMF'nin öngördüğü programlara uymadan dış borç erteleme ve uluslararası ticari kredi almanın da imkânı olmadığı için bu koşullar altında ülkenin uluslararası alanda güvenilirliğinin zayıflamış olması (Öztürk ve diğerleri, 2008: 18),
- ✓ KİT'lerin ürün fiyatlarının maliyetlerin altında belirlenmesi,
- ✓ Aşırı istihdam yapılması,
- ✓ Kit açıklarının devlet tarafından sürekli finanse edilmesi,
- ✓ Dış ticaret açıklarının para basma ve dış borç alımları ile finanse edilmeye çalışılması,
- ✓ Alt yapıların yetersiz olması ve sanayinin gelişmemesi,
- ✓ IMF, WB, OECD gibi uluslararası kuruluşların ağır şartları,
- ✓ Siyasal istikrarsızlıklar,
- ✓ Kurulan koalisyon hükümetlerinin anlaşamaması.

Bu sebepler dolayısıyla 1980 yılında meydana gelen siyasi krizler ve ekonomik sıkıntılar sonucu Kenan Evren önderliğinde askeri darbe yapılmıştır. Turgut Özal tarafından oluşturulan 24 Ocak Kararları, neo-liberal politikaların önem kazanarak uygulanmasında önemli bir etkiye sahip olmuştur (Cizrelioğulları, 2013: 61).

Demokrat Parti döneminde uygulanan liberalleşme programıyla benzerlik gösterse de 24 Ocak 1980 Kararları daha ileri, daha geniş bir kapsama sahip olmakla birlikte fiyatların herhangi bir müdahaleye uğramadan piyasada belirlenmesi gerekliliğine dayanan ve daha birçok noktada farklılıklar gösteren bir programdır. Devletin piyasa ekonomisine müdahalesinin minimuma indirilmesi, özel girişime dayanan pazar ekonomisinin oluşturulması ve dış rekabetin, özel girişimi desteklemenin ve fiyat denetiminin önemli bir ögesi olması amaçlanmıştır. Bu yaklaşım ve Tanzimat döneminde, cumhuriyetin ilk yıllarında II. Dünya Savaşından sonra ABD yardımları alınırken uygulanmaya çalışılan bir politikadır.

24 Ocak Kararlarının temel hedefi devletin ekonomiye müdahalesini minimuma indirerek piyasa ekonomisine işlevsellik kazandırmaktır. Bu hedefler doğrultusunda, devlet etkinliğini azaltarak özel kesimin etkinliğinin artırılması, ekonomide fiyat mekanizmasının geçerli olması amaçlanmıştır. Fiyat mekanizmasının etkin olabilmesi için mal ve faktör piyasalarına uygulanan fiyat müdahalelerinin önüne geçilmesi gerekiyordu

(Kösekahyaoğlu, 2012: 80). 24 Ocak Programı ile alınan kararların ana hatları aşağıda özetlenmiştir (Şahin, 2006: 193-194-195).

- ✓ Resmi döviz kurunun serbest piyasa döviz kuruna yaklaştırılması ve aşırı değerlenmiş kur olgusunu ortadan kaldırabilmek amacıyla TL'nin değeri dolar karşısında 1 Dolar: 47,1 TL'den 1 Dolar: 70 TL'ye düşürülmüştür. TL'nin konvertibilitesine geçmek amacıyla günlük kur uygulamalarına geçilmiştir.
- ✓ Alınan tedbirlerden bir kısmı devletin piyasaya doğrudan müdahalelerinin azaltılması ve devletin ekonomideki etkinliğini daraltmaya yöneliktir. Bu kapsamda, KİT'lere ürettikleri mallar için fiyatlarını tespit hususunda özerklik verilmesi, taban fiyatları ve destekleme alımlarının daraltılması, sigara tekelinin kaldırılması, madenlerin kamulaştırılması kararının iptali gibi alınan kararlar bu amaçlara yöneliktir.

24 Ocak “İstikrar Programı ile kambiyo politikası serbestleştirilerek günlük kur ayarlamaları ile TL'nin sürekli değer kaybettiği bir sürece girilmiş, ithal kotalarının kaldırılmaya başlanması ile ithalat rejimi serbestleşmeye başlamış, ihracat destekleri ekonomi politikalarının temel araçlarından biri olmuştur. İhracat, 1980-1984 arasındaki dönemde yüzde 314 oranında artmış, ancak ithalatta da artış olması sebebiyle dış açıklar 1980 sonrası dönemde de devam etmiştir. 1980 sonrasında ihracat; esnek kur politikası ile sürekli değer kaybeden bir Türk Lirası politikası, ihracata düşük faizli kredi, ihracatçı sanayinin kullandığı girdilerin gümrük indirimleri ve muafiyetleri ile ucuz tutulması ve döviz tahsisinde kolaylıklar yoluyla sürekli desteklenmiştir. İthalat rejiminde de önemli değişiklikler yapılmış, gümrük vergileri önemli oranda düşürülmüştü. 1983 yılında ithalatın serbestleştirilmesi politikaları doğrultusunda fon uygulamasına geçilerek önceleri izne bağlı mallar listesinde yer alan birçok ürünün ithalatı Toplu Konut Fonu kesintisi ödenmesi suretiyle serbest bırakılmıştır. 1984 yılında kambiyo rejiminin serbestleştirilmesi amacıyla “30 Sayılı Karar” yayımlanmıştır. Serbest Bölge uygulaması dış ticaret politikaları araçlarından biri haline gelmiş ve 15 Haziran 1985 tarihinde yürürlüğe giren 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunuyla serbest bölgelerin tabi olduğu yasal düzenlemelerin çerçevesi çizilmiştir. 1989 yılında “Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 30 Sayılı Karar” la yabancı sermayeye teşvikler sağlanmış, bürokrasi

azaltılarak sermaye hareketleri serbestleştirilmiştir. 1990’da Türk parasının konvertibilitesi ilan edilmiştir” (Dokuzuncu Kalkınma Planı, 2007: 10-11).

24 Ocak Kararları Türkiye’de basit bir politika değişiminden ziyade, “yapısal dönüşüm” olarak nitelendirilebilecek yeni bir dönemin kapılarını açmıştır. 1960 sonrasında Türkiye’de uygulanan içe dönük korumacı ve ithal ikameci özellikler taşıyan politikalar, 24 Ocak 1980 sonrasında yerini “dışa açık-serbest ticaretçi” ve “ihracata dayalı büyüme” ve sanayileşme üzerine kurulmuş yeni politikalara bırakmıştır (Kösekahyaoğlu, 2012: 79).

Dışa açık ve ihracata dönük büyüme ve sanayileşme stratejisini gerçekleştirmek için aşağıdaki tedbirler uygulamaya konmuştur (Özsoylu, 2011:157).

- ✓ Devletin sanayide kaynak dağılımını doğrudan yönlendirici rolünün en aza indirilmesi, kaynak dağılımında planlama yerine fiyat mekanizmasına ağırlık verilmesi prensip haline gelmiştir. Bu amaca ulaşmak için fiyat kontrolleri kaldırılmış ve fiyatların arz ve talep şartlarına göre piyasada belirlenmesi esas alınmıştır.
- ✓ Sanayileşme sürecinde firma stratejilerinin etkinliğinin ön plana çıkması hedeflenmiştir.
- ✓ Reel faiz politikasının uygulanmasına geçilmiştir. İMKB faaliyete geçmiştir. Para ve sermaye piyasaları giderek serbestleştirilmiştir.
- ✓ İhracatın teşviki, kaynakların ihracata dönük sanayilere aktarılması ve yatırımlarda ülkenin faktör donanımına uygun teknolojilerin seçilmesi için esnek ve gerçekçi kambiyo kuru politikasının uygulanmasına geçilmiştir.

Alınan bu kararlar hemen hayata geçirilememiş, kararların alınması ve uygulamaya sokulması, uyumsuzlukların giderilmesi 1990’lı yıllara kadar sürmüştür.

24 Ocak Kararlarının Sonuçları

Türkiye’de daha önce uygulanan istikrar programı incelendiğinde, kısa vadeli hedeflere odaklanıldığı ve programların gerçek anlamda liberal niteliğe sahip olmadığını görürüz. 24 Ocak Kararlarında ise, genel olarak uzun vadeli amaçlar belirlenmiştir (Kösekahyaoğlu, 2012: 80).

24 Ocak Kararları sonucunda (Karluk, 2004: 451);

- ✓ İhracatta sanayi mallarının oranı artmış ve ihracat hızla gelişme göstermeye başlamıştır. Döviz kuru, reel faiz ve serbest dış ticaret politikaları sonucu ihracat 1980’de 2.9 milyar dolardan 1983’te 5.9 milyar dolara yükselmiştir.
- ✓ Döviz gelirlerindeki ve ihracattaki artış ile ödemeler dengesi açıkları azalmış ve döviz darboğazı genişletilmiştir.
- ✓ Turizm gelirleri, yabancı sermaye ve işçi dövizlerinde artış yaşanmıştır.
- ✓ 1981 yılında gerçekleşen liberasyondan sonra ithalat hızla gelişerek dış ticaret açığını artırmıştır.
- ✓ Uluslararası piyasalardan edinilen taze krediler ile dış finansman ihtiyacı karşılanmış ve ithalat artırılmıştır.
- ✓ Enerji sorunu giderilmiş, kapasite kullanım oranında yükselme sağlanmıştır.
- ✓ Fiyatlar, 1980 yılında Cumhuriyet tarihinde ilk defa üç haneli olmuştur (%108). Ancak 1981 yılından sonra hızla inerek, 1981-1987 döneminde yıllık ortalama %30’lar civarında seyretmiştir.
- ✓ Banka mevduatları faiz oranlarının artırılması sonucu yükselmiştir.
- ✓ 1980 yılında GSMH ’da gerileme olmuştur. 1981’den sonra ekonomi yeniden büyümeye başlamıştır. 1980-1983 döneminde GSMH sabit fiyatlarla %4 oranında artmıştır.
- ✓ KİT ürünlerine kısa aralıklarla zam yapılmış, KİT’lerin zararları kapatılmış ve dolayısıyla da Hazineye yükleri hafifletilmiştir.
- ✓ Tarımsal ürünlerin destekleme fiyatları, enflasyon oranlarından daha düşük oranlarda artırılmıştır. Destekleme alımlarının kapsamı daraltılmıştır.
- ✓ Enflasyon oranının altında maaş ve ücretlere yapılan zam ile çiftçiler ve çalışanların ulusal gelirden aldıkları payın azalmış ve gelir dağılımında bozulmalar meydana gelmiştir.

1990’lı yıllardaki küresel ekonomide yaşanan durgunluk, Körfez Savaşı (1990-1991), Türkiye’deki enflasyon oranlarının yüksekliği (%71) ve artan işsizlik oranı (%8,2) ülkedeki ekonomik dengeleri olumsuz etkilemiştir. 1992 yılına Türkiye ekonomisi yaşanan bu olumsuzluklardan dolayı sifıra yakın büyüme ile girmiştir. 1994 yılına gelindiğinde enflasyon artışının devam etmesi, giderlerin hızla artması, gelir dağılımının bozulması, bütçe açıklarının artması, ithalat ile ihracat arasındaki dengenin ithalat lehine

bozulması 1994 finansal krizinin yaşanmasına neden olmuştur (Bayrak ve Kanca, 2013: 6). 1994 kriziyle ekonomi %6 oranında daralmış, enflasyon oranı ise %125 olmuştur. Kısa bir dönem içinde bozulan döviz piyasaları ile dış dengeyi yeniden aktifleştirerek kamu açıklarını azaltmak, uzun vadede büyümeyi sağlamak için 1994 yılında 5 Nisan Kararları yayımlanmıştır (Karaçor ve Alptekin, 2006: 311). 5 Nisan 1994 İstikrar Programının amacı; enflasyonu hızla düşürmek, Türk Lirasına istikrar kazandırmak, ihracat artışını hızlandırmak, ekonomik ve sosyal kalkınmayı sosyal dengeleri de gözeterek sürdürülebilir bir temele oturtmak olarak ifade edilmiştir (Tokel, 2011: 80).

5 Nisan Kararlarının ana hatları aşağıda özetlenmiştir (Ekonomik İstikrara Doğru, 1994)

- ✓ Spekülatif hareketlere izin verilmeyecek, izlenecek olan kur politikası hedeflenen enflasyon oranı ile uyumlu olacak şekilde belirlenecek,
- ✓ Merkez Bankası özerk bir yapıya kavuşturulacak,
- ✓ Hazine ve diğer kamu kuruluşlarının Merkez Bankası'ndan kredi kullarımlarına sınırlama getirilecek,
- ✓ Kamuda personel alımları durdurularak oluşan personel ihtiyacı kurumlar arası nakil yoluyla karşılanacak,
- ✓ Bütçe gelirlerini artırabilmek için KİT ürünlerine zam yapılacak ve vergi alınacak ayrıca KİT'lerin özelleştirilmesine öncelik verilecek,
- ✓ Kamunun ekonomideki rolü yeniden tanımlanarak üretim yapan, destekleme dağıtan bir üretim yapısından, ekonomide piyasa mekanizmasının tüm kurum ve kurallarıyla işlemlerini sağlayan ve sosyal dengeleri gözeterek bir devlet yapısına geçilecek,
- ✓ Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğüne yürütülen bir kısım işlemlerin il özel idarelerine devredilmesi.

1994 Krizi sonucu yayımlanan 5 Nisan Kararları ile kamu açıkları azaltılmış, kur kontrol altına alınmış, döviz rezervlerinde artış meydana gelmiş ve ekonomi kısmen rahatlamıştır (Parasız, 2001: 404). Dış ticaret ve cari işlemler dengesini düzeltebilmek amacıyla TL'nin değeri düşürülmüştür. Bunun sonucunda ihracat cazip hale gelmiş ve yurt içi talebin kısılmasıyla ithalat düşmüştür. Yapılan bu devalüasyonla birlikte ihracat artış göstermiştir. Bunun ardından Türkiye 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne, 1996 yılında ise Gümrük Birliğine üye olmuştur. Gümrük birliği sonrasında ithal sanayi mallarında koruma tamamen kaldırılmıştır. Sanayi ürünlerinin gümrüksüz ülkeye girişi

dış ticaret açığını artırmıştır. Bunun yanı sıra 1999 yılında yaşanan Asya Krizi ve Türkiye’de yaşanan sıcak para çıkışları ekonomik dengeleri bozmuş ve aynı yıl IMF ile stand-by anlaşması imzalanmıştır.

Türkiye ekonomisinde dünya konjonktürünün yarattığı etkiyle girilen küreselleşme süreci, liberal piyasa ekonomisinin gerektirdiği koşulların benimsenmesine yol açmıştır. Bu bağlamda belirlenen liberal politikalarının hedefi yabancı sermayeyi özendirmek ve özel sermayenin ekonomideki etkinliğinin artırılması olmuştur. Ancak, bu zamansız dışa açılma belli bir süre sonra bazı olumsuz durumların yaşanmasına neden olmuştur. Yabancı sermayenin artması ve finansal piyasaların yaşadığı dalgalanmalar, kamu açıklarını artırmış ve finansman dengesinde bozulmalara neden olmuştur (Celasun, 2001: 161-163).

Türkiye ekonomisi, uluslararası piyasada yaşanan istikrarsızlıkların yurt içi piyasalara sıçraması nedeniyle iktisadi krizler dönemine girmiştir. Finansal piyasalarda yaşanan ve dış şoklarla desteklenen Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri Türkiye’yi derinden sarsmıştır. Ayrıca 1994 yılında yaşanan kriz ve 1999 yılında yaşanan Gölçük (17 Ağustos) ve Düzce (12 Kasım) depremleri Türkiye ekonomisini fazlasıyla etkilemiştir. Tüm bunlara ek olarak, 2000 yılında yaşanan kriz ve Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en büyük ekonomik krizi olan 2001 Krizi (Kara Çarşamba) zaten sarsılmış olan ülke ekonomisini derinden etkilemiştir. Yaşanan krizlerden kurtulmak için birçok tedbir alınmış ve IMF destekli yardımlar alınmıştır. Tüm bu yaşanan olumsuzluklardan ve krizlerden kurtulabilmek için büyük bir yapısal değişime gidilmesi gerektiği anlaşılmış ve IMF’nin desteği ile “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” adı altında yeni bir program uygulamaya konulmuştur. Programın temel amacı yaşanan güvensizlik ve istikrarsız havayı ortadan kaldırarak kamu yönetimini ve ekonomiyi yeniden dizayn ederek istikrarsızlık, kriz ve yapay büyüme sarmalında bocalayan ekonominin yapısal sorunlarına kalıcı çözümler üretmektir. GEGP’nin dış ticarete ilişkin amaçları; büyüme hızındaki düşüş ve iç talebin azalmasıyla ithalatın gerileyeceği öngörüsüne dayanmaktadır. İhracatta ise rekabet gücünde sağlanan iyileşmeyle birlikte olumlu etkiler beklenmekte ve bunun sonucu olarak cari işlemler hesabının dengeye yakın olacağı öngörüsü ortaya konulmuştur Bu dönemde üretimde yaşanan yüksek büyüme oranı nedeniyle ithalat ihracattan daha yüksek oranda artmış bu durum ise dış ticaret açığını artırmıştır. Turizm ve bavul ticaretinde yaşanan artış dış ticaret açığını bir nebze de olsa

azaltmışsa da cari işlemler dengesi 2002 yılının on bir ayında 322 milyon ABD doları açık vermiştir (Acer, 2019: 71-73).

2003 yılında, “Sürdürülebilir ihracat artışını sağlayacak ihracat yapısını oluşturmak” amacıyla 2004-2006 İhracat Stratejik Planı hazırlanarak 2004 yılının Ocak ayında yürürlüğe konulmuştur. Stratejik Planda 2006 yılı için hedeflenen 75 milyar dolar, kamu kurumları ve özel sektörün işbirliği, etkin koordinasyon ve ihracatçıların iyi performansı sebebiyle belirlenen hedef aşılarak ihracat 2006 yılında 85 milyar dolar olarak gerçekleştirilmiştir. Dünya Ticaret Örgütü verilerine göre 2002 yılında dünya genelinde ihracat sıralamasında 25’inci olan ülkemiz, 2004-2006 İhracat Stratejik Planı döneminde 22’inci sıraya yükselmiştir (Kurt, 2011: 45).

2000 ve 2001 yıllarında art arda yaşanan krizlerden sonra alınan ekonomik tedbirler ve uygulanan reformlar sonucunda Türkiye’de 2002 ile 2007 yılları arasında yüksek bir büyüme ivmesi yakalanmıştır. Bu büyüme, ABD’de 2007 yılının sonlarına doğru beliren, 2008 yılında ise küresel bir boyuta ulaşan ve tüm dünyada olumsuz sonuçlara yol açan krizin Türkiye’nin ekonomik büyüme verilerini etkileyene kadar sürmüştür (Acer, 2019: 76).

Tablo 11: İhracat ve İthalat Verileri (1980-2008)

Yıllar	İHRACAT (BİN \$)		İTHALAT (BİN \$)		DİŞ TİCARET DENGESİ (BİN \$)	İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI (BİN \$)
	Değer	Değişim	Değer	Değişim		
1980	2 910 122	28,7	7 909 364	56,0	-4 999 242	36,8
1981	4 702 934	61,6	8 933 374	12,9	-4 230 439	52,6
1982	5 745 973	22,2	8 842 665	-1,0	-3 096 692	65,0
1983	5 727 834	-0,3	9 235 002	4,4	-3 507 168	62,0
1984	7 133 604	24,5	10 757 032	16,5	-3 623 429	66,3
1985	7 958 010	11,6	11 343 376	5,5	-3 385 367	70,2
1986	7 456 726	-6,3	11 104 771	-2,1	-3 648 046	67,1
1987	10 190 049	36,7	14 157 807	27,5	-3 967 757	72,0
1988	11 662 024	14,4	14 335 398	1,3	-2 673 374	81,4

1989	11 624 692	-0,3	15 792 143	10,2	-4 167 451	73,6
1990	12 959 288	11,5	22 302 126	41,2	-9 342 838	58,1
1991	13 593 462	4,9	21 047 014	-5,6	-7 453 552	64,6
1992	14 714 629	8,2	22 871 055	8,7	-8 156 426	64,3
1993	15 345 067	4,3	29 428 370	28,7	-14 083 303	52,1
1994	18 105 872	18,0	23 270 019	-20,9	-5 164 147	77,8
1995	21 637 041	19,5	35 709 011	53,5	-14 071 970	60,6
1996	23 224 465	7,3	43 626 642	22,2	-20 402 178	53,2
1997	26 261 072	13,1	48 558 721	11,3	-22 297 649	54,1
1998	26 973 952	2,7	45 921 392	-5,4	-18 947 440	58,7
1999	26 587 225	-1,4	40 671 272	-11,4	-14 084 047	65,4
2000	27 774 906	4,5	54 502 821	34,0	-26 727 914	51,0
2001	31.334.216	12,8	41.399.083	-24,0	-10.064.867	75,7
2002	36.059.089	15,08	51.553.797	24,53	-15.494.708	69,9
2003	47.252.836	31,04	69.339.692	34,50	-22.086.856	68,1
2004	63.167.153	33,68	97.539.766	40,67	-34.372.613	64,8
2005	73.476.408	16,32	116.774.151	19,72	-43.297.743	62,9
2006	85.534.676	16,41	139.576.174	19,53	-54.041.499	61,3
2007	107.271.750	25,41	170.062.715	21,84	-62.790.965	63,1
2008	132.027.196	23,08	201.963.574	18,76	-69.936.378	65,4

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri 2014. www.tuik.gov.tr

Türkiye ekonomisinde 1980 sonrası yaşanan yapısal değişim ile ihracatta önemli bir artış sağlanmıştır. Özellikle, 1981 yılında bir önceki yıla oranla ihracatta %61,6 oranında değişim meydana gelmiştir. 1983 yılındaki %0,3'lük düşüş, 1986 yılındaki %6,3'lük düşüş, 1989 yılındaki %0,3'lük düşüş ve 1999 yılındaki %1,4'lük düşüş haricinde Türkiye'de ihracatın 2008 yılına kadar sürekli olarak artış gösterdiği tablo 11'de görülmektedir. İthalat ise 1980 yılında bir önceki yıla oranla %56,0 oranında artış göstermiştir. 1981 yılında 8,9 milyar dolar olarak gerçekleşen ithalat 1982 yılında %1,0'lük düşüş, 1986 yılında %2,1 oranında düşüş yaşamıştır. 1991 yılında etkili olan ekonomik kriz sonucu %5,6'luk oranda bir düşüş, 1994 yılında yaşanan bir diğer kriz sonucu %20,9 oranında düşüş yaşamıştır. 1998 yılında %5,4'lük düşüş, 1999 yılında

yaşanan Marmara depremi sonucu %11,4'lük düşüş ve 2001 yılında meydana gelen finansal krizin etkisiyle yaşadığı %24,0'lık düşüş haricinde Türkiye'de ithalat 2008 yılına kadar sürekli olarak artış göstererek 2008 yılında 201,9 milyar dolara yükselmiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı 1980 yılında %36,8 iken bu oran ihracattaki artışla birlikte 1994 yılında %77,8 oranına yükselmiştir. Ancak, tablo 11'den görüleceği üzere ihracat rakamları ithalat rakamlarından düşük kalmıştır. 2008 yılına kadar devam eden bu süreç dolayısıyla ihracat gelirleri ithalat giderlerini karşılayamamıştır.

Tablo 12: Dış Ticaretin GSMH'ye Oranı (1980-2008)

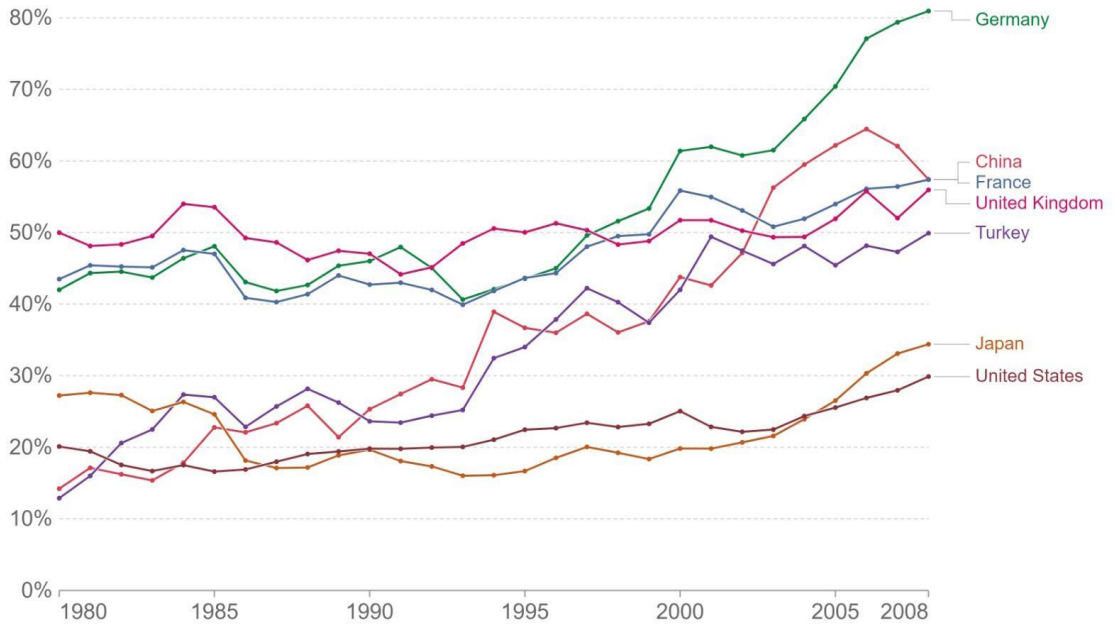
Yıllar	İhracat/GSMH (%)	İthalat/GSMH (%)	Ticari Açıklık Oranı
1980	4,2	11,4	15,6
1981	6,6	12,6	19,2
1982	8,8	13,6	22,4
1983	9,3	15,0	24,3
1984	11,8	17,7	29,5
1985	11,7	16,7	28,4
1986	9,8	14,6	24,4
1987	11,8	16,5	28,3
1988	13,0	15,8	28,8
1989	10,8	14,7	25,5
1990	8,6	14,8	23,4
1991	9,0	14,0	23,0
1992	9,2	14,5	23,7
1993	8,6	16,5	25,1
1994	14,1	17,6	31,7
1995	12,7	21,0	33,4
1996	12,7	23,8	36,5
1997	13,7	25,2	38,9
1998	13,1	22,2	35,3
1999	14,3	22,0	36,3
2000	13,8	27,3	41,1
2001	22,0	28,6	50,6

2002	19,9	28,5	48,4
2003	19,7	29,0	48,7
2004	21,1	32,6	53,7
2005	20,4	32,4	52,8
2006	21,4	34,9	56,3
2007	16,5	26,2	42,7
2008	17,9	27,2	45,1

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri 2012. www.tuik.gov.tr

1980 yılında İhracat/GSMH oranı 4,2 iken 2008 yılında bu oran 17,9'a yükselmiştir. İthalat/GSMH oranı ise 1980 yılında dönemin en düşük değeri olan 11,4 oranından 2008 yılında 45,1 oranına yükseldiği görülmektedir.

Şekil 20: Seçili Ülkelerin Ticari Açıklık Oranı (1980-2008)

Kaynak: Feenstra, Inklaar ve Timmer, 2015 (www.ggdc.net/pwt)

1980 yılından sonra ticaretin serbestleştirilmesi adına atılan adımların ve küreselleşmenin hız kazanması sonucu dünya genelinde yaşanan genişleme ile ticari açıklık oranlarında genel itibariyle artış yaşandığı görülmektedir. Özellikle Almanya'da ticari açıklık oranının 2000 yılından itibaren önemli ölçüde artışı gözlemlenmektedir.

Türkiye’de ise diğer ülkelerdeki zaman zaman düşme eğilimi gösterse de genel itibariyle ticari açıklık oranında artış sağlanmıştır.

3.7. 2008 Sonrası Ekonomi Politikaları

2008 yılında ABD kaynaklı emlak piyasasının çöküşü ile tüm dünyayı etkisi altına alan para ve sermaye piyasalarına yayılan küresel finans krizi Türkiye ekonomisini de olumsuz açıdan etkilemiştir (Telli, 2015: 45).

2008 küresel ekonomik krizi, finans temelli yaşanan bir krizdir. Amerika Birleşik Devletleri’nde, bankaların özensiz ve yanlış kredi uygulamaları ve konut piyasası için dağıtılan kredilerin geri ödenmesinde yaşanan sıkıntılar krizin temelini oluşturmuştur. ABD’nin 4.büyük yatırım bankası olan Lehman Brothers’ın 600 milyar dolar borç ile iflasını açıklaması ile birlikte, kriz dünya geneline yayılmaya başlayarak, bütün ülkeleri derinden etkilemiştir. Bu kriz, 1929 Büyük Buhranından sonra, dünyanın yaşadığı en büyük kriz olarak kabul edilmektedir (Göçer ve Özdemir, 2012: 192).

ABD’de başlayıp sonrasında AB ülkelerine sıçrayan kriz küresel ekonomiye entegre olmuş olan Türkiye ekonomisini de etkilemiştir. Türkiye’nin en önemli ticari ortağı olan AB ülkeleri yaklaşık ihracatımızın yarısını oluşturmaktadır. Krizin etkisi ile Avrupa ve Türkiye arasındaki ticari ilişkiler azalmış Türkiye’nin cari açığı artmış, makroekonomik veriler kötüleşmiş, eksi büyüme oranı, artan işsizlik ve yoksullukla beraber Türkiye’de krizden nasibini almıştır. Türkiye’nin en önemli sorunlarından biri olan cari işlemler sorunu bu krizle beraber artış göstermiştir. Artan cari açıkla beraber işsizlik oranlarında yükselme meydana gelmiştir (Yurdakul, 2015).

2008 küresel krizi sonrası korumacılık yönünde eğilim ve uygulamalar gündeme gelmiştir. Böylece kriz ile birlikte tüm dünyada liberalizmden korumacılığa doğru bir geçiş söz konusu olmuştur. Türkiye’de bu doğrultuda bazı kararlar almış ve uygulamaya geçirilmiştir. Bu dönemde uygulanan korumacı politikaları şu şekilde sıralayabiliriz (Işık, 2013: 224-225):

- ✓ Çelik ithalatında uygulanan tarife oranı %5’ten %13’e çıkarılmıştır.
- ✓ Bazı ürünlerde (dokuma, kumaş ve hazır giyim gibi) tarifeler artırılmıştır.
- ✓ Teşvik paketleri, ihracat destek önlemleri ve endüstriyel teşvik düzenlemelerinin kapsamı genişletilmiştir.

- ✓ TSE'nin denetimi kapsamındaki çeşitli üçüncü ülke ürünleri (makine, elektrikli ekipman, asansör, sıcak su kazanları gibi) AB üzerinden gelseler bile uygunluk değerlendirme kontrolüne tabii tutulmuştur.
- ✓ Eczacılıkla ilgili ürünlerde pazarlama ruhsatı alabilmek için “Uygun Üretim Uygulamaları” sertifikası şartı getirilmiştir.
- ✓ Kamu satın alım mevzuatı ihalelerinde yerli tedarikçilere %15 fiyat avantajı sağlanmıştır.

Türkiye kriz sonrası dönemde çoğunlukla ithalatta haksız rekabetin kaldırılmasına yönelik olan anti-damping vergileri ve ithalatın yerli üreticiler için sebep olacağı olumsuz etkileri kaldırmayı amaçlayan korunma yöntemlerinin oluşturduğu ithalata karşı savunma önlemlerini almıştır. Kısacası, Türkiye’de gelişmekte olan diğer ülkeler gibi ihracatı destekleme ve sübvansiyon desteklerinden ziyade gümrük vergilerini artırarak ithalatı kısıtlamaya ve yerli üreticiyi ithalattan korumaya yönelik korumacı tedbirler almıştır. Söz konusu tedbirler krizden olabildiğince minimum düzeyde etkilenmek amacıyla alınmıştır. Ancak ülkelerin ticaret hacminde hem de küresel ticarete daralmaya neden olan bu tedbirlerin alınması özellikle Türkiye gibi ihracatı ve büyümesi ithalata bağımlı ülkeleri pek çok açıdan olumsuz etkilemiştir (Cengiz, 2021: 83).

Tablo 13: 2009 ile 2021 Yılları Arası Dış Ticaret Verileri

Yıllar	İHRACAT (BİN \$)		İTHALAT (BİN \$)		DIŞ TİCARET DENGESİ (BİN \$)	İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI (BİN \$)
	Değer	Değişim	Değer	Değişim		
2009	102.142.613	-22,6	140.928.421	-30,2	-38.785.809	72,5
2010	113.883.219	11,5	185.544.332	31,7	-71.661.113	61,4
2011	134.906.869	18,5	240.841.676	29,8	-105.934.807	56,0
2012	152.461.737	13,0	236.545.141	-1,8	-84.083.404	64,5
2013	151.802.637	-0,4	251.661.250	6,4	-99.858.613	60,3
2014	157.610.158	3,8	242.177.117	-3,8	-84.566.959	65,1
2015	143.838.871	-8,74	207.234.359	-14,4	-63.395.487	69,4
2016	142.529.584	-0,91	198.618.235	-4,16	-56.088.651	71,7
2017	156.992.940	10,15	233.799.651	17,71	-76.806.711	67,1

2018	167.920.613	6,96	223.047.094	-4,60	-55.126.481	75,2
2019	171.464.944	2,1	202.704.319	-9,1	-31.239.375	84,6
2020	160.656.652	-6,3	209.534.324	3,3	-48.877.672	76,6
2021	213.603.221	32,9	260.678.352	24,4	-47.075.131	81,9

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri 2022. www.tuik.gov.tr

Tablo 13'e göre 2008 krizinin etkisiyle ithalat ve ihracat oranlarımız da bir önceki yıla göre düşüş yaşanmıştır ve bu durum dış ticaret dengemizdeki bozulmaların artmasına neden olmuştur. 2009 yılına gelindiğinde dış ticaret dengemizde ciddi bir düşüş yaşanmasına rağmen onu takip eden yıllarda tekrardan yükselişe geçerek ekonomik büyümenin önüne geçen en önemli makro değişken olarak varlığını devam ettirmiştir. Bu durum Türkiye ekonomisinin cari açığını artırmış, istihdam verilerini kötüleştirilmiş, işsizlik oranında artışa sebep olmuş, yüksek büyüme oranları da hızlı bir düşüş ile 2008 yılında yüzde 1'in altında, 2009 yılında ise -4,70 oranında gerçekleşerek ekonominin daralmasına neden olmuştur. Krizin oluşturduğu bu negatif ortam Türkiye'nin makroekonomik verilerini kötüleştirerek yaşanan küresel krizden Türkiye'nin de etkilenmesine neden olmuştur (Acer, 2019: 84-85).

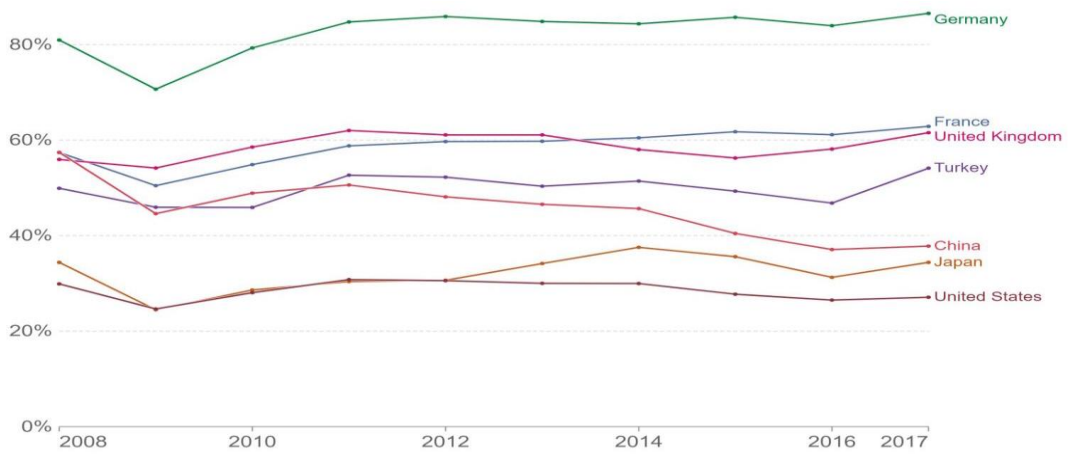
2009 yılında, 2008 krizi ile birlikte küresel ticaretin azalması ve uygulanan korumacı politikalar sonucunda ihracatta %22,6 oranında ithalatta ise %30,2 oranında azalma meydana gelmiştir. Fakat bu düşümler 2010 yılı itibarıyla telafi edilmiştir. 2011 yılında, krizin de etkisiyle gittikçe kötüleşen ödemeler bilançosunun iyileştirilmesi amacıyla uygulanan sıkı para politikası ile iç talep azaltılmıştır, böylece ithalatta düşüş yaşanırken üreticilerin ihracata yönelmesiyle ihracatta artış gerçekleşmiştir. ABD ile başlayan korumacılık politikalarının ve ticaret savaşlarının etkisiyle 2018 yılında ihracat bir önceki yıla göre daha az bir artış göstererek %6,9 oranında artmıştır. İthalat ise %4,6 oranında azalmıştır. Ancak bu dönemde yaşanan sıkıntılar korumacılık politikalarının 2018 ve 2019'da da devam etmesi sebebiyle telafi edilememiştir. 2019'da ihracatta yalnızca %2,1 oranında bir artış yaşanırken ithalat ise %9,1 oranında azalmıştır (Cengiz, 2021: 85).

Tablo 14: Dış Ticaretin GSYH'ye Oranı (2009-2021)

Yıllar	İhracat/GSYH (%)	İthalat/GSYH (%)	Ticari Açıklık Oranı
2009	15,8	21,8	37,6
2010	14,7	24,0	38,8
2011	16,2	29,0	45,2
2012	17,5	27,2	44,7
2013	17,0	27,4	44,4
2014	17,8	26,9	44,7
2015	17,5	24,8	42,3
2016	17,3	23,4	40,7
2017	19,3	28,0	47,4
2018	22,5	29,3	51,7
2019	24,0	27,9	51,9
2020	23,7	30,6	54,3
2021	28,1	33,8	61,9

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, 2022. www.tuik.gov.tr

2009 yılında İhracat/GSYH oranı 15,8 iken 2021 yılında bu oranın 28,1'e yükseldiği görülmektedir. Aynı şekilde İthalat/GSYH oranı da 2009 yılında 21,8 iken 2021 yılında bu oranın 33,8'e yükseldiği görülmektedir.

Şekil 21: Seçili Ülkelerin Ticari Açıklık Oranı (2008-2017)

Kaynak: Feenstra, Inklaar ve Timmer, 2015 (www.ggdc.net/pwt)

2008 yılında yaşanan ekonomik krizin etkisiyle Şekil 21’de görüleceği üzere seçili ülkelerin hepsinin ticari açıklık oranında düşüş yaşandığı gözlemlenmektedir. 2009 yılından sonra ticari açıklık oranlarında artış yaşanmış olsa da artan korumacı politikalar sonucu genel itibariyle önemli bir artış sağlanamamıştır.

SONUÇ

Uluslararası ticaretin varoluşu kadar eskiye dayanan korumacılık ve serbestleşme politikaları dünyadaki var olan konjonktüre göre dönem dönem korumacı politikaların ağırlık kazanarak uygulandığı, dönem dönem ise liberal politikaların ağırlık kazanarak uygulandığı bir seyir izlemiştir. Dünyada yaşanan değişim ve gelişimler ile birlikte bu politikalarda değişerek ve gelişerek günümüze kadar gelmiştir.

Yerli üretimin dış rekabete karşı korunması olarak tanımlanan korumacılık anlayışının kökenleri 15. ve 16. yüzyıllarda yaygın bir görüş olan Merkantilizme dayanmaktadır. Zamanla genç endüstriler tezi, stratejik dış ticaret teorisi, ithal ikamecilik tezi gibi argümanlarla gelişerek uygulanmıştır. Dünya ekonomisindeki gelişmeler bu politikaların uygulanmasında etkili olmuştur. 1918-1944 yılları arasındaki dönem bu gelişmelerden biridir. 1914-1918 yılları arası yaşanan ekonomik savaş sonucu ticaretin minimum seviyeye inmesi ve ticaretin savaş politikalarını desteklemekte kullanılan bir araç olarak görülmesi sonucunda ülkeler savaşın tahrip edici etkisinden kurtulabilmek amacıyla döviz kontrolleri, yüksek gümrük tarifeleri, ithalat ve ihracat kısıtlamalarına yönelmiş bu durum korumacı politikaların ticarete egemen olmasına neden olmuştur. Birinci Dünya Savaşını takip eden yıllarda tarifelerin indirilmesi ve serbest ticaret sisteminin kurulmasına yönelik birçok girişimde bulunulmuş ama başarılı olunmamıştır. Korumacılık politikaları devam etmiş ve ticaret üzerindeki etkin hükümet denetimi baskınlığı sürdürülmüştür. 1929 yılında yaşanan Büyük Buhran ile birlikte korumacı politikalar daha da şiddetlenerek uygulanmıştır. 1929'dan 1932'ye kadar geçen sürede sanayileşen ülkelerdeki dünya ithalat ve ihracat hacmi yaklaşık %30 azalmıştır. 1929 Buhranından en çok etkilenen ülke olan ABD bu etkiyle korumacılık politikalarını en ağır uygulayan ülke olmuştur. 1930 yılında çiftçilerini ve yerli endüstrilerini korumak amacıyla yürürlüğe koyduğu Smooth-Hawley Tarife Yasası ile 3000 kategorilik mal için ortalama %53 oranında gümrük vergisi getirilmiştir. Bu yüksek gümrük tarifesi diğer ülkelerin misilleme yapmasına ve korumacı politikaları uygulamalarına neden olmuştur. Dünya ticaret hacminde bu dönemde düşüş yaşanmıştır. 1970-1980 yılları arası dönem Yeni Korumacılık olarak nitelendirilen bir korumacılık dönemini kapsamaktadır. Bu dönemin yeni korumacılık olarak nitelendirilmesinin nedeni geleneksel korumacılık anlayışından farklı olarak, büyük ölçüde gümrük dışı engellere dayanmasıdır. Bu

dönemin başlamasına neden olan etmenler arasında 1971 yılında Bretton Woods sisteminin çökmesi, sonrasında 1973 yılında yaşanan Petrol Krizi ve gelişmiş ülkelerin hem kendilerini korumak hem de geliştirmekte olan ülkelerin önünü kesmek istemeleri vardır. 2008 Küresel Finans Krizi sonrası dönem de dünya ekonomisinde yaşanan gelişmeler nedeniyle korumacı politikalar ağırlıklı olarak uygulanmıştır. 2007 yılının sonlarında belirip, 2008 yılında küresel bir boyuta ulaşan ve tüm dünyada olumsuz sonuçlara yol açan Küresel Finans Krizi, 1929 Büyük Buhran'ından sonra küresel düzeyde yaşanan en büyük finansal krizdir. İlk olarak finans piyasalarında etkisini gösteren kriz zamanla emek piyasaları ve uluslararası ticarete etkisini göstermeye başlamıştır. Kriz sonrasında beliren korumacı politikalar, ABD Başkanı Donald Trump'ın 2016 yılında uygulamış olduğu politikalar sonucunda ticaret savaşı niteliği kazanmıştır. Yaklaşık olarak 12 yıldır süregelen korumacı ticaret, ticaret savaşları ile daha da şiddetlenmiştir. Ticaret savaşlarını sonlandırabilmek amacıyla yapılan olumlu gelişmelerin ardından liberalleşme sürecinin yeniden artması beklenirken, pandemi krizi mevcut korumacılığın artmasına sebep olmuştur.

Liberal dış ticaret anlayışı da korumacılık gibi eskilere dayanmaktadır. Kişilerin veya kurumların, üretici ve tüketicilerin, bireyler veya firmaların ürettikleri şeyi istedikleri kişi veya kurumlarla serbestçe mübadele edebilmesi olarak tanımlanabilen serbest dış ticaret anlayışının temelleri fizyokrat düşünceye kadar dayanmaktadır. Liberal düşüncenin temelleri fizyokrat düşünceye kadar dayanmakta olsa bile sistematik olarak ilk Klasik İktisat Okulu ile ortaya çıkmıştır. 18.yüzyılın sonlarına doğru, özellikle Adam Smith'in 1776'da yayımladığı *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (Ulusların Zenginliğinin Doğası ve Nedenleri Üzerine Bir Araştırma) adlı eseri ile birlikte sistematik olarak fikirler değişmeye başlamış, uluslararası serbest ticaret ilişkilerinin açılmasına yol açan ideolojik bir eğilim oluşmuştur. 1860-1914 yılları arasındaki en önemli ekonomik gelişmelerden biri, liberalizmin yayılması ve dünya ticaretinin genişlemesi olmuştur. İngiltere'nin korumacılığı bırakması ve müteakip hızlı başarısı, diğer ülkeleri etkileyerek liberal politikalara teşvik etmiş bunun sonucunda daha liberal ticaret politikaları benimsenmiştir. 1944-1970 yılları arasında uygulanan ticaret politikalarına bakıldığında özellikle gelişmiş ülkelerin savaş döneminde ve Büyük Buhran nedeniyle daralan ticaret hacmini artırabilmek amacıyla liberal politikalara yöneldiği, bu doğrultuda 1945'te IMF ve Dünya Bankası gibi kurumların kurulduğu

1947’de GATT’ın imzalanmasıyla serbest ticaret düzeninin temel ilke haline getirilmek istendiği görülmektedir. 1980-2008 döneminde ise ekonomiler dışa dönük sanayileşme ve liberalleşme politikaları ile yönlendirilerek önemli yapısal dönüşümler gerçekleştirilmiştir. Ekonomik, toplumsal ve siyasi dengeleri önemli ölçüde etkileyerek değiştiren bu dönüşümün en belirgin sonuçları dış ekonomik ilişkilerde ortaya çıkmıştır. 1989 Washington Uzlaşısı’nın dış ticarete liberalizm ilkesi ve 1995’te Dünya Ticaret Örgütü’nün kurulmasıyla liberalizmin yükselişte olduğu bir dönem yaşanmıştır.

Türkiye’de diğer pek çok ülke gibi dış ticarete izlediği politikalarda zamanla değişiklikler yaşamıştır. Osmanlı Devleti’nden günümüze dek Türkiye’de dış ticaret politikası önemli değişiklikler geçirmiştir. Bu değişimde ülkenin içinde bulunduğu koşullar ve dünya ekonomik konjonktürü önemli bir rol oynamıştır. Osmanlı’dan Cumhuriyete kadar geçen dönemde ticarete iâşe, gelenekçilik ve fiskalizm olmak üzere üç ilke yön vermiştir. Osmanlı Devleti, Avrupa’daki dönemin merkantilist politikalarından farklı bir ticaret politikası izlemiştir. Avrupalı devletler merkantilist politikalar çerçevesinde, bir taraftan ihracatlarını artırmaya çalışırken diğer yandan ithalatı sınırlı tutarak ülkelerindeki yerli üretim dallarını dış rekabetten korumayı amaç edinmişlerdir. Osmanlı Devletinde dış ticaret politikalarına hâkim olan iki temel düşünce saray, ordu ve donanmanın, kentlerin ve loncaların iâşe sorunlarının çözülmesi ve mali gelir sağlamaktır. Dış ticaret, Osmanlı yönetimince darlık ve kıtlıkları önleyen, sarayın, ordunun ve kentli tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılayan bir araç olarak görülmüştür. Bu sebeple de merkantilistlerdeki gibi ithalat sınırlanıp ihracat desteklenmemiş, aksine ithalat her zaman desteklenmiş ihracat ise gerekli oldukça, ortaya darlıklar çıktığında sınırlama yoluna gidilmiştir. 1923-1929 yılları arasında devlet işletmeciliği ve müdahalelerin minimum düzeyde uygulandığı ve piyasa şartlarında sanayileşmenin benimsendiği liberal bir yapı benimsenmiştir. 1930-1950 yılları arasında dünya konjonktürü devletin dış ticaret üzerindeki kontrolünü artırmasını gerektirmiştir. Türkiye’de de bu anlamda Planlı Devletçilik olarak nitelendirilen iç pazarı korumaya yönelik ve ithal ikamesine dayanan bir model benimsenmiştir. 1950-1960 yılları arasında uygulanan ekonomi politikalarının özünü; devletçi ekonomi politikalardan liberal ekonomi politikalarına geçiş, özel sektör öncülüğünde sanayileşmeyi gerçekleştirme, sektörel bazda tarıma öncelik verme ve dış ekonomik ilişkilerde liberalleşme oluşturmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı Avrupa ülkeleri tahrip edilmiş

şehirlerini ve ekonomilerini onarmak amacıyla devlet öncülüğünde plan ve programlar ile kıt kaynakları kullanmaya girişmişlerdi. Bu ülkelerde devletin makro boyuttaki müdahaleleri olağan, hatta ekonominin istikrar içinde büyümesi için gerekli sayılıyordu. Gelişmiş kapitalist ülkelerde bu anlayışın gereği olarak “yol gösterici planlama” uygulamasına geçildi. Liberal kapitalizm yerini müdahaleci kapitalizme bırakmış oldu. 1950’li yılların sonlarına gelindiğinde Fransa, Hollanda ve Belçika’da makro boyutta hazırlanmış “yol gösterici plan” uygulanmaktaydı. Uygulamalar ve iktisat bilimindeki gelişmeler karşısında, 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti, tam tersini savunan ve uygulayan bir tutum ortaya koymuştur. 1960-1980 arası dönem bir önceki dönemden farklı olarak devletin ekonomik hayata müdahalelerde bulunduğu, düzenlediği ve belli bir ölçüde faaliyette bulunduğu dönemdir. 1980-1990 yılları arasında dış ticaret politikası açısından belirgin özellik dışa açılma yönündedir. İthalatta liberalizasyon, ihracatta bol miktarda teşvikler ve döviz kurunda dönem içinde ılımlı gidişatla reel devalüasyonları amaçlayan bir esnek kur sistemi benimsenmiştir. 1990-2000 yılları arasında Türkiye’deki dış ticaret politikalarının şekillenmesinde DTÖ üyeliği ve Avrupa Birliği ile girilen Gümrük Birliği etkili olmuştur. Türkiye’nin dış ticaret politikalarını önemli ölçüde şekillendiren AB ile gerçekleştirilen Gümrük Birliği ve sonrasında üyelik doğrultusunda uygulanan politikalar. Dış ticaret politikasını şekillendiren bir diğer önemli iktisadi bütünleşme Dünya Ticaret Örgütüne üyeliğidir. GATT, imzalanmasının ardından 1994’e kadar Dünya ticaretine genel bir çerçeve çizerek ticaretin serbestleştirilmesine katkı sağlamıştır. 01.01.1995 tarihi itibarıyla kurumsal bir yapıya kavuşturulan GATT, Dünya Ticaret Örgütüne dönüştürülmüştür. Türkiye, DTÖ üyeliğinin bir gereği olarak belirli bir takvim çerçevesinde sanayi ürünlerinde tarife indirimleri gerçekleştirmiş, tarım ve tekstil sektörlerinin kademeli olarak mevcut kurallara uygun faaliyet göstermelerini sağlamak amacıyla düzenlemeler yapmış, ticaretle bağlantılı yatırım tedbirleri, fikri mülkiyet hakları ve hizmet ticareti konularında DTÖ tarafından oluşturulan uluslararası ticaret sistemine dahil olmuştur. Kasım 2000 ve Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en büyük ekonomik krizi olan 2001 Krizinden kurtulabilmek amacıyla birçok tedbir alınmış ve IMF destekli yardımlar alınmıştır. Türkiye sabit kur politikasından dalgalı kur politikasına 2001 Şubat ayında geçiş yapmıştır. Tüm bu yaşanan olumsuzluklardan ve krizlerden kurtulabilmek için geniş çaplı bir yapısal değişimin gerekliliği anlaşılmış ve IMF’nin desteği ile “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” isimli yeni bir program uygulamaya

konulmuştur. Bu programda dış ticarete ilişkin olarak büyüme hızındaki düşüş ve iç talebin azalması ile ithalatın gerileyeceği, ihracatta ise rekabet gücünün iyileştirilmesi sonucunda cari işlemler hesabının dengeye yakın olacağı öngörülmüştür. Ancak, bu dönemde üretimde yaşanan yüksek büyüme oranı ithalatı ihracattan daha yüksek oranda artırmış bu durum ise dış ticaret açığının artmasına neden olmuştur. 2003 yılında, “Sürdürülebilir ihracat artışını sağlayacak ihracat yapısını oluşturmak” hedefiyle 2004-2006 İhracat Stratejik Planı hazırlanarak 2004 yılının Ocak ayında yürürlüğe konulmuştur. 2008 yılında yaşanan Küresel Ekonomik Kriz sonrası artan korumacı politikaların etkileri Türkiye üzerinde de hissedilmiştir. Krizin neden olduğu ihracat düşüşleri Türkiye’yi özellikle AB üyesi ülkeler üzerinden etkilemiştir. İthalat vergileri yükseltilmiş, ihracatta teşvikler artırılarak yeni korumacı politikalara başvurulmuştur. Kriz sonrası dönemde Türkiye ağırlıklı olarak ithalatta haksız rekabetin ortadan kaldırılmasına yönelik olan anti-damping vergileri ve ithalatın yerli üreticilerde yaratacağı olumsuz etkileri ortadan kaldırmayı amaçlayan korunma yöntemlerinden oluşan ithalata karşı savunma önlemlerini içeren korumacı yöntemlere başvurmuştur.

Türkiye küresel ekonomide 2008 sonrası artan korumacılık ve 2016 sonrası başlayan ticaret savaşının bir parçası haline gelmiştir. Dış ticarete daha çok liberal politikaları benimseyen Türkiye de diğer birçok ülke gibi küreselleşmeden korumacılığa geçişin yaşandığı dönemde ve özellikle yeni korumacılık politikalarının uygulandığı dönemde korumacı önlemlere başvurmuştur. Gelişen ve büyüyen bir güç olan Türkiye, dünyada uygulanan ticaret politikalarına paralel olarak kriz ortamlarında ekonomisini koruyabilmek amacıyla korumacı politikalara yönelirken, ekonominin genişleme dönemlerinde daha çok liberal politikaları tercih ettiği gözlenmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, M., (2010) “Serbest Ticaret, Ekonomik Özgürlükler ve Refah”, *Bilig*, (53), 2010, ss.1-28.
- Acer, A., (2019), Türkiye’de 2000 sonrası Ekonomik Büyümenin Başlıca Belirleyicileri, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Ak, S., (2018), Uluslararası Ticaret, Türkiye-Rusya İlişkileri ve Ticaret, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Akbay, O.S., (2009) “ Hume’un Uluslararası Ticarete Otomatik Akım Mekanizması Yaklaşmasının Toplumsal ve Felsefi Temelleri”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2009, (23), ss. 1-16.
- Akıncı, S., (1994), Uruguay Round Nihai Senesinde Yer Alan VI. Maddenin Uygulanmasına İlişkin Anlaşma, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Uzmanlık Tezi, Ankara
- Alagöz, M., S., Yapar, (2007) “ Görünmez Engeller: Serbest Ticarete Bir Engel Mi?” , *Akademik Bakış*, 2007, (11), ss.7-11.
- Alev Baltalı, H., (2014), Dünya Ticaretinde Artan Küresel Rekabetin Avrupa Birliğinin Dış Ticaret Politikasına Etkisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- Altenberg, P., (2016), Protectionism in the 21. Century, National Board of Trade, Stocholm. <https://www.kommerskollegium.se/globalassets/publikationer/rapporter/2016/publ-protectionism-in-the-21st-century.pdf>, Erişim Tarihi: 16.05.2021
- Aslan, N., Yaman, A., (2020) “ Türkiye’nin Uluslararası Ticarete Uyguladığı ve Karşılaştığı Anti-damping Vergi Üzerine Bir İncelemesi”, *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7/2020, (2), ss. 238-256.
- Arslan, C.B., Sönmez, E.Y., (2019) “Uluslararası Ticarete Yeni Korumacılık ve Ticaret Savaşları”, *Social Sciences Studies Journal*, 5/2019, (32), ss.1756-1764.
- Arslan, Ç., (2019), Dış Ticaret ve Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Arslan, K., (2014), Dış Ticaret Politikaları, Detay Yayıncılık, Ankara.

- Aykut Seymen, D., (2000), Dış Ticarete Yeni Korumacı Eğilimler ve Türk Dış Ticareti Açısından Değerlendirmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir.
- Balcı, M. ve Göcen, C.E., (2017), Uluslararası Ticaret ve Üretim Tarihsel Gelişimi ve Bu Bağlamda Türkiye'nin Politik Ekonomi Analizi, çev. Arzu Al, Meral Balcı, İmam Bakır Kanlı, Savaş Yayınları, Ankara.
- Bayrak, M., Kanca, Ö., (2013) "Türkiye'de Phillips Eğrisi Üzerine Bir Uygulama", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 8/2013, (3), ss.97-115.
- Bayraktutan, Y., (2003) "Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4/2003, (2), ss.175-186.
- Bilgili, Y., (2015), İktisat Okulları, (13.baskı), 4T Yayınevi, İstanbul.
- Bolat, M., (2014) "1876-1914 Arası Osmanlı Devleti Dış Politikasının Genel Bir Değerlendirmesi", *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1/2014, (1), ss.16-28.
- Boratav, K., (2007), Türkiye İktisat Tarihi, (11.baskı), İmge Kitapevi, Ankara;
- Boratav, K., (2006), Türkiye'de Devletçilik, (2.baskı), İmge Kitapevi, Ankara.
- Bozkurt, N., (2002) " Ticaretin Felsefesi, Tarihçesi ve Etikle Olan Sıkı Bağına İlişkin Bazı Saptamalar", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, 2002, (2), ss.153-179.
- Bozkurt, O., (2020), Uluslar arası Ticarete Tarife Dışı Engellerin Önemi ve Dış Ticarete Etkileri: Otomotiv Ana ve Yan Sanayi Sektörü Üzerine Bir Araştırma, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Dış Ticaret Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- Boztaş, D., (2012), Türkiye'nin İthalatında Yeni Korumacılığın Bir Aracı Olarak Anti-damping Uygulamaları, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Bulut, M., (2012) "Osmanlı Ekonomisi Politigine Yeniden Bir Bakış", *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2012, (62), ss. 63-96.
- Büyükmütlü, T., (2011), İthalatta Haksız Rekabet Mevzuatının Risk Analizi Açısından İncelenmesi, T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Uzmanlık Tezi, Ankara.

- Celasun, M., (2001) “Gelişen Ekonomilerin Dış Kaynak Kullanımı, Finansal Krizler ve Türkiye Örneği”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 2001, (12), ss.161-181.
- Cengiz, K., (2021), Dünya Ekonomisinde Küreselleşmeden Korumacılığa Geçiş Sürecinde Türkiye ve ABD’nin Dış Ticaret Politikaları, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Cingöz, B., (2011), Türkiye Ekonomisinde Dış Ticaret Politikası ve Ekonomik Büyüme İlişkisi (1980-2008), Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Hatay.
- Civelekoğlu, İ., (2015) “Washington Uzlaşısı Sonrası Dönemde Devletin Değişen Rolü ve Bir Türkiye Değerlendirmesi”, *Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi*, 34/2015, (2), ss.35-54.
- Cizrelioğulları, M.N., (2013), Türkiye’de Liberalizm (1980-1999): Neo-liberal Politikaların Türk Politik-Ekonomisine Etkileri, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Chase-Dunn, Christopher, Yukio Kawano, and Benjamin D. Brewer. “Trade Globalization since 1795: Waves of Integration in the World-System.” *American Sociological Review* 65, no. 1 (2000): 77–95. <https://doi.org/10.2307/2657290>.
- Çapan, Z. İ., (2009), *Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1980 Sonrası Türkiye Örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi, Ankara.
- Çolak, F., (2005), II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyete Batı Anadolu’da Üretim ve Dış Ticaret, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir.
- Demir, R.A., (2019), Dış Ticarete Korumacılık ve Ülkelerin Gelişmişlik Düzeyine Etkileri, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Demir, R.A., Kurt, A.S., (2020) “Dış Ticarete Korumacılık ve Ülkelerin Gelişmişlik Düzeyine Etkileri”, *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 47/2020, ss.381-399.
- Durusoy, S., (2013), “Krizin Orta ve Uzun Vadeli Yıkıcı Etkisi: Yükselen Korumacılık”, International Conference On Eurasian Economies, Beykent University, 2013, ss.510-518.
- Dokuzuncu Kalkınma Planı, (2007), Dış Ticaret, Özel İhtisas Komisyon Raporu, Devlet Planlama Teşkilatı, Yayın No: DPT 2705, Ankara.

- Eğilmez, M. (2010). Küresel Finans Krizi: Piyasa Sisteminin Eleştirisi. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ekonomik İstikrara Doğru (Hedef ve Stratejiler), (1994), Başbakanlık Basım Merkezi, Ankara.
- Elele, O., (2008), Uluslararası Ticarete Damping ve Antidamping, (1.baskı), Yaklaşım Yayıncılık, Ankara.
- Ellsworth, P.T. and J. Clark Leith (1984), The International Economics, Macmillan Publishing Company, New York.
- Engin, C., Göllüce, E., (2016) “2008 Küresel Finans Krizi ve Türkiye Üzerine Yansımaları”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6/2016, (1), ss.27-40.
- Ercoşkun, B., (2019) “Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye’de Liberalizm”, Akademik Barış Dergisi, 2019, (72), ss.105-119.
- Erdoğan, A., ve Sekmen, F., (2017), Pareto İktisat Son Beşli, (1.baskı), Süvari Akademi, Ankara.
- Eroğlu, İ., (2007) “Açık Enflasyon Hedeflemesi Stratejisi ve Türkiye Deneyimi”, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2007, (2), ss.1-28.
- Ertürk, E., (2010), Uluslararası İktisat, (3.baskı), Alfa Yayınları, İstanbul.
- Feenstra, R.C., Inklaar, R., Timmer, M.P., (2015), "The Next Generation of the Penn World Table" American Economic Review, 105(10), 3150-3182, available for download at www.ggdc.net/pwt. Erişim Tarihi: 25.11.2021
- Federico, G., Tena Junguito, A., (2018), “Federico-Tena World Trade Historical Database: Openness”, <https://edatos.consociomadrono.es/dataset.xhtml?persistentId=doi:10.21950/BBZVBN> Erişim Tarihi: 03.05.2022
- Gençosmanoğlu, Ö.T., (2014), Uluslararası Ticarete Tarife Dışı Engeller ve Kullanım Kısıtları: Türkiye Örneği, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Global Trade Alert https://www.globaltradealert.org/country/222/affectedjurisdictions_213/flow_all. Erişim Tarihi: 05.11.2020

- Göçer, İ., Özdemir, A., (2012) “2008 Küresel Krizinin Yayılma Süreci ve Etkileri: Seçilmiş Ülkeler İçin Ekonometrik Bir Analiz”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 16/2012, (1), ss.191-210.
- Gökmen, A., (2013) “Tarife ve Tarife Dışı Engeller: Uluslararası Ticaret Uygulamaları, Ayırt Edici Özellikler ve Türkiye”, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 5/2013, (1), ss.16-28.
- Gültekin, S. ve Savcı, M., (2008), *Dış Ticaret İşlemleri Muhasebesi*, Murathan Yayınevi, Trabzon.
- Hacıoğlu, A., (2009), *Türkiye’de Dış Ticaret Mevzuatı ve Ekonomi Politikaları Arasındaki Uyum Sorunlarına İlişkin Bir Analiz*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Edirne.
- Hatipoğlu, A.M., (2014), *Türkiye’nin Dış Ticaretinde Yapısal Dönüşüm (1990-2011)*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Irwin, D., (2019) “U.S. Trade Policy In Historical Perspective”, *NBER Working Paper Series*, 2019, September, No.26256, pp.1-40.
https://www.nber.org/system/files/working_papers/w26256/w26256.pdf, Erişim Tarihi: 12.05.2021
- Işık, N., “Küresel Finansal Krizin ABD ile Türkiye’nin Dış Ticareti Üzerindeki Etkileri”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 15/2013, (1), ss.199-240.
- Kanca, O.C., “1950-1960 Arası Türkiye’de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9/2012, (19), ss.47-63.
- Karaca, N. (2003) “GATT’tan Dünya Ticaret Örgütü’ne”, *Maliye Dergisi*, 2003, (144), ss.84-99.
- Karaçay Çakmak, H., (2004) “Stratejik Dış Ticaret Politikaları”, *Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 2004, (7), ss. 48-66.
- Karluk, R., (2004), *Türkiye Ekonomisi*, (7.baskı), BETA Basım Yayın, İstanbul;
- Karluk, R., (2003), *Uluslararası Ekonomi*, (7.Baskı), Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul.

- Kaymakçı, O., Şen, R., Avcı, N., (2007), Uluslararası Ticarete Giriş, (1.baskı), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Kazgan, G., (2002), Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Kazgan, G., (2009), İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, (14.baskı), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kazgan, H., Ateş,T.,Tekin, O., Koraltürk, M., (1999), Osmanlı'dan Günümüze Türk Finans Tarihi, Cilt II, İMKB Yayınları, İstanbul.
- Krugman, P. ve Well, R., (2011), Makro İktisat, çev. Fuat Oğuz, Ali Akkemik, M.Murat Arslan, Koray Göksal, (2.baskı), Palme Yayıncılık, Ankara.
- Kösekahyaoğlu, L., (2012), Dış Ticaret ve Rekabet Gücü 1923-2011, Alter Yayıncılık, Ankara.
- Kurt, G., (2011), 2001 Ekonomik Krizi Sonrasında Türk Dış Ticareti İncelemesi, Bilecik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bilecik.
- Madsen, J.B., (2001) “Trade Barriers and The Collapse Of World Trade During Great Depression”, *Southern Economic Journal*, 2001, 67(4), ss.848-868.
- Mangır, A., Acet, H., (2014) “Serbest Ticaret ve Korumacılık, Avrupa Birliği'nde Malların Serbest Dolaşımı ve Türkiye'nin Uyumu”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Dr. Mehmet Yıldız Özel Sayısı 2014, ss.93-108.
- Masca, M., (2000), Uluslar arası Ticarete Liberalleşme ve Türkiye, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Afyonkarahisar.
- Mazlum, N., (2020) “1980-2018 Dönemi Türkiye Ekonomisi ve Dış Ticareti Gelişim Seyri”, *Gümrük Ticaret Dergisi*, 7/2020, (22), ss.54-71.
- Meissner, C., (2014), “Growth from globalization? A view from the very long”, Philip Aghion and Steven Durlauf (eds.) *Handbook of Economic Growth* Amsterdam: Elsevier, Vol 2B, pp. 1033-1069.

- Memiş, N., (2008), 19.Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunda Ekonomik Yapı ve Dış Ticaret, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- Myint, H. (1958) The Clasical Theory of International Trade and Underdeveloped Countries, The Economic Journal, 1958.
- Ngono Fouda, R.A., (2012) “Protectionism and Free Trade: A Country’s Glory or Doom?”, *İnternational Journal Of Trade, Economics and Finance*, 3/2012, (3), ss.351-355.
- Ongun, T.M., (1991), Sanayileşme ve Uluslararası Ekonomik İlişkiler”, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Öz, S., (2009), “Kriz ve Korumacılık: Tarih Tekerrür Edecek Mi?”, TÜSİAD Koç Üniversitesi Ekonomik Araştırma Forumu Çalışma Raporu Serisi, İstanbul.
- Özdurak, T.S.,(2012), Makro İktisat, (1.baskı), On İki Levha Yayıncılık, İstanbul.
- Özkardeş, L., (2015) “Cumhuriyetin İlk Yılları 1929 Ekonomik Buhranında Dış Ticaretin Yönetimi”, *Gümrük ve Ticaret Dergisi*,2/2015, (6), ss.25-34.
- Özsoylu, A.F., (2011), Türkiye Ekonomisi, Karahan Kitapevi, Adana.
- Öztürk, S., Saygın, S., (2017) “1973 Petrol Krizinin Ekonomiye Etkileri ve Stagflasyon Olgusu”, *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/2017,(12), ss.1-12.
- Öztürk, Ş., Nas, F., İçöz, E., (2008) “24 Ocak Kararları , Neo-liberal Politikalar ve Türkiye Tarımı”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/2008, (2), ss.15-32.
- Pamuk, Ş., (2003), 19. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara.
- Pamuk, Ş., (2015), Osmanlı- Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914, (10.baskı), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Parasız, İ., (2001), Enflasyon Kriz Ayarlamalar, Ezgi Kitapevi, Bursa.
- Paya, M., (2013), Küresel Ortamda İktisat Politikaları, (1.baskı), Türkmen Kitapevi, İstanbul.

- Pektaş, Ş., (2016), 100 Soruda Osmanlı Ekonomisi, (1.baskı), Ulak Yayıncılık Doğu Kitapevi, İstanbul.
- Pempeci, Ü., (2019), Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Uygulaması (1980-2017), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- Polat, H., Akduru, H.E., (2021) Bretton Woods Sonrası Dönemde Küreselleşme ve Neoliberalizm Hareketlerinin Ekonomik Krizlere Etkisi, *Ardahan Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 3/2021, (1), ss.76-82.
- Saray, O., Çeker, K., (2019) “2008 Küresel Finans Krizi Sonrası Korumacılık Politikalarında Yaşanan Değişimler”, *2.International Congress On New Horizons In Education and Social Sciences*, İstanbul, June 18-19, 2019, pp. 219-233.
- Sarıçoban, G., (2020) “Atatürk Döneminde (1923-1929) Türkiye Ekonomisi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 44/2020, ss.222-236.
- Sarkar, Prabirjit, (2015), “Rising Manufacture Exports and Terms Of Trade: The Case Study Of Korea”, *Progress In Development Studies*, (5), pp.8-83.
- Savaş, V.F., (2000), İktisatın Tarihi, (4.baskı), Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Smith, A., (2006), Milletlerin Zenginliği, çev. Haldun Derin, (1.baskı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Seyidoğlu, H., (2013), Uluslararası İktisat, (19.baskı), Güzem Can Yayınları, İstanbul.
- Şahin, H., (2012) Türkiye Ekonomisi, (12.baskı), Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Şahin, M., (2019), “Günümüz Ticaret Savaşlarında Gümrük Vergilerinin Yeri ve Önemi”, *Mali Çözüm Dergisi*, 29/2019, (152), ss.98-99.
- Şahin, M., Sarı, B., (2017), “1960-1980 Dönemi Türkiye'nin Üçüncü Dünya ve İslam Ülkeleri İle İlişkileri”, *Akademik Ortadoğu Dergisi*, 11/2017, (2), ss.21-47.

- Şanlı, O., (2020), “Ticaret ve Kur Savaşlarının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13/2020, (35), ss.601-636.
- Şanlı, O., (2021), 21. Yüzyılda Yeni Korumacılığın Ticaret ve Kur Savaşları Kapsamında Küresel Ekonomiye Etkileri: Ampirik Bir Analiz, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Aydın.
- Şimşek, Y., (2010), Türkiye'nin Dış Ticaretinin Yapısı (1980-2009) , Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Takım, A., (2015), Uluslararası Ticarete Giriş, (1.baskı), Ekin Basım Yayın, Bursa.
- Tanrıverdi, M., (2021), Uluslararası Ticaret Sisteminde Yeni Korumacılık ve Türkiye, Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Hatay.
- Tena-Junguito, A., M., Lampe, F., Tamega (2012) “ How Much Trade Liberalization Was There In The World Before and After Condén- Chevalier?”, *Universidad Carlos III de Madrid*, 2012, pp. 1-50.
- Temür, T., (2013), Türkiye’de Uygulanan Dış Ticaret Politikalarının Ekonomik Büyümeye Etkisi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bilecik.
- Telli, R. (2015), Türkiye Ekonomisi ve Avrupa Birliği, (1.baskı), Ekin Basım Yayın, Bursa.
- Tezel, Y.,(2002), Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950), (5.baskı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- The World Bank Data, (2022), <https://data.worldbank.org/>, Erişim Tarihi: 12.04.2022
- Ticaret Bakanlığı, (2021), <https://ticaret.gov.tr/gumruk-islemleri/sikca-sorulan-sorular/ticari/ithalat>, Erişim Tarihi: 02.06.2021
- Tokgöz, E., (2001), Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi, (6.baskı), İmaj Yayıncılık, Ankara.
- Tomanbay, M., (2014), Uluslararası Ticaret Finansmanı,(1.baskı), Gazi Kitapevi, Ankara.

- Tuna, S., (2007) “Cumhuriyet Ekonomisinin İlk Devalüasyonu: 7 Eylül 1946”, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 2007, (13), ss.86-121.
- Tuncer, S., (2012) “Korumacılık Teori ve Uygulama”, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, Sayı: 36, (2012), ss. 247-248.
- TÜİK, (2012), “İstatistik Göstergeler 1923-2011”, Türkiye İstatistik Kurumu, Yayın No: 3890, Ankara. <http://www.tuik.gov.tr>, Erişim Tarihi: 17.09.2021
- TÜİK, (2014), “İstatistik Göstergeler 1923-2013”, Türkiye İstatistik Kurumu, Yayın No: 4361, Ankara. <http://www.tuik.gov.tr>, Erişim Tarihi: 17.09.2021
- TÜİK, (2022), Dış Ticaret İstatistikleri, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dış-ticaret-104> Erişim Tarihi: 17.05.2022
- Türkdoğan, O., (2009), Türk Sanayi Toplumu, (1.baskı), Timaş Yayınları, İstanbul.
- Tüyen, Z., (2015), Türkiye’de Dış Ticaret Politika ve Uygulamaları, İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Uçar, K., (2020) “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Dış Ticaretin Gelişimi”, Adıyaman Üniversitesi, 2020,ss.1-35.
- UN, (2019), International Classification Of Non-Tariff Measure, 2019 Version, United Nations Publications, New York. https://unctad.org/system/files/official-document/ditctab2019d5_en.pdf, Erişim Tarihi: 12.06.2020
- UNCTATSTAT, (2022), <https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx>, Erişim Tarihi: 03.07.2022
- Ünay, S., Dilek, Ş., (2018), Yeni Korumacılık ve Ticaret Savaşları, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Yayınları (SETA), (228), İstanbul.
- Vanlı, H., (1999) “ Türkiye’de Dış Ticaretin Yapısal Değişimi ve Ekonomideki Yapısal Değişimi ve Ekonomideki Son Gelişmeler”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Özel Sayı (28)Temmuz-Ağustos, 1999.

- Yanık, L.K., (2015), “Liberalizm: Bir Yazın Değerlendirilmesi”, *Uluslararası İlişkiler*, cilt:12, (46), ss.35-55.
- Yaşar, S., (2018), Türkiye Ekonomisinde Teknoloji Yoğunluğuna Göre Dış Ticaret ve Sürdürülebilir Büyüme, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya.
- Yılmaz, K., (2009), Küresel Kriz, Durgunluk ve Artan Korumacılık Eğilimi, Ekonomik Araştırma Formu Politika Notu.
- Yiğitdoğan, P., (2020), Dünya Ticaretinde Değişim: Çin- ABD Ticaret Savaşı ve Türkiye Özelinde Etkileri, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Yurdakul, H., (2015), 2008 Küresel Ekonomik Krizi ve Türkiye’ye Etkisi, Sahipkiran Akademi. <https://sahipkiran.org/2015/01/12/kuresel-ekonomik-kriz/>, 13.01.2022.
- Wayenberge, E.V., (2009) “Washington Mutabakatı'ndan Washington Sonrası Mutabakat'a Kalkınma Yanılsamaları”, Ed. Fikret Şenses, Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma, İstanbul: İletişim Yayınları.